

Norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid

En studie av startfasen til det norsk-sovjetiske fiskerisamarbeidet
i perioden 1955–1965

SVF-3906

Cathrine Johansen

*Mastergradsoppgave i Russlandsstudier
Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Universitetet i Tromsø
Vår 2013*

Bildet er hentet fra boken *The Barents Sea. Ecosystem, resources, management. Half a century of Russian-Norwegian cooperation* (2011), s.25. Bildet er fra møtet mellom de norske og sovjetiske havforskerne i Murmansk i 1958. I den fremste raden fra venstre til høyre: O.J. Østvedt, A.P. Alekseev, Ju.S. Pokrovskij, G.Rollefsen, Rollefsens sekretær, Ju. Ju. Marty, V.A. Borodatov, A.P. Vilson.

Førord

Først og fremst vil jeg takke veileder Hallvard Tjelmeland for god veiledning og god hjelp underveis i prosessen. Takk fortjener også Stian Bones, som har gjort meg oppmerksom på kilder fra Utenriksdepartementets arkiv. Takk til Sven Holtsmark som stilte sitt private arkiv til disposisjon. Takk for imøtekommenheten fra personalet ved Riksarkivet, Statsarkivet i Bergen, Statsarkivet i Tromsø og Utenriksdepartementets arkiv.

Jeg ønsker også å takke mine medstudenter på Russlandsstudier, og spesielt Kristian, for gjennomlesning og kommentarer. Til slutt vil jeg takke mine foreldre for oppmuntring og støtte.

Tromsø, 16.05.2013

Cathrine Johansen

Innhold

Forord.....	I
Kapittel 1: Innledning	1
1.1 Presentasjon og problemstilling.....	1
1.2 Forskningsstatus.....	2
1.2.1 Spesifikk sekundær litteratur	2
1.2.2 Generell sekundær litteratur.....	3
1.3 Kilder.....	4
1.3.1. Presentasjon av kilder	4
1.3.2. Kildekritikk.....	6
1.4 Teori og hypotese:.....	9
1.5 Metode	11
1.6 Oppbygging.....	12
Kapittel 2: Bakgrunn	15
2.1 Den politiske situasjonen	15
2.2 Synet på den andre	16
2.2.1 Norsk syn på Sovjetunionen.....	16
2.2.2 Sovjetisk syn på Norge.....	17
2.3 Etableringen av kontakt mellom norske og russiske havforskere 1850–1917.....	17
2.4 Periode med lite samarbeid 1914–1955	19
2.5 Sovjetiske fiskerier og havforskning	20
2.6 Norske fiskerier og havforskning.....	21
2.7 Administrativt.....	22
2.8 Ressursgrunnlaget i Barentshavet.....	24
Kapittel 3: I kjølvannet av Gerhardsens besøk i Moskva.....	27
3.1 Sovjetisk medlemskap i ICES	28
3.2 Sovjetisk fiskeridelegasjon til Norge.....	30
3.3 Norsk fiskeridelegasjon til Sovjetunionen	32
3.4 Betragtninger rundt fiskerisamarbeidet.....	35
3.5 Forsøk på forhandlinger	38
3.6 Oppsummering.....	41
Kapittel 4: Midlertidig brudd i forhandlingene	43
4.1 Diplomati på embetsnivå	44
4.2 Medlemmer av Stortingets Fiskerikomite på tur til Sovjetunionen	48
4.3 Konkrete utvekslingsforslag	49

4.4 Et nytt syn på Sovjetunionen?.....	51
4.5 Oppsummering.....	53
Kapittel 5: Normalisering av fiskerisamarbeidet.....	55
5.1 Sovjetiske havforskere til Bergen.....	55
5.2 Norske havforskere på gjensitt til Murmansk.....	57
5.3 En kjøligere periode under den kalde krigen.....	59
5.4 Oppsummering.....	61
Kapittel 6: Fra en kjølig til en varmere periode.....	63
6.1 Fiskerioverenskomst mellom Sovjetunionen og Norge.....	64
6.2 Stortingets Sjøfarts- og fiskerikomite på tur til Murmansk.....	66
6.3 Påvirkningsmuligheter.....	68
6.4.1 Fiskeridepartementet- Gromykos norgesbesøk 1963.....	68
6.4.2 Fiskeridirektoratet- Khrusjtsjovs norgesbesøk 1964.....	68
6.4.3 Fiskeridepartementet- Isjkovs norgesbesøk 1965.....	70
6.4.4 Sovjetiske havforskere.....	71
6.5 Samarbeid om havforskningen.....	73
6.6 Oppsummering.....	74
Kapittel 7: Oppsummering.....	77
7.1 I kjølvannet av Gerhardsens besøk i Moskva: 1955–1956.....	77
7.2 Midlertidig brudd i forhandlingene: 1957.....	80
7.3 Normalisering av fiskerisamarbeidet: 1958–1960.....	83
7.4 Fra en kjølig til en varmere periode: 1961–1965.....	84
7.5 Sammenfattende analyse.....	87
Kilder.....	91
Arkiver og samlinger.....	91
Aviser.....	91
Litteratur.....	92

Kapittel 1: Innledning

1.1 Presentasjon og problemstilling

Josef Stalin hadde styrt Sovjetunionen med jernhånd. Han hadde innført en streng sensur, og lagt store begrensninger for kontakt med utlandet. I tiden etter Stalins død i 1953 tok Nikita Khrusjtsjov makten. Han lettet litt på de strenge restriksjonene og iverksatte en rekke liberaliseringsreformer. Sovjetunionen la om sin utenrikspolitikk, og de nye endringene førte til en internasjonal avspenning. Dette førte til at Norge endret sin politikk ovenfor Sovjetunionen. Norge ønsket å føre en aktiv avspenningspolitikk, og som et ledd i denne politikken ble det ønskelig å utvide samkvemmet og få på plass en dialog med Sovjetunionen. Statsminister Einar Gerhardsens besøk i Moskva i november 1955 ble startskuddet for en rekke samarbeidsprosjekter mellom Norge og Sovjetunionen. Et av prosjektene som statslederne ønsket å etablere var et kultursamarbeid, og innenfor dette inngikk et vitenskapelig-teknisk samarbeid innenfor fiskeriene. Selv om det var et behov for økt kunnskap om fiskestammene på denne tiden, så var ønsket om kontakt mellom landene hovedmotivet til å få etablert et fiskerisamarbeid. For første gang på lang tid lå forholdene til rette for et samarbeid.¹

Målet for masteroppgaven vil være å belyse hvordan det var mulig å få etablert et fiskerisamarbeid mellom de norske og sovjetiske havforskerne i perioden 1955-1965, under den kalde krigen. Jeg vil se på hvilket nivå fiskerisamarbeidet lå på, hvordan fiskerisamarbeidet ble spilt inn ovenfor myndighetene, og havforskernes muligheter til å påvirke utviklingen av dette samarbeidet. Siden det hadde vært strenge begrensninger for kontakt med utlandet, blir en underproblemstilling å se på hvilke muligheter havforskerne hadde for å komme i kontakt med hverandre. Grunnen til at jeg har valgt denne tidsperioden er fordi startfasen til samarbeidet begynte ved Gerhardsens besøk i Moskva i 1955. I de påfølgende årene ble det ble mye kontakt, og i slutten av perioden hadde samarbeidet en positiv retning markert ved fiskeriminister Aleksandr Isjkovs besøk i Norge i 1965.

---

¹ Knut Einar Eriksen og Helge Øystein Pharo 1997: *Kald krig og internasjonalisering 1949–1965*, s.193–194, 198. Åsmund Egge 1993: *Fra Aleksander II til Boris Jeltsin: Russlands og Sovjetunionens moderne historie*, s.173–174, 217, 224–225.

1.2 Forskningsstatus

1.2.1 Spesifikk sekundær litteratur

Generelt sett har det både fra norsk og russisk side blitt skrevet veldig lite om det norsk-sovjetiske fiskerisamarbeidet i perioden 1955-1965. Ën av årsakene til den manglende interessen kan være at det ikke ble etablert et formelt fiskerisamarbeid i denne perioden, men et uformelt samarbeid. Selve samarbeidet ble etablert under det vitenskapelige-tekniske samarbeidet innenfor rammene til kulturavtalen. I Norge har det blitt forsket på fiskerierne, havforskningen og utenrikspolitikken, noe som skaper rammene rundt et fiskerisamarbeid. Et fiskerisamarbeid med Sovjetunionen i denne perioden har nesten ikke blitt omtalt før inntil nylig. I 2011 ble boken *The Barents Sea. Ecosystem, resources, management. Half a century of Russian-Norwegian cooperation* utgitt. Boken er et samarbeid mellom Havforskningsinstituttet i Bergen (IMR)² og Det polarvitenskapelige forskningsinstitutt for fiskeindustri og oseanografi (PINRO)³ i Murmansk.

I denne boken er det et kapittel som omhandler det norsk-russiske/sovjetiske fiskerisamarbeidet fra 1850 fram til i dag. Kapitlet om fiskerisamarbeidet er kalt «Cooperation in marine research. A brief history of Russian-Norwegian cooperation in marine research». Dette kapitlet spenner over en lang periode, og blir derfor ikke veldig utfyllende. Det står lite om perioden 1955–1965 fordi dette betraktes som en periode med begrenset samarbeid. Likevel er kapitlet verdifullt fordi det er skrevet av havforskerne selv. I kapitlet er det de norske og sovjetiske havforskernes synsvinkler og meninger som kommer fram, og det vil derfor være en relevant kilde. Havforskerne presenterer deres betraktninger av fiskerisamarbeidet, og de trekker fram saker som de mener har vært avgjørende. Mitt bidrag til forskningen vil dermed gi et mer utfyllende bilde om det norsk-sovjetiske fiskerisamarbeidet i denne perioden, fordi det har vært mer samarbeid mellom havforskerne enn det som kommer fram fra litteraturen.⁴

Jeg har også fått tilgang til et upublisert og større manus som ble forkortet og brukt i det ovennevnte kapitlet. Manuset er skrevet av havforskeren Arkadij P. Alekseev. Alekseev begynte å jobbe som havforsker i PINRO i 1951, og var direktør i PINRO fra 1962–1974. Da

---

² Institute of Marine Research.

³ Polyarnyj Nautsjno-issledovatel'skij institut morskogo rybnogo khozjajstva i okeanografii.

⁴ Tore Jakobsen og Vladimir Ozhigin 2011: *The Barents Sea. Ecosystem, resources, management. Half a century of Russian-Norwegian cooperation*.

de første kontaktene med de norske havforskerne ble etablert, var han med på møtene. Selv om det er en del gjentakelser av det som står i boken til havforskningsinstituttene, så får man fra dette manuset fram et litt fyldigere syn på fiskerisamarbeidet fra de sovjetiske havforskerne. Noe av det som har vært avgjørende for utviklingen av fiskerisamarbeidet har vært den personlige kontakten mellom havforskerne, og manuset blir derfor et viktig kildegrunnlag for å dokumentere synspunkter til de sovjetiske havforskerne.⁵

1.2.2 Generell sekundær litteratur

Relevant bakgrunnsstoff for den norske havforskningen er boken til Vera Schwach *Havet, fisken og vitenskapen: fra fiskeriundersøkelser til havforskningsinstitutt 1860-2000*. Denne boken ble utgitt i 2000. Schwach omtaler en lang tidsperiode i sin bok, men hun beskriver havforskningshistorien godt. Hun tar opp både utviklingen av havforskningen og ulike spenninger den har møtt. Schwach viser til at det har vært konflikter, blant annet mellom havforskerne på de ulike forskningsavdelingene ved Havforskningsinstituttet. Schwach omtaler også det norsk-sovjetiske fiskerisamarbeidet kort. Hun skriver at fiskerisamarbeidet mellom Norge og Sovjetunionen om torske- og sildestammene ble etablert i regi av Det internasjonale havforskningsrådet (ICES).⁶ Schwach forteller også at havforskerne besøkte hverandre i 1957⁷ og i 1958, uten å beskrive nærmere om hva som skjedde under besøkene eller hva resultatene av disse utvekslingene ble. Disse besøkene vil jeg gi mer informasjon om i min avhandling.⁸

Pål Christensen og Abraham Hallenstvedt har skrevet boken *I kamp om havets verdier. Norges Fiskarlags historie* som kom ut i 2005. Denne boken tar opp noen viktige temaer. Av relevans for min avhandling er både fiskeripolitikken og havrettsspørsmål, samt forvaltningen og fordelingen av fangstkvantumet. Disse emnene er viktige for min oppgave blant annet når jeg skal gå inn på etableringen av Norges 12 mils fiskerisone og teorien om en overbeskatning av fiskestammene.⁹

---

⁵ Arkadij P. Alekseev: «K istorii rossijsko-norvezhskikh svjazej v oblasti rybokhoziastvennykh issledovanij na morjakh jevropejskogo severa», manus til *The Barents sea – Ecosystem, resources, management (2011)*.

⁶ International Council for the Exploration of the Sea.

⁷ Her har Schwach en faktafeil. Ifølge mine kilder og boken *The Barents Sea. Ecosystem, resources, management. Half a century of Russian-Norwegian cooperation* skjedde besøket i 1956.

⁸ Vera Schwach 2000: *Havet, fisken og vitenskapen. Fra fiskeriundersøkelser til havforskningsinstitutt 1860–2000*.

⁹ Pål Christensen og Abraham Hallenstvedt 2005: *I kamp om havets verdier. Norges Fiskarlags historie*.

Det er skrevet mye om norsk utenrikspolitikk i perioden 1955–1965. Særlig sentralt for min periode er bind fem i *Norsk utenrikspolitikk historie* som ble utgitt i 1997. Denne boken heter *Kald krig og internasjonalisering 1945–1965*, og er skrevet av Knut Einar Eriksen og Helge Øystein Pharo. I boken er det blitt brukt kilder fra blant annet protokollene til Stortingets Utenriks- og konstitusjonskomite, regjeringskonferansene og Forsvarsrådet. Boken har også brukt arkivene til sentrale politikere på denne tiden, som for eksempel ekspedisjonssjef for beredskapssaker Andreas Andersen, statsminister Einar Gerhardsen og utenriksminister Halvard Lange. Boken vil bli relevant for å forstå det større bildet og for å se på hvilke faktorer som kan ha påvirket det norsk- sovjetiske fiskerisamarbeidet. Utenrikspolitikken generelt blir en viktig kontekst som må knyttes sammen med den politikken som ble ført for å etablere fiskerisamarbeidet.¹⁰

Sommeren 2013 skal boken *Science, Geopolitics and Culture in the Polar Region – Norden Beyond Borders* komme ut. I denne boken har Stian Bones skrevet artikkelen «Science in-between: Norway, the European Arctic and the USSR». Denne artikkelen beskriver etableringen av det norsk-sovjetiske samarbeidet innenfor polarforskningen under den kalde krigen. Polarforskningen møtte mye av den samme problematikken og premissene som gjorde seg gjeldende i etableringen av fiskerisamarbeidet. Bones viser til at det vitenskapelige samarbeidet spilte en viktig rolle for å skape tillit mellom landene under den kalde krigen. Denne artikkelen gir også et grunnlag for diskusjonen om hvilken politikk Norge skulle føre mot Sovjetunionen i denne perioden. Bones trekker fram at de skandinaviske landene forsøkte å oppnå en slags «kritisk dialog»¹¹ med Sovjetunionen i et håp om å få en bredere kontakt.¹²

1.3 Kilder

1.3.1. Presentasjon av kilder

For å belyse hvilken politikk Norge har ført i etableringen av fiskerisamarbeidet mellom Norge og Sovjetunionen, har det vært viktig å se på de formelle og uformelle kontaktene som ble etablert mellom den sovjetiske ambassaden i Norge og norske politikere og embetsmenn i Utenriksdepartementet og i Fiskeridepartementet. De vage uenighetene mellom Gerhardsen og Lange førte til en bruk av personlig diplomati i startfasen av fiskerisamarbeidet. I Riksarkivet (RA) har jeg hentet kilder fra Utenriksdepartementet i perioden 1950-1959.

---

¹⁰ Eriksen og Pharo 1997: *Kald krig og internasjonalisering*.

¹¹ Stian Bones 2013: «Science in-between: Norway, The European Arctic and the USSR», s.23.

¹² Bones 2013: «Science in-between: Norway, The European Arctic and the USSR».

Utenriksdepartementets arkiv (UD) for perioden 1960–1969 er fortsatt klausulert, og ligger hos Utenriksdepartementet. Disse kildene fikk jeg tilgang til, og de er blitt brukt i oppgaven. Kildene som jeg valgte fra Utenriksdepartementet i perioden 1950–1969 omhandler alt som angår samarbeid og kontakt mellom den norske og sovjetiske havforskningen. Det er alt fra fiskeri og fangst, utveksling av fiskeridelegasjoner og generelle saker om det vitenskapelige-tekniske samarbeidet mellom Norge og Sovjetunionen i denne perioden.

For å få dekket det internasjonale fiskerisamarbeidet og utviklingen til de sovjetiske fiskeriene, har jeg hentet kilder fra Fiskeridepartementet i Riksarkivet. Her fant jeg og betraktninger fra havforskerne og fra personer i Fiskeridepartementet om det norsk-sovjetiske fiskerisamarbeidet. En del av kildene til Fiskeridepartementet vil være grunnlaget for å forstå noen av argumentene som ble brukt for og imot et fiskerisamarbeid mellom Norge og Sovjetunionen. I dette arkivet har jeg gått igjennom alle arkivboksene med dokumenter som omhandlet Sovjetunionen, internasjonalt samarbeid, internasjonale overenskomster og ICES.

I et forsøk på å få fram litt om havforskernes syn på fiskerisamarbeidet, valgte jeg å gå inn i et lite utvalg av kilder fra Fiskeridirektoratet. Dette materialet befinner seg i Statsarkivet i Bergen (SAB). Jeg valgte å se på kildene til havforskeren Jens Eggvin for å forsøke å få en litt større bredde i kildeomfanget. En av grunnene til at jeg valgte å se på Eggvin er at han var en kjent havforsker som ikke er blitt omtalt i like stor grad som havforskerne Gunnar Rollefsen og Finn Devold. Rollefsen og Devold har blitt godt omhandlet i litteraturen, og i kildene fra Fiskeridepartementet og Utenriksdepartementet. Ifølge hovedoversikten til Arkivportalen¹³ lå også det internasjonale samarbeidet som hadde relevans for min oppgave i hans arkiv. I kildene til Eggvin var det derimot lite som var av interesse for min oppgave. En stor del av kildene fikk jeg dekket gjennom arkivet til Fiskeridepartementet, og de resterende kildene var kun forskningsdata. Fordi jeg fikk brukt svært få kilder fra dette arkivet, valgte jeg å ikke se på noen flere av de andre havforskernes arkiv. Ifølge oversikten til Arkivportalen var det hovedsakelig administrative saker, havforskning og vitenskapelig primærmateriale i arkivene til Rollefsen og Eggvin.

---

¹³ Arkivportalen er en nasjonal søketjeneste på tvers av de enkelte arkivinstitusjonenes egne kataloger.

Sovjetunionens utenrikspolitikk og forholdet til Norge blir belyst i kilder som seniorforskeren Sven Holtsmark ved Institutt for forsvarsstudier (IFS) har samlet inn.¹⁴ Etter Sovjetunionens sammenbrudd i 1991 ble en rekke viktige arkiv nedgradert og åpnet for historikere. En del av disse har i senere tid blitt oppgradert igjen, og det har blitt vanskeligere å få tilgangen til dem. Holtsmark samlet inn kilder som omhandlet Norge fra Den russiske føderasjons utenrikspolitiske arkiv (AVPRF)¹⁵ og fra Sovjetunionens Kommunistiske Parti (SUKP)¹⁶. En mindre del av dette materialet inneholder saksbehandlingen av fiskerisamarbeidet og fiskeriforhandlingene med Norge, og jeg har vært så heldig å få tilgang til dem. Kildene belyser de vurderingene som ble gjort av de sovjetiske ambassadørene i Norge og Utenriksministeriet i Sovjetunionen angående et samarbeid innenfor fiskeriene med Norge i perioden 1955–1965, og disse er svært relevant for min avhandling.

For å se om det har vært andre saker i forbindelse med etableringen av fiskerisamarbeidet som ikke har blitt tatt med i arkivene, har jeg gjort søk i sovjetiske aviser i databasen East View gjennom universitetsbiblioteket i Tromsø. East View inneholder digitaliserte utgaver av eldre russiske/sovjetiske aviser. De to store sentrale avisene i databasene er Pravda og Izvestija. For å kartlegge en generell framstilling av Sovjetunionen i Norge, har jeg foretatt søk i databasen Atekst og i det digitale arkivet til Aftenposten.

I mitt innledende kildearbeid kontaktet jeg noen havforskere i ledelsen i PINRO for mulige intervjuer. Jeg ønsket å intervju noen av de sovjetiske havforskerne som samarbeidet med de norske havforskere i denne perioden. Intervjuene ville ha gitt en personlig vinkling av havforskernes syn på fiskerisamarbeidet, samt et større russisk kildegrunnlag. Havforskerne jeg kontaktet stilte seg i starten villige til å hjelpe med å organisere intervjuer, men etter gjentatte forespørsler sluttet de å svare på henvendelsene. Hvorfor de sluttet å svare på henvendelsene, har jeg ingen formening om.

1.3.2. Kildekritikk

For å kunne gi et mest mulig korrekt og utfyllende bilde av fiskerisamarbeidet har jeg vektlagt innsamlingen av ulike kilder. I avhandlingen har kildene vært fruktbare både som levninger

---

¹⁴ Sven Holtsmark har vært ansatt ved Institutt for forsvarsstudier siden 1990. Holtsmark er en ekspert på blant annet sovjetisk/russisk utenriks- og sikkerhetspolitikk, og norsk-russiske relasjoner.

¹⁵ Arkhiv Vnesjnej Politiki Rossisjskoj Federatsij.

¹⁶ Kommunistitsjeskaja partija Sovetskogo Soiuza.

og beretninger. Som levninger må kildene sees i lys av sin samtid for å forstå hvordan den tids personer tenkte, og for å se på hvilke holdninger de hadde. I min periode var det kald krig og en høyspenningsperiode, og dette påvirket hvordan personer reflekterte over ting. Som beretninger har kildene beskrevet og gitt informasjon om viktige saksforhold.¹⁷

I kildene mine fra Utenriksdepartementet og Fiskeridepartementet er det ofte den personlige holdningen til saksbehandleren som kommer fram, og den var ikke alltid i tråd med den offisielle holdningen. Av den grunn har jeg forsøkt å kartlegge om det var klare holdningsskiller mellom den politiske ledelsen og embetsverket. Når gjelder de sovjetiske kildene fra Sven Holtsmarks arkiv, er situasjonen litt annen. En diplomat skulle alltid representere statens offisielle politiske holdning, og det er dette som kommer fram i de sovjetiske dokumentene.¹⁸ Men i sakene skulle også diplomaten gjøre opp sitt syn angående Norges hensikter og formål, og det er her de personlige vurderingene kommer fram. For å kartlegge de ulike holdningene har jeg primært ikke utført en diskursanalyse i avhandlingen, men jeg har brukt noen av dets verktøy. En diskursanalyse fokuserer på det skrevne og det uttalte, og forsøker å finne spor for hvordan et gitt studieobjekt blir skrevet og snakket om av ulike subjekter. Hensikten er å avsløre hvordan språket speiler holdningen og handlingene til aktørene og deres kultur.¹⁹

Det som er et problem med kildene fra Sven Holtsmarks arkiv, er at det har et begrenset omfang. Derfor vil enkelte aspekter i etableringen av et fiskerisamarbeid mangle betraktninger og begrunnelser fra den sovjetiske siden. At det er et lite utvalg av dokumenter fra arkivet, må nok ses i sammenheng med landenes asymmetri. Norge var bare et av mange land på denne tiden som Sovjetunionen forsøkte å få på plass et fiskerisamarbeid med. Derfor var nok ikke etableringen av et norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid det som opptok de sovjetiske statslederne mest, og de prioriterte nok også andre utenrikssaker før et fiskerisamarbeid.

De sovjetiske avisartiklene i mitt kildemateriale gjenspeiler eller uttrykker de holdningene og standpunktene som fantes i Sovjetunionen i perioden 1955–1965. Sovjetunionen hadde en varierende grad av sensur, og det er de offisielle holdningene som kommer fram i artiklene.

---

¹⁷ Knut Kjeldstadli 1999: Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget, s.170–171, 173–174.

¹⁸ Viktor Grusjko og Isak Rogde 1995: *Mitt liv i KGB*, s.78.

¹⁹ Geir Hønneland 2003: *Russia and the West. Environmental co-operation and conflict*, s.1,4.

Som oftest var artiklene hentet fra telegrambyrået TASS²⁰, og i disse artiklene ble forfatterne sjeldent oppgitt. I de sovjetiske avisene ble propaganda hyppig brukt for å opplære folket, og det er en sjanse for at fakta og propaganda er blitt brukt om hverandre i artiklene. Avisene kunne også utelate fakta eller framstille ting feilaktig. Berettende kilder behøver ikke alltid å være sanne, og man kan selvfølgelig stille spørsmål om målet til artiklene. Likevel gir artiklene informasjon og beskriver hendelser.²¹ Jeg ser ikke noe problem med å bruke de sovjetiske avisene i min avhandling, siden det er den offisielle holdningen jeg er ute etter. I de artiklene jeg fant om fiskerisamarbeidet med Norge, føler jeg ikke at bruken av propagandaen blir framtreddende. Mange av artiklene omhandler statsbesøk eller delegasjonsbesøk til Norge og Sovjetunionen, og i disse tilfellene blir det brukt intervjuer, taler og sitater fra de som deltok. Etter statsbesøkene kom det også ut en felles norsk-sovjetisk kommunique.²² Det som derimot er et problem med de gamle sovjetiske avisene, er at det i noen utgaver er blitt brukt dårlig papir. Dårlig trykk påvirker søkemotoren East Views evne til å lese bildene. Derfor kan databasen få opp artikler med feil søkeord, eller eventuelt ikke fange opp alle artikler som inneholder søkeordene. En manuell gjennomgang ble valgt bort siden dette er en svært omfattende og tidskrevende jobb.

De norske avisene var på 1950-tallet også mer eller mindre politisk styrte. Avisene sympatiserte gjerne med ett parti, og dette kunne bli gjenspeilet i artiklene deres. De norske avisene forsøkte nok også å påvirke opinionen i en bestemt retning, men samtidig var avisens partitilhørighet godt kjent.²³ I søket i den riksdekkende pressen i Atekst fikk jeg i perioden 1955–1965 kun opp artikler fra Verdens Gang (VG). Som kjent, var både VG og Aftenposten borgerlige aviser på denne tiden, og derfor mangler jeg aviser som representerte Arbeiderpartiet. I og med at en bruk av kun borgerlige aviser ble kildekritisk problematisk i et forsøk på å få fram et generelt syn på Sovjetunionen, valgte jeg å ikke vektlegge disse kildene i en stor grad. Da et søk i avisene var et omfattende arbeid som ga meg få relevante funn, valgte jeg heller å se om det var noen generelle artikler som kunne være betydningsfulle for

---

²⁰ TASS var det sentrale organet for innsamling og distribusjon av innenriks- og utenriksaker for alle sovjetiske aviser, radio- og fjernsynsstasjoner. TASS hadde monopol på alle offisielle nyheter og bulletiner.

²¹ Geir Hønneland og Jørgen Holten Jørgensen 2006: *Moderne russisk politikk. En innføring i Russlands politiske system*, s.132–133. Kjeldstadli 1999: s.173–174.

²² Kommunique er en kunngjøring fra myndighetene. I avisene ble disse brukt for å opplyse om hva som hadde skjedd under statsbesøket, og hvilke resultater som var oppnådd.

²³ Henrik G. Bastiansen og Hans Fredrik Dahl 2008: *Norsk Mediehistorie*, s.295–296.

relasjonene mellom Norge og Sovjetunionen. I nyhetsartiklene til avisene ble forfatteren ofte ikke oppgitt. Det som angår lesbarheten til East View, gjør seg også gjeldende for Atekst og det digitale arkivet til Aftenposten. Dårlig trykk kan ha ført til at artikler ikke har blitt fanget opp, eller at artikler med feil søkeord kom opp.

1.4 Teori og hypotese:

I min analyse av fiskerisamarbeidet mellom Norge og Sovjetunionen vil jeg vektlegge to teorier og én hypotese. Den første teorien jeg vil trekke fram, er teorien om den homogene arbeiderpartistaten. Stian Bones viser i sin doktoravhandling «I oppdemningspolitikken grenseland. Nord-Norge i den kalde krigen 1947-70» at det innad i Arbeiderpartiet var uenigheter angående sikkerhetspolitikken i starten av den kalde krigen. Arbeiderpartiet hadde en seig opposisjon, blant annet fra Stortinget. Arbeiderpartiets politikere hadde et ulikt syn på hvor langt Norge skulle strekke seg i et samarbeid med Sovjetunionen, og dette førte til en tautrekking om politikken.²⁴ Etter Gerhardsens besøk i Moskva er det mulig å se brytninger innad i regjeringen. Et eksempel på dette var en brytning mellom statsministerens kontor og Utenriksdepartementet. I startfasen var Gerhardsen en av dem som var mest positiv til et samarbeid, mens utenriksminister Halvard Lange stilte seg litt mer avventende.²⁵ Derfor vil det være naturlig å forvente denne avventende holdningen også i etableringen i et fiskerisamarbeid. Utenriksdepartement anså seg som den overordnede myndighet, og fiskerisamarbeidet falt innenfor de rammer Lange fant passende. Av den grunn vil jeg anta at forholdene i utenrikspolitikken påvirket utviklingen av det norsk-sovjetiske fiskerisamarbeidet, og at det sikkerhetspolitiske aspektet ble prioritert før det kulturelle.

Den andre teorien som jeg vil trekke fram er realismeteorien. Innenfor statsvitenskap er realismen brukt i studiet av internasjonale relasjoner. Personer som blir forbundet med den tidlige realismen er blant annet E.H. Carr, Reinholdt Niebuhr og Georg F. Kennan. Teorien til realismen går ut på at interessekamp er det vanlige i forholdet mellom stater. Det internasjonale samfunn blir betraktet som et anarki hvor det ikke finnes noen overordnede myndigheter. Det som står særlig sentralt i realismen er statens sikkerhet. Det viktigste for en stat er å sørge for sin egen eksistens. I tillegg er hvert land selv ansvarlig for å maksimere sine interesser og ressurser, og det er interessene som styrer landets politikk. Normer og ideer blir derfor underordnede motiver i politikken. Realistene hevder at dersom en stats politikk blir

---

²⁴ Stian Bones 2007: «I oppdemningspolitikken grenseland. Nord-Norge i den kalde krigen 1947-70», s.23–24.

²⁵ Eriksen og Pharo 1997: s.193–194.

legitimert ut fra normer og ideer, blir dette gjort for å tilsløre maktpolitikken, og da blir normene brukt som vikarierende motiver.²⁶

Kritikken mot realismen er at retningen bagatelliserer og ignorerer viktige spørsmål som angår relasjonene i det internasjonale samfunnet. Relasjonene er viktig fordi stater og statsgrupper ofte er avhengige av allianser. Realismen klargjør ikke hvordan en stat definerer sine interesser, og hvordan den betrakter interessene til en konkurrent. I henhold til at den nasjonale sikkerheten er det viktigste i realismen, så undervurderer den hva det er som former oppfatningen av et trusselbilde. Statsanarkiet er ulikt i forskjellige tidsperioder, og derfor er forholdet mellom statene avhengige av hvilke normer og ideer som gjør seg gjeldene på den tiden.²⁷

I avhandlingen vil jeg knytte opp mot realismen opp mot den russiske null-sum-tilnærmingen i internasjonal politikk. Null-sum-tilnærmingen tar utgangspunkt i at det den ene staten vinner vil utgjøre et tap for den andre. Selv om en stat ikke kan vinne noe selv, så vil det alltid være ønskelig at den andre parten taper noe.²⁸ Denne tilnærmingen var nok enda mer aktuell på 1950-tallet med tanke på den kalde krigen og oppdelingen mellom Øst og Vest. I oppgaven skal jeg derfor undersøke hvilke motiver og drivkrefter som lå til grunn for å få etablert et norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid. Grunnen til at jeg vil se på disse faktorene er at det i startfasen var diskusjon innad i Utenriksdepartementet om Sovjetunionens egentlige motiver for å etablere et fiskerisamarbeid. De ansatte mistenkeliggjorde Sovjetunionens hensikter, men var skillelinjene så klare? Kan samarbeidet ha vært til en gjensidig fordel for begge land, og kan man finne spor av at normer og ideer ble overstyrende motiver?

Min hypotese er at fiskerisamarbeidet mellom Norge og Sovjetunionen ble brukt bevisst for å skape avspenning. Matthew Evangelista har i boken *Unarmed forces. The transnational movement to end the Cold War* skrevet om forskernes rolle i avspenningen mellom Øst og Vest under den kalde krigen. Allerede før fallet til Sovjetunionen hadde forskerne bidratt til at jernteppet hadde begynt å slå sprekker. Evangelista viser til at vestlige og sovjetiske forskerne dannet et internasjonalt nettverk som klarte å påvirke den politikken som ble ført. Han ser

---

²⁶ Bones 2007: s.16. Hallvard Tjelmeland 2006: *Den kalde krigen*, s.14.

²⁷ Hallvard Tjelmeland 2012: «Border as barrier and bridge: the Norwegian-Soviet/Russian border as a political and cultural construction», s. 168.

²⁸ Geir Hønneland 2008: «Utlendingen i russisk politisk tenkning», i *Minerva* 13.02.08.

spesielt på nedrustningen av masseødeleggelsesvåpen og konvensjonelle våpen.²⁹

Atomfysikerne så seg tjent med en internasjonal avspenning og en dialog mellom landene.³⁰

Etter møtet mellom Gerhardsen og Khrusjtsjov i 1955 var ønsket om en dialog og om å utvide samkvemmet mellom Norge og Sovjetunionen på plass. På samme måte kan derfor også fiskerisamarbeidet ha bidratt til å gjøre jernteppet mer porøst.

1.5 Metode

I oppgaven har jeg gitt en samlet framstilling av fiskerisamarbeidet i årene 1955–1965 basert på et utvalg kilder. Oppgaven er basert på min tolkning og kritiske bruk av kildene. Jeg har gått systematisk igjennom kildene, og de er blitt brukt i samsvar med prinsippene til den kildekritiske tradisjon. Prinsippene går ut på å vurdere kildens opphav, tidsrom, situasjon, kontekst og hensikt.³¹

Metoden i oppgaven er toleddet analyse. Det første leddet er en diakron analyse, hvor komparasjon er brukt i en sammenlignende undersøkelse over tid. I oppgaven har jeg forsøkt å kartlegge hva de ulike aktørene sier, hvordan de gjør ting, og resultatet av handlingene. Dette har jeg gjort for å sammenligne eventuelle endringer over tid. Om det har vært endringer, så har jeg forsøkt å knytte disse opp til mulige årsaksforklaringer. I oppgaven har jeg ikke hatt mulighet for å utføre en synkron analyse som ville ha tatt et utgangspunkt i en komparasjon av hvordan Sovjetunionen førte sitt fiskerisamarbeid med andre land. Likevel har jeg forsøkt å se det norske perspektivet i forbindelse med det internasjonale fiskerisamarbeidet.³²

Det andre leddet i metoden er en kontekstualisering. I en kontekstualisering blir det forsøkt å forstå en hendelse ved å knytte den opp mot den historiske konteksten den ble skapt i for å få en meningssammenheng. Selve konteksten og forståelsesrammen rundt fiskersamarbeidet blir viktig for tolkningen og utvalget av empiri i oppgaven, fordi et samfunn består av ulike nivåer som må fungere sammen. Å undersøke kun ett aspekt av Norges politikk overfor

---

²⁹ Masseødeleggelsesvåpen er kjernevåpen, biologiske og kjemiske stridsmiddel. Konvensjonelle våpen er ammunisjon, handlevåpen, granater, granatkastere, miner, bomber, missiler, torpedo, krutt, haubitser og luftvernroboter.

³⁰ Matthew Evangelista 1999: *Unarmed Forces. The Transnational Movement to End the Cold War*.

³¹ Kjeldstadli 1999: s. 186, 193–198.

³² Knut Kjeldstadli 1988: «Nytten av å sammenlikne», s.436–437, 440–441.

Sovjetunionen ville ikke ha blitt tilstrekkelig eller særlig utfyllende. Derfor har jeg forsøkt å identifisere alle faktorene som er relatert til fiskerisamarbeidet, og satt de i sammenheng med hverandre. Ulempen med å utfylle hele bildet er at det fører til et omfattende kildemateriale. Med hensyn til oppgavens størrelse har jeg derfor prioritert de sakene som har hatt mest relevans i henhold til problemstillingene.³³

1.6 Oppbygging

De ulike kapitlene er delt inn kronologisk for å få fram endringer og vendepunkter i denne perioden. Tidsperioden i kapitlene er blitt delt inn etter omfanget av kildene for de ulike årene. Hvert kapittel har en delkonklusjon, og en hovedkonklusjon vil komme i det siste kapitlet.

Kapittel 2 beskriver kontakten mellom de norske og russiske/sovjetiske havforskere fra 1850 fram til 1955, og rammene som lå rundt fiskerisamarbeidet. Her beskriver jeg de norske og sovjetiske fiskeriene, havforskningen, ressursgrunnlaget, fiskeridministrasjonen og de politiske aspektene i denne perioden.

Forslaget om et vitenskapelig-teknisk samarbeid innenfor fiskeriene ble tatt opp under Gerhardsens besøk i Moskva i november 1955. Kapittel 3 vil ta for seg perioden i 1955–1956 i kjølvannet av dette besøket, og se hvordan Norge og Sovjetunionen fulgte opp ønsket om et samarbeid. I kapitlet vil jeg gå inn på sovjetisk medlemskap i ICES, besøk av fiskeridelegasjoner og forsøket på å få på plass forhandlinger om en særskilt fiskerisamarbeidsavtale.

Kapittel 4 vil omhandle året 1957. Sovjetunionens invasjon i Ungarn i november 1956 hadde ført til et midlertidig brudd i samtalen om et fiskerisamarbeid. I dette kapitlet vil jeg gå nærmere inn på hvordan personlig diplomati ble brukt for å gjenopprette kommunikasjonen. I 1957 dro også Stortingets Fiskerikomité til Sovjetunionen, og Sovjetunionen framsatte konkrete utvekslingsforslag for året 1958 ovenfor Norge.

De framsatte utvekslingsforslagene fra Sovjetunionen ble gjennomført i 1958, og disse blir behandlet i kapittel 5. Dette kapitlet vil ta for seg årene 1958–1960. Det som preger denne perioden er en nedgang i fisket. Dette fører til et økt behov for kunnskap om fiskestammene.

---

³³ Ingar Kaldal 2003: *Historisk forskning, forståing og forteljing*, s.72–79.

Norge og Sovjetunionen fikk et kjøligere forhold etter U-2 skandalen i 1960, og det var generelt en mer anspent periode internasjonalt med Berlin-krisen i 1958–1961.

Perioden i kapittel 6 dekker årene fra 1961 til 1965. I 1961 kom det første eksemplet som viste at Utenriksdepartementet endret sin politikk overfor Sovjetunionen. I 1961 innførte Norge en 12 mils fiskerigrense i 1961, og kapitlet vil også omhandle forhandlingene om å få på plass særordninger mellom Norge og Sovjetunionen innenfor hverandres fiskerisoner. Dette kapitlet blir også preget av en avspenning etter Cuba-krisen i 1962 og prøvestansavtalen i 1963, noe som gjorde at det sikkerhetsmessige aspektet hos Utenriksdepartementet ikke veide like tungt lenger. Økt politisk kontakt bidro til at havforskerne fikk bedre mulighet til å påvirke utviklingen av fiskerisamarbeidet.

I kapittel 7, konklusjonskapitlet, vil jeg trekke fram utviklingen i en 10-års periode for den tidlige fasen av fiskerisamarbeidet. Her vil jeg identifisere de viktigste faktorene som har påvirket samarbeidet, og komme med en sammenfattende analyse.

Kapittel 2: Bakgrunn

2.1 Den politiske situasjonen

Etter den annen verdenskrig ble det tydelig at verden hadde delt seg i to blokker, og at stormaktene var blitt splittet mellom Øst og Vest. Disse to blokkene hadde motstridende økonomiske og politiske systemer, i tillegg til konkurrerende ideologier. Vestmaktene var overbevist om at de måtte stå sammen mot kommunismen, og flere ulike forsvarsallianser ble drøftet. Norge hadde fått erfare under den annen verdenskrig at en implisitt sikkerhetsgaranti ikke var godt nok for å unngå et fiendtlig angrep, og landet vedtok medlemskapet i Atlanterhavspakten (NATO) 4.april 1949. Dette markerte formelt slutten på etterkrigstidens alliansefrihet, og det markerte et brudd med tidligere norsk utenrikspolitikk. Norge måtte erkjenne at landet hadde en strategisk betydning, og at sannsynligheten for at landet ville kunne stå utenfor en eventuell ny storkrig var liten. Selv om Norge ble medlem i NATO, ble det forsøkt å holde visse restriksjoner. Norge ville bli medlem av pakten, men på egne betingelser. Norge følte behovet for sin egen lavspenningspolitikk, og disse faktorene ble viktig i utformingen av utenriks- og sikkerhetspolitikken. Norge forsøkte å balansere medlemskapet i NATO på en måte som ikke ville provosere Sovjetunionen.³⁴

Da Stalin kom til makten i Sovjetunionen, sørget han for å skaffe seg politisk kontroll. I starten hadde det vært et snevert sjikt på toppen av partiapparatet som hadde fastslått partiets linje, men dette ble avvirket etterhvert som Stalin fikk samlet sin makt. Ved hjelp av det hemmelige politiet styrte han folket, og han var ikke redd for å bruke terror og utrenskning mot potensielle motstandere. Selve forståelsen av hvem som var motstandere var ikke helt klart, og det var ingen som kunne føle seg sikre på at de ikke ble rammet. I tillegg kneblet Stalin folket ved å føre streng sensur, og det ble ført en ideologisk ensretting i samfunnet. Da han døde i 1953 kom det en rekke forandringer i Sovjetunionen. Den nye partisekretæren Nikita Khrusjtsjov fordømte Stalins politikk. Hans politikk hadde vært en brems for utviklingen av landet, og fra nå av skulle politikken bli ledet i henhold til Lenins rette doktrine. Khrusjtsjov iverksatte en rekke liberaliseringsreformer innenfor blant annet kultur-, jordbruks-, nasjonalitets- og rehabiliteringspolitikken. Sovjetunionen la om kursen, og spesielt i sin retorikk overfor omverden. Dette førte til at verden fikk et tøvær over seg.³⁵

---

³⁴ Eriksen og Pharo 1997: s.14, 31–33, 405.

³⁵ Egge 1993: s.173–174, 183–184, 211–212, 217–220, 224–225.

Omslaget i den sovjetiske politikken ble spesielt merkbart i forholdet til de nordiske landene. Fra 1954 støttet Sovjetunionen aktivt den såkalte Paasikivi-Kekkonen-linja i finsk utenrikspolitikk, som var en kombinasjon av finsk vestvending og en tett politisk dialog med Kreml. Dette la grunn for en «nordisk balanse», som hadde betydning for den politiske utviklingen i Norden. Tidligere hadde Sovjetunionen vært skeptisk til et nordisk samarbeid, fordi landet fryktet at slike konstellasjoner kunne føre til at vestmaktene i regionen fikk større armslag. Politikken skulle forbedre det politiske fotfestet i Norden, og sovjetiske politikere og diplomater begynte å følge opp den norske og danske NATO-politikken tett. Oppfølgingen var et forsøk på å medvirke til at integrasjonen i alliansen ble så begrenset som mulig. Den nye linjen til Khrusjtsjov innebar en reell bevegelse bort fra Stalins konfrontasjonslinje. Utenrikspolitikken baserte seg på å understøtte eller skape nøytrale buffere mellom Øst og Vest, for så å bevege seg i retning av en normalisering i relasjonene til NATO-landene innenfor enkelte felt, som for eksempel på det økonomiske området. I 1956 startet også Sovjetunionen å trekke ut den eneste gjenværende sovjetiske militærbasen utenfor Øst-Europa som var plassert ved Porkkala-basen i Finland. I årene 1955–1956 tillot landet Finland å bli medlem i Nordisk Råd³⁶ og i FN.³⁷

2.2 Synet på den andre

2.2.1 Norsk syn på Sovjetunionen

Etter at Norge hadde blitt medlem i NATO, var Sovjetunionen det landet Norge anså som den største trusselen. Frykten ble spesielt forsterket etter Koreakrigen fra 1950. Det fantes også en frykt for en sovjetisk dominans i nord, og at Norge skulle lide samme skjebne som andre land i Øst-Europa. Der hadde lokale kommunister og militært press hjulpet Sovjetunionen å ekspandere. Dette kunne være en aktuell problemstilling for Norge, fordi kommunistene hadde en sterk stilling i fagbevegelsen og i grenseområdene i Finnmark.³⁸

I 1955 var det ikke mange politiske saker om Norges syn på Sovjetunionen i VG og Aftenposten. De få artiklene som omhandlet temaet var et mer generelt syn fra amerikansk

---

³⁶ Nordisk Råd er et nordisk parlamentarisk samarbeidsorgan som tar sikte på kontakt og samarbeid. I rådet møtes også utenriksministerne for å koordinere politikken i internasjonale spørsmål. For mer informasjon, se Eriksen og Pharo 1997: s.148–149.

³⁷ Stian Bones 2010: «Finland i den nordiske balansen under den kalde krigen. Mellom maktbalanse og regional avspenning», *Norsk-finske relasjoner. Rapport fra det 34. nordnorske historieseminar, Skibotn 25.–27. september 2009*, s.18–19.

³⁸ Eriksen og Pharo 1997: s.55–56.

side på Sovjetunionen, eller hvordan sovjetrusserne så på Norge. Aftenposten viste til at sovjetrusserne var skeptiske til alt nordmenn foretok seg. Sovjetunionen hadde vist enkelte tegn til større smidighet enn tidligere, men det fantes ingen bevis for at landet hadde endret sine mål. I oktober 1955 ble Sovjetunionens militære styrkeoppbygning trukket fram, og underbygget påstanden om at trusselen mot vestmaktene aldri hadde vært større. En del artikler tok for seg Stalins arbeidsleirer og utryddelseskampanjer. Disse artiklene ble likevel beskrevet på en nøytral måte. Det som skiller seg ut i artiklene er at Norge og Sovjetunionen ikke sto på samme side, og at det fantes et skille mellom «oss og dem». De fleste artiklene i dette året handlet om kultur, litteratur, teater, musikk, vitenskap og debatt.³⁹

2.2.2 Sovjetisk syn på Norge

Sovjetunionen var ikke begeistret for at Norge hadde blitt medlem i NATO. Den sovjetiske ledelsen var skuffet over medlemskapet, fordi de sovjetiske styrkene hadde spilt en viktig rolle i befrielsen av Nord-Norge på slutten av annen verdenskrig. De så muligheten for at Norge kunne bli en brikke og et springbrett mot Sovjetunionen for andre vestlige land, og da først og fremst av USA og Forbundsrepublikken Tyskland. Samtidig ble det fra sovjetisk side forsøkt å få en mer forsonlig holdning til Vesten generelt, og Norge spesielt.⁴⁰

De fleste sovjetiske artiklene som omtalte Norge i 1955, omhandlet Gerhardsens besøk til Moskva dette året. I disse artiklene blir ønsket om et godt naboforhold trukket fram. Andre artikler omhandlet en handelsavtale og Ragnar Forbakk. Forbakk var en prest som hadde jobbet for å skape fred mellom alle verdens folkeslag. I en artikkel var det også en gratulasjon til Kong Håkon VII fra statsminister Nikolaj Bulganin. Han ønsket å gratulere kongen med Norges 50-års uavhengighet. Selv om det var få artikler som eksplisitt var negative til Norge, så må det trekkes inn at det var en del negative artikler om NATO. Siden Norge er medlem i alliansen, så ble nok også landet forbundet med denne negativiteten.⁴¹

2.3 Etableringen av kontakt mellom norske og russiske havforskere 1850–1917

Norge og Russland/Sovjetunionen har hatt lange tradisjoner i et fiskerisamarbeid, og samarbeidet strekker seg helt tilbake til 1850-tallet. Da ble de første kontaktene etablert, og

---

³⁹ *Aftenposten*, 22.01.1955, 11.10.1955, 11.10.1955, 01.11.1955. *VG*, 23.08.1955, 31.12.1955.

⁴⁰ Grusjko og Rogde 1995: s.34, 41–42.

⁴¹ *Izvestija*, 24.05.1955, 07.06.1955, 23.12.1955. *Pravda*, 11.01.1955, 06.12.1955.

samarbeidet ble gradvis økende. Begge land har hatt fokus på fiskeri og på havforskning, men landene har hatt litt forskjellige perspektiver.⁴²

Den økende befolkningsveksten i Russland på 1800-tallet hadde ført til et økt krav om fisk og fiskeprodukter. Dette førte til et sterkere press på fisket. Ønsket om profitt, flere effektive fiskeredskaper og fiskemetoder førte til at enkelte av stammene til de kommersielle artene ble redusert. Russerne ønsket derfor på 1850-tallet å forklare nedgangen til fiskebestanden. De antok at nedgangen kunne skyldes enten et overfiske, eller naturlige svingninger i fiskestammene. For å kartlegge dette, ble det arrangert en vitenskapelig fiskeriekspedisjon som skulle identifisere Russlands fiskeriressurser og samle inn data. Dette grunnlaget skulle bidra til at landet kunne utnytte de mest verdifulle fiskeartene med varsomhet.⁴³

I perioden 1859-1861 ble det foretatt undersøkelser i Nordvest-Russland i Kvitsjøen, Petsjora og ved Murmansk. Lederen av ekspedisjonen, Nikolaj Danilevskij, konkluderte med at innsamlingsmaterialet ikke var tilstrekkelig. For at man skulle kunne forstå hele bildet, så var det nødvendig og også studere norsk torsk og sild. Dette ble starten for etableringen av kontakten mellom norske og russiske forskere. Ekspedisjonen dro i 1860–1861 til Trondheim, Bergen og Lofoten. På disse besøkene studerte ekspedisjonsdeltakerne alle aspekter ved torsken, noe som også inkluderte fiskeriprosess, pris og handel.⁴⁴

I Norge spilte fiskeriene en viktig rolle for økonomien, fordi fisk var en viktig eksportvare for landet. Det er blitt dokumentert at Norge hadde 17 000 fiskere på 1870-tallet. Fiskerne observerte at loddetorsken dro fra finnmarkskysten, og at fisken ekspanderte stadig lengere ut. Denne ekspansjonen varierte fra år til år, og derfor bevilget den norske regjeringen en pengestøtte for å få en systematisk undersøkelse av årsakene til variasjonen. Enkelte år kunne det være et rikt fiske, mens andre år så var det helt tomt. Siden en stor del av befolkningen var avhengig av en inntekt fra fiskeriene, så var det et stort behov for å ha et stabilt fiske. Den norske ekspedisjonen ble ledet av Axel Boeck, og undersøkelsene av sildefisket startet samtidig som da Danilevskijs ekspedisjon besøkte dette området hvor disse fiskeriene fant sted. Konklusjonen til Boeck var at utvandringen til silden skjedde på grunn av variasjoner i

---

⁴² Jakobsen og Ozhigin 2011: s.15.

⁴³ Jakobsen og Ozhigin 2011: s.15-16.

⁴⁴ Jakobsen og Ozhigin 2011: s.16.

temperaturen og i havstrømmen. Boeck fant også ut at silden kom stadig senere til kysten. I 1860 var silden ved kysten i januar, mens i 1870 var silden ved kysten i midten av februar.⁴⁵

Resultatene av ekspedisjonen til Danilevskij var veldig viktige for utviklingen av fiskerivitenskapen. Han var den første som kartla fiskeartene i Kvitsjøen og ved Murmanskysten. Danilevskij konkluderte med at det var ingen mulighet for en økonomisk effektiv fiskeritviking i nord. Dette bidro til at antall fiskere i Murmansk sank. På slutten av 1800-tallet var antallet fiskere i Murmansk gått ned fra 10-15 000 til 3-4 000.⁴⁶

I 1897 ble russernes fiskeriforskning utvidet, og Nikolay M. Knipovitsj startet undersøkelser i Barentshavet. Han undersøkte distribusjonen av de kommersielle fiskeartene i forbindelse med miljøforhold. Da Knipovitsj var i Norge, drøftet han sine planer med Fridtjof Nansen, Johan Hjort, Georg Ossian Sars og andre vitenskapsmenn. Knipovitsj fortalte dem også om spesialfartøyet som var bestilt inn for ekspedisjonen. Av den grunn foreslo Hjort i 1899 for den norske regjering at også Norge burde investere i en ny havforskningsdampbåt. Dette ble begrunnet med muligheten for kunne drive utvidete fiskeriundersøkelser lenger unna kysten. Forslaget ble godtatt, og året etter fikk Norge et nytt forskningsfartøy. I 1903 sto også Hjort bak initiativet til å arrangere et internasjonalt kurs på marinebiologi i Bergen. Dette kurset har også vært av relevans for det norsk-russiske samarbeidet, fordi mange russiske vitenskapsmenn og studenter deltok på dette.⁴⁷

Det Internasjonale Havforskningsrådet ICES ble opprettet i 1902. Dette var et forsøk på å få i gang et internasjonalt samarbeid om forvaltningen av fiskeressursene i det nordøstlige Atlanterhavet. Både Norge og Russland var medlem, og på den måten kunne norske og russiske forskere få kontakt innenfor rammen av rådet og dets komiteer.⁴⁸

2.4 Periode med lite samarbeid 1914–1955

Ved utbruddet av første verdenskrig avsluttet Russland sitt medlemskap i ICES. Da krigen var over, ønsket ikke landet å fortsette sitt samarbeid med andre havforskere i rådet. Det ble derfor vanskelig for norske og sovjetiske havforskere å holde kontakten. Norge fortsatte sitt

---

⁴⁵ Jakobsen og Ozhigin 2011: s.16-17.

⁴⁶ Jakobsen og Ozhigin 2011: s.17-18.

⁴⁷ Jakobsen og Ozhigin 2011: s.18-19.

⁴⁸ Jakobsen og Ozhigin 2011: s.19.

fiskeriforskningsarbeid innenfor ICES, men hadde viktigere ting å tenke på. Etter første verdenskrig hadde verden gått inn i en økonomisk depresjon, og Norge fryktet dette ville gå utover eksporten av fiskeprodukter. Siden det var krisetid, ble også Norge nødt til å spare, og det ble bevilget mindre penger til havforskning. Selv om rammevilkårene var trange for havforskning i Norge, klarte landet å forhindre en faglig stagnasjon. Det som ble avgjørende for å opprettholde kompetansen hos havforskerne i Bergen, var kontakten med de biologiske miljøene ved Universitetet i Oslo og deltakelsen i ICES.⁴⁹

I denne perioden var Norge et av de første landene som opprettet et økonomisk, vitenskapelig og teknisk fiskerisamarbeid med det nyopprettede Sovjetunionen. Begge land ønsket å utvikle samarbeidet innenfor sfæren av utnyttelse og bevaring av havlevende ressurser. Dette samarbeidet bidro til å skape et bedre forhold mellom Norge og Sovjetunionen.

Forskningsskipet «Johan Hjort» besøkte Murmansk Biologiske Stasjon i 1928. Murmansk Biologiske Stasjon ble i 1930-årene integrert i strukturen til dagens Polarforskningsinstitutt for fiskeri og havforskning (PINRO). Selv om det finnes noen eksempler på norsk-sovjetisk vitenskapelig fiskerisamarbeid, var det likevel lite kontakt mellom de to landene.⁵⁰

2.5 Sovjetiske fiskerier og havforskning

Etter den annen verdenskrig satset Sovjetunionen hardt på fiskeriene. Fra materialet om sovjetiske fiskerier fra Fiskeridepartementet, ble det trukket fram at Sovjetunionen ønsket å øke ekspansjonen i Stillehavet og det fjerne Østen, men også i en betydelig utstrekning i Barentshavet, Nordishavet og Norskehavet. Fra 1940-1950 ble fangstflåten økt med 44 % i antall fartøyer, mens deres fiskekapasitet økte med 127 %. Fra 1950-1955 var økningen i flåten på hele 111 %. Som resultat av dette økte den totale fangsten 62 % fra 1950 til 1955, og dette utgjorde en fangst på 2,7 millioner tonn. Fiskeriene krevde en stor arbeidsstyrke, og i Sovjetunionen var det 500 000 mennesker som arbeidet innen for dette feltet. Murmansk var en viktig fiskehavn i Sovjetunionen, og byen lå i en gunstig posisjon for fisket i Barentshavet.⁵¹

---

⁴⁹ Jakobsen og Ozhigin 2011: s.19–21. Schwach 2000: s.233.

⁵⁰ Jakobsen og Ozhigin 2011: s.20–21.

⁵¹ RA, UD 1950-59, boks 3410, 51.4.99 Sovjetunionen Bind 1. «Inntrykk fra den russiske fiskeriindustri», rapport datert, Eirik Heen.

Sovjetunionen investerte også i forskningsinstituttene. I 1950-årene hadde Fiskeriministeriet allerede fått på plass åtte forskningsinstitutter. Forskningsinstituttene besto av 23 spesialavdelinger og 1062 vitenskapsmenn. I det føderale forskningsinstituttet for fiskerier og oseanografi (VNIRO)⁵² i Moskva hadde de åtte avdelinger. Dette var avdelinger for havforskning, kjemisk-teknisk forskning på foredlingens område, avdelinger for fangst og regulering av fisket, avdeling for fangstetterretning, avdeling for uteksperimentering av fiskeredskaper og konservering av redskaper. Til disposisjon hadde instituttet 38 båter, hvorav tjue større båter var trålere, loggere og snurpebåter. Fartøyene hadde moderne teknisk utstyr for fangst. Den lokale avdelingen til VNIRO i Murmansk var PINRO, og den hadde tre forskningsfartøyer tilgjengelig for å undersøke blant annet hydrografi og gjødningsstoffer. PINRO i Murmansk interesserte seg særlig for sildefisket, og hadde meget god kjennskap til sildestammen. Forskningsinstituttet i Murmansk foretok også merking av silden, som var viktig for å kartlegge alderssammensetningen av arten.⁵³

2.6 Norske fiskerier og havforskning

Etter den annen verdenskrig skjedde det store endringer i både næringsdriften og i forvaltningen av fisken i Norge. Det ble forsøkt å holde en kompromisslinje mellom en storstilt industrialisering på den ene siden, og en bevaring av et tradisjonelt næringsmønster på den andre siden. Det offentlige apparatet økte sammen med fangstene, men det var en nedgang i antall fiskere. Likevel beholdt Norge sin posisjon som en av de største fiskerinasjoner i Vest-Europa og i Verden. I 1948 arbeidet cirka 85 000 personer med fiske som hovedyrke eller attåt næring. Fiskeflåten besto stort sett av småbåter beregnet på kystfiske. Fiskebondeøkonomiene var enda levende, folk livnærte seg på kombinasjonen av fiske og jordbruk. Fram til 1960 sank antall yrkesutøvere til en tredjedel, og tendensen var en stigende gjennomsnittsalder for fiskerne. Til tross for dette vokste antall småbåter og den totale fangstmengden i samme tidsrom. Dette var mulig på grunn av en betydelig utvikling av både fartøy og redskapssiden. Bomull og hamp ble erstattet med nylon og terylene, og man tok i bruk ekkolodd og sonar i letingen etter fiskestimer. På redskapssiden ble det mer vanlig å bruke trål og ringnot. Disse nyvinningene innenfor fartøy- og redskapssektoren krevde større investeringer enn tidligere. For at investeringene skulle lønne seg, måtte fartøyene være i bruk større deler av året. En konsekvens av dette var at det ble et intensivt fiske på flere

---

⁵² Vserossijskij nautsno-issledovatel'skij institut rybnogo khoz'ajstva i okeanografii.

⁵³ RA, UD 1950-59, boks 3410, 51.4.99 C Vitenskapelig- teknisk samarbeid Norge–Sovjetunionen på fiskerienes område. «Rapport i anledning besøk i Sovjet-Samveldet 10.mai–26. mai 1956», rapport udatert, T. Aas.

arter, og til dels lenger til havs. Over tid ble det utviklet en todelt fiskeflåte. Fiskeflåten besto av en kystflåte som var beregnet på fjord- og havfiske, og en havfiskeflåte som besto av større båter til bruk på de åpne hav. En negativ konsekvens var at havforskernes kunnskap om bestandenes bæreevne ikke klarte å holde tritt med den fiskeriteknologiske utviklingen. Dette førte til et kappløp mellom den teknologiske utviklingen på redskapssektoren og de vitenskapelige studiene av fiskebestandene.⁵⁴

Fra 1945 vokste Fiskeridirektoratets havforskningsavdeling seg stadig større. Havforskningsinstituttet ble bundet til fiskeriforvaltningen, til aktørerne i fiskerinæringen og til den generelle troen på naturvitenskapens betydning. Tidligere hadde havforskerne fått drive forskning og politisk virksomhet slik de selv mente var best, men etter 1945 endret situasjonen seg. Fra å ha hatt en mer næringsutviklet havforskning, ble havforskning nå mer spesialisert og var avgrenset til enkelte områder. I 1947 besto Havforskningsinstituttet av seks avdelinger. Disse avdelingene var Statens utklekkingsanstalt i Flødevigen, avdeling for oseanografi, avdeling for undersøkelser av sild, avdeling for undersøkelser av torskefisk, avdeling for undersøkelser av makrell og brisling og avdeling for planktonundersøkelser. På 1950-tallet ble det gjort en innsats for å forbedre de materielle rammene rundt havforskningen. Det kom et nytt bygg i Bergen, samt at det ble investert i to havgående forskningsfartøyer. Det passende antall ansatte ved havforskningsinstituttet ble beregnet til å være rundt 20 personer. På begynnelsen av 1960-tallet var det blitt en ekspansjon av antall ansatte. Staben var nå blitt tre ganger så stor, og det ble nødvendig å forbedre samspillet mellom de ulike forskningsavdelingene.⁵⁵

2.7 Administrativt

I Sovjetunionen var det Fiskeriministeriet som var den øverste instansen for fiskeriaktivitetene. Sovjetunionen hadde delt fiskeriaktivitetene i fem geografiske definerte «fiskeribassenger», som refererte til en gruppe administrative enheter som fylker og republikker. I nord hadde man Sevryba, det nordlige basseng, og dette omfattet alt av fiskeriaktiviteter som hadde utgangspunkt i Nordvest-Russland. Hvert fiskeribasseng var under ledelse av et generaldirektorat, som hadde ansvaret for mange oppgaver. Det skulle fordele kvoter, regulere fisket og påse at de fastsatte kvotene ble oppfisket innenfor sitt basseng. Generaldirektoratet hadde også ansvaret for foredling, salg og delvis transporten av

---

⁵⁴ Schwach 2000: s.273–275.

⁵⁵ Schwach 2000: s.235, 240, 245, 247.

fisk. Det hadde også en rekke støttefunksjoner som innebar at det skulle hjelpe fiskerne å finne de beste fiskefeltene, og det skulle finne ulike typer underleverandører av varer og tjenester. Et generaldirektorat hadde også sosiale og kulturelle tjenester sorter under seg, som skoler, barnehager og sykehus. En del av institusjonene som var lokalisert i fiskebassengene var direkte underlagt Fiskeriministeriet, og ikke Generaldirektoratet. Det var Fiskeriministeriet som hadde ansvaret for regionale fiskerioppsyn og for ulike forsknings- og utdanningsinstitusjoner. Ministeriet hadde ett eller flere forskningsinstitutter i hvert fiskeribasseng, som for eksempel PINRO i Murmansk. Oppgavene til forskningsinstituttene var å vurdere tilstanden til de ulike fiskebestander, og de anbefalte hvor høy kvotene burde være.⁵⁶

I Norge ble Fiskeridepartementet opprettet i 1946. Tidligere hadde saker som angikk fiskeriene vært underlagt Handelsdepartementet. Fra 1950 fastsatte myndighetene og fiskernes salgsorganisasjoner fiskepriser sammen etter forutgående forhandlinger. Da Fiskeridepartementet ble opprettet, ble det forsøkt å opprette klare linjer for arbeidsoppgavene mellom departementet og den faglige etaten Fiskeridirektoratet. Fiskeridepartementet skulle ta seg av politiske og konstitusjonelle oppgaver, mens Fiskeridirektoratet skulle håndtere de faglige og administrative oppgavene. Det som ikke ble helt klart, var hva skillet innebar i praksis. Gjennomføringen av den enhetlige organiseringen viste seg ikke å være lett. Årsaken til dette var at det på Havforskningsinstituttet var oppstått en splid mellom flere av de etablerte havforskerne. Splittelsen sto i mellom Jens Eggvin og Finn Devold på den ene siden, mot Gunnar Rollesen på den andre siden. Disse havforskerne var jevnaldrende. Stridens kjerne besto i blant annet om stillingen som direktør på instituttet, et ulikt syn på hvordan Havforskningsinstituttet skulle være oppdelt, og selve hovedoppgaven til havforskningen. Uenighetene førte til at Eggvin og Devold ønsket å kjøre sitt eget løp, og de ville ikke frivillig underkaste seg noen overordning eller samordning. En dårlig personkjemi mellom Fiskeridirektør Klaus Sunnanå og Rollesen bidro ikke til at saken ble bedre. Dette forsterket en del uenigheter. Ved en rekke tilfeller kontaktet Devold Sunnanå direkte utenom å gå vanlig tjenestevei, og dette skapte problemer.⁵⁷

---

⁵⁶ Geir Hønneland 2006: *Moderne russisk politikk. En innføring i Russlands politiske system*, s.96–98.

⁵⁷ Christensen og Hallenstvedt 2005: s.140–142,147. Schwach 2000: s.237, 240, 246, 275.

2.8 Ressursgrunnet i Barentshavet

I Barentshavet er det en høy produksjon av planteplankton. Planteplankton er grunnlaget for fiskeressursene i Barentshavet. Grunnen til at det er mye planteplankton er at det er gunstig at havområdet er isfritt om sommeren, og fryser til om vinteren. Dette fører til at smeltevann fra isen gir opphav til strømmer som virvler opp bunnsedimenter. Fiskearter som livnærer seg på planteplankton er blant annet torsk, hyse, sei, uer og blåkveite.⁵⁸

Den nordøstarktiske torsken er en viktig kommersiell fiskeart. Torsken gyter langs norskekysten fra sjuårsalderen av, før den returnerer tilbake til Barentshavet. Havstrømmene fører ynglene nordover. Fra torsken er rundt fire år bruker den å beite på lodda som er på gytevandring mot kysten. På dette tidspunktet er torsken enda ikke helt kjønnsmoden. Store mengder torsk kan om høsten påtreffes så langt nord som på øst- og vestsiden av Svalbard, men den går likevel ikke så langt nord som lodda. Den kjønnsmodne torsken har en tendens å samle seg på bankene i Finnmark i desember, før den legger ut på vinterens gytevandring.⁵⁹

Silda er en pelagisk fiskeart som svømmer i stim. Silda har hovedgytingen utenfor Møre i februar-mars, men det foregår også gyting langs kysten av Nordland og Vesterålen. På sommeren blir de nyklekte larvene tatt med strømmen nordover langs kysten, og tidlig på sommeren driver de inn i Barentshavet. I 3-4 års alderen svømmer silda vestover ned langs kysten og blander seg etter hvert med gytebestanden. Når den voksne silda har gytt, drar den ut i Norskehavet på vandring etter mat. Hele sommeren spiser silda raudåte over store deler av Norskehavet, men sentrale og vestlige deler er mest attraktivt. Den foretrekker å være der atlantehavsvannet møter det kalde arktiske vannet som kommer ned fra østkysten til Grønland. På høsten i september-oktober drar silda til kysten til Troms og Finnmark. Her overvintret silda til januar. Da drar silda sørover igjen langs kysten for å gyte.⁶⁰

Sildstammen blir igjen delt inn i ulike kategorier. Det finnes vintersild, feitsild og småsild, islandssild og nordsjøisild. Kategoriene vintersild, feitsild og småsild tilhører til alle stadier av den norske vårgytende silda. Islandssilda består av både norsk vårgytende sild, islandsk

---

⁵⁸ Geir Hønneland 2007: *Kvotekamp og kystsolidaritet: norsk-russisk fiskeriforvaltning gjennom 30 år*, s.13.

⁵⁹ Hønneland 2007: s.14-15.

⁶⁰ Erling Kåre Stenevik 2012: «Norskehavet. Ressurser i åpne vannmasser».

vårgytende sild og islandsk sommergytende sild. Den norske vårgytende silda og islandssilda gikk under fellesbetegnelsen atlanto-skandisk sild før 1972.⁶¹

---

⁶¹ Schwach 2000: s.291.

Kapittel 3: I kjølvannet av Gerhardsens besøk i Moskva

Etter Stalins død i 1953 fikk man en internasjonal avspenning. I Norge førte dette til en betydelig kursendring i politikken mot Sovjetunionen. Sovjetunionen ble oppfattet på annen måte, og det ble enklere å være mer åpen. Men ikke alle i Arbeiderpartiet var helt enige i hvordan politikken skulle bli ført. Det fantes en fløy i Arbeiderpartiet som var skeptiske til å inngå tettere forbindelser med Sovjetunionen. Utenriksminister Halvard Lange var en av dem som stilte seg litt avventende i forholdet til Sovjetunionen, mens Gerhardsen var en av dem som var mest positiv. Både Gerhardsen og Lange var enige om at det var ønskelig å føre en aktiv avspenningspolitikk, skillet mellom de to gikk i hvor langt Norge burde strekke seg. Som et ledd i avspenningspolitikken ønsket Gerhardsen å etablere samarbeid og en dialog med Sovjetunionen. Da Gerhardsen mottok en invitasjon sommeren 1955 til Sovjetunionen, skapte det en allmenn oppsikt. Han var da den første vestlige lederen som ble invitert over på den andre siden av jernteppet. Både regjeringen og utenrikskomiteen fant det upassende å avslå invitasjonen. For å unngå uheldige ringvirkninger forsøkte de å gjøre besøket mest mulig upolitisk, og Lange ble derfor værende hjemme i Norge.⁶²

Til møtet i Moskva i november 1955 hadde den norske og sovjetiske statslederen forberedt en rekke saker som skulle diskuteres. Fra den sovjetiske siden ville de drøfte grensespørsmål, forbindelser mellom Moskva og Oslo, og en felles erklæring mellom de to landenes sikkerhets- og utenrikspolitikk. Fra den norske siden ble det ønsket at saker som angikk handel, kraftutbygging i Pasvikelva, nordmenn i sovjetisk fangenskap og kultursamarbeid ble tatt opp.⁶³

Etter ankomsten i Moskva, holdt Gerhardsen en tale for statsleder Khrusjtsjov. I talen vektla Gerhardsen det asymmetriske naboskapet mellom landene, og viste til at begge land ønsket å leve et selvstendig liv–fritt og fredelig. Han takket også for invitasjonen, og han uttrykket et ønske om å etablere kontakt mellom Norge og Sovjetunionen og dets folk. Norge verdsatte et godt naboskap og gode venner. Gerhardsen håpet derfor at samtalene i Moskva skulle styrke vennskapet til Norge og Sovjetunionen, og at landene skulle få en klarere forståelse av

---

⁶² Eriksen og Pharo 1997: s.193–194. Hallvard Tjelmeland 2009: ««En utenrikspolitisk amatør?» Einar Gerhardsen som statsmann 1955– 58», s.8–10.

⁶³ Eriksen og Pharo 1997: s.194.

hverandres problemer.⁶⁴ Gerhardsen uttalte at han var sterkt overbevist om at «det som fører landene tettere sammen, vil alltid vinne over det som kan skille dem».⁶⁵

Under samtalene i Moskva foreslo Gerhardsen å opprette andre former for samarbeid enn bare regulær delegasjonsutveksling. Dette kunne for eksempel være utveksling og eventuelt opphold av vitenskapsmenn eller arbeidere. Khrusjtsjov foreslo en partiutveksling, men dette forslaget ble ikke godt mottatt i Arbeiderpartiet. Gerhardsens utvekslingsforslag baserte seg på et vitenskapelig samarbeid innenfor fiskeriene. Dette var et mindre problematisk område å inngå et samarbeid i, og statslederne ble enige om å inngå en slik avtale.⁶⁶

Den bakenforliggende årsaken til Sovjetunionens ønske om å opprette en kontakt med Norge i 1955 ble begrunnet med ønsket om å skape et bilateralt forhold. Dette var i tråd med den nye politikken ovenfor de skandinaviske landene. Viktor Grusjko som var diplomat på denne tiden ved den sovjetiske ambassaden i Norge, har trukket fram at de sovjetiske lederne ønsket å dempe den aggressive norske holdningen mot Sovjetunionen. Samtidig var det i Sovjetunionens interesse å oppnå flest fordeler overfor Norge. Da en samforståelse kom på plass en mellom Gerhardsen og Khrusjtsjov i Moskva, uttrykte Grusjko også at Sovjetunionen ikke ønsket å legge press på Norge for å oppnå sine mål.⁶⁷

3.1 Sovjetisk medlemskap i ICES

De sovjetiske vitenskapsfolk hadde vært mer eller mindre isolert fra internasjonalt samarbeid fra midten av 1930-tallet og fram til 1953. Etter 1953 tillot situasjonen Sovjetunionen å etablere fiskerisamarbeid med andre nasjoner igjen. I november 1955 ble det enstemmig vedtatt i ICES at Sovjetunionen skulle bli tatt opp som medlem i det internasjonale havforskningsrådet. Dette gav de norske og sovjetiske havforskerne en teoretisk mulighet til å samarbeide under rammene til ICES. Men selv om Sovjetunionen ble opptatt som medlem, så var det likevel ikke så lett å inngå et samarbeid med de sovjetiske havforskere i starten.⁶⁸

---

⁶⁴ *Pravda*, 11.11.1955.

⁶⁵ *Pravda*, 11.11.1955.

⁶⁶ Stian Bones 2010: «Vitenskapelig samarbeid mellom Norge og Sovjetunionen under den kalde krigen», upublisert manus 25.11.2010, s.8.

⁶⁷ Grusjko og Rogde 1995: s.42.

⁶⁸ RA, FIRD, S-2790-L0538 Internasjonalt råd, «Det Internasjonale Råd for Havforsknings møte i København okt.–nov.1955», notat 14.11.55, JS/AB. Bones 2013: s.7.

Tidlig i 1956 ønsket nemlig sildekomiteen i ICES at Sovjetunionen skulle bidra med deres forskning. Sildekomiteen besto stort sett av de nordiske landene, og de nordiske havforskerne var enige i at de skulle invitere Sovjetunionen med i samarbeidet om sildestammene. Den norske havforskeren Jens Eggvin omtalte denne invitasjonen 7.mars 1956 til Bergens Arbeiderblad, og dette ble ikke godt mottatt av det Utenriksdepartementet. Ekspedisjonssjef Bredo Stabell informerte om at Utenriksdepartementet fant det meget upassende at det ikke var orientert om planene. Departementet anså det som uheldig at det var gitt opplysninger til pressen før de ansvarlige myndighetene hadde tatt standpunkt i saken. Den 21. mars 1956 kom kontrabeskjeden fra Bergens Arbeiderblad. Da kunne avisen melde om at møtedeltakerne ikke hadde henvendt seg til russerne, og at de ikke hadde myndighet til å kunne rette en slik forespørsel. Avisen påpekte også at den trolig hadde misforstått Eggvins uttalelser.⁶⁹ Avisen viste også til at «på møtet ble det altså bare gitt uttrykk for ønsket om russisk deltakelse. Hvorvidt det blir gjort noen henvendelse fra Det internasjonale råd for havforskning til russerne kjenner ikke dr. Eggvin til».⁷⁰ Etter denne hendelsen henvendte de norske havforskerne seg til Utenriksdepartementet dersom de skulle ha kontakt med de sovjetiske havforskerne i ICES i de første årene. Da Rollesen skulle delta på et møte i ICES på høsten i 1956, godkjente det 2. politiske kontor hos Utenriksdepartementet at han kunne drøfte fiskeriforsknings spørsmål underhånden med sovjetrusserne.⁷¹

I denne saken påpekte trolig Eggvin i ettertid for avisen at uttalelsen hadde vært uheldig, og han gjorde et forsøk på å bøte på skaden som var gjort. Tydeligvis fryktet Utenriksdepartementet at en offisiell omtale kunne føre til et uønsket press for å få etablert et fiskerisamarbeid. Det som er underlig i saken, er at departementet blandet seg inn i myndigheten til et internasjonalt havforskningsråd, hvor det er en rekke medlemsland. En mulig årsaksforklaring kan være at Utenriksdepartementet betraktet forskningsmaterialet som

---

⁶⁹ RA, Fisd, S-2790-L0406 Sovjetisk deltakelse i div. komiteer, «Sovjetisk deltakelse i nordisk sildekomite», notat 21.03.1956, Bredo Stabell. SAB, FD, 273.33.1 Forskningsarkiv. Jens Eggvins Arkiv 1912–1970: Møte i København 16–17/2 1956, «Russerne anmodes om samarbeid i forskningen av Norskehavet», *Bergens Arbeiderblad*, 07.03.1956. «Russisk samarbeid om forskningen av Norskehavet ikke avgjort ennå», *Bergens Arbeiderblad*, 21.03.1956.

⁷⁰ SAB, FD, 273.33.1, «Russisk samarbeid om forskningen av Norskehavet ikke avgjort ennå», *Bergens Arbeiderblad*, 21.03.1956.

⁷¹ RA, Fisd, S-2790-L0314 Utenlandske fiskerier-Sovjet 1946–1964, «Rapport fra møtet i Seydisfjord 24.–25. juni 1957 mellom forskningsskipene «Dana», «G.O. Sars», «Professor Mesjatsev» og «Æsgir», rapport 20.07.1957, Jens Eggvin. RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C Vitenskapelig- teknisk samarbeid Norge-Sovjetunionen på fiskerienes område, «Fortrolig melding», 02.10.1956, 2. politiske kontor.

norsk materiale, og at det ikke ønsket å dele slik informasjon med Sovjetunionen. Teknisk data om fiskestammene ville på samme tid gi informasjon om hvor de gode fiskefeltene lå, og det var trolig ikke ønskelig med konkurranse på feltene.

3.2 Sovjetisk fiskeridelegasjon til Norge

Den norske regjeringen fulgte opp samarbeidsforslagene som Gerhardsen hadde med seg fra Moskva. Regjeringen sendte en invitasjon til Sovjetunionen om å sende en fiskeridelegasjon til Norge i mars 1956. Invitasjonen gjaldt et antall på 10 personer, og delegasjonen skulle være under ledelse av fiskeriminister Aleksandr Isjkov.⁷²

Den sovjetiske delegasjonen kom til Norge i mars 1956. Det første stedet de besøkte var Oslo, hvor det ble holdt en mottakelseslunsj i regi av den norske regjeringen. Her fikk delegasjonen møte Gerhardsen og fungerende utenriksminister Arne Skaug. Under tilstelningen antydet Isjkov at en norsk fiskeridelegasjon ville bli invitert til Sovjetunionen. Den sovjetiske fiskeridelegasjonen hadde også en konferanse med representanter for Fiskeridepartementet under oppholdet i Norge. Fiskeriminister Nils Lysø og fiskeridirektør Klaus Sunnanå deltok på denne konferansen. Sunnanå uttrykte et ønske om at samarbeidet med de sovjetiske fiskerimyndigheter kunne bli utvidet når det gjaldt den gjensidige orienteringen om hydrografiske, oseanografiske og de fiskeribiologiske undersøkelser. Siden både Norge og Sovjetunionen merket fisk, syntes Sunnanå at det var særlig viktig å utveksle fiskemerker for å kunne kartlegge fiskeartenes vandringer.⁷³ Lysø håpet at kulturavtalen kunne bli utvidet med en utveksling av fiskerierfaringer og varer som var til begge lands fordel. Lysø sa at «Vi har et godt grunnlag for dette. Vi har felles økonomiske interesser, og interesser for fiskeriutvikling».⁷⁴

Fiskeridelegasjonen dro også til Lofoten for å sette seg inn i torskefisket. På turen ellers rundt i Norge ble delegasjonen vist fryserier, hermetikkfabrikker og Havforskningsinstituttet. Reisen hadde også en uformell karakter, og delegasjonen fikk anledning til å bli bedre kjent med den norske naturen, folket, kulturen og kunsten. Delegasjonen følte at de ble tatt gjestfritt

---

⁷² Sven Holtsmarks arkiv, kopier fra det sovjetiske UD, «Presidiets vedtak med underlag om å sende delegasjon til Norge for fiskeriforhandlinger», 15.12.1955.

⁷³ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C, «Norsk- sovjetisk samarbeid i fiskeriforskning», *Friheten*, 13.03.1956. «Russerne villige til å øke fiskeri-samarbeidet», uten datering og avisens navn.

⁷⁴ *Izvestija* 13.03.1956.

i mot av befolkningen i Lofoten, Kabelvåg og Trondheim.⁷⁵ Under fiskeridelegasjonens opphold i Lofoten ble Isjkov intervjuet av avisen Svolværposten. Her fortalte Isjkov om Sovjetunionens ønsker for det norsk-sovjetiske fiskerisamarbeidet. Et fiskerisamarbeid var først og fremst ønsket på det vitenskapelige området, men også til en viss grad på det tekniske området. Isjkov uttalte også at:

Etter vaar mening er ikke oppgaven foerst og fremst aa begrense de forskjellige fiskeriers fangstkvantum, men aa regulere det. Det maa i fjoerste rekke gjoeres ved aa hindre for sterk beskatning av fiskeforekomstene. Her maa vi stoette oss til de resultater som de vitenskapelige institusjoner kommer fram til.⁷⁶

Isjkov la til at Sovjetunionen også var interessert i å få utviklet en mer effektivisert internasjonal kontroll i Barentshavet. Han forsikret at de norske fiskerne ikke trengte å frykte at de skulle bli presset ut fra de felles fiskefeltene. Isjkov syntes at samarbeidet som var blitt startet mellom Norge og Sovjetunionen var positivt, og at dette måtte utbygges videre.⁷⁷

Den sovjetiske fiskeridelegasjonen hadde få konkrete resultater å komme tilbake til Sovjetunionen med. Det ble uttrykt et gjensidig ønske om et tettere samarbeid om de vitenskapelige resultater i havforskningen, men det var ingen konkrete forslag om en bilateral samarbeidsavtale. Fra norsk side kan det virke som at det ble styrt unna ethvert forsøk på å inngå en slik fiskeriavtale. At Norge ønsket å styre unna, kan vi se ved måten fiskeridirektør Sunnanå begynte å trekke inn ICES i sine uttalelser om det norsk-sovjetiske fiskerisamarbeidet. Han framhevet at et vanlig fiskerisamarbeid blant forskjellige land besto i å utveksle opplysninger som observasjoner og resultater. Det var viktig å planlegge forskningsferder på forhånd sammen med andre land, slik at ikke flere land kastet vekk tid på de samme undersøkelsene. På denne måten kunne landene dele oppgavene mellom seg. Han understreket viktigheten av at Sovjetunionen hadde meldt seg inn i ICES, slik at man kunne oppnå en kontakt med sovjetrusserne der. Samarbeidet ville ha en stor betydning når det gjaldt de havområdene hvor de sovjetiske havforskere drev omfattende undersøkelser.⁷⁸ Sunnanå

---

⁷⁵ *Pravda* 22.03.1956.

⁷⁶ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C, NTB-melding, Svolvær 16.03.1956. Trolig er meldingen blitt sendt via et apparatur som ikke hadde æ, ø og å.

⁷⁷ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C, NTB-melding, Svolvær 16.03.1956.

⁷⁸ SAB, FD, 273.33.1, «Nå skal det samarbeides», *Dagbladet* 22.03.1956.

viste til at det norsk-sovjetiske fiskerisamarbeidet betydde «i grunnen ikke mer, enn at russerne kommer med i et arbeid som er under rik utvikling på forhånd».⁷⁹

Det viste seg i ettertid at Sunnanå hadde en litt skeptisk holdning til fiskerisamarbeid mellom Norge og Sovjetunionen også innenfor ICES. Etter at fiskeridelegasjonen hadde reist hjem til Sovjetunionen, skrev han i et notat til Fiskeridepartementet at man enda burde se tiden litt an før det ble tatt initiativ til noe samarbeid med russerne innenfor ICES. Sunnanå skrev at dersom det skulle bli en sak innenfor ICES, ville han på forhånd måtte legge saken framfor Fiskeridepartementet og Utenriksdepartementet. Derfor syntes han det var best å la spørsmålet om fiskerisamarbeid med sovjetiske havforskere utstå inntil videre, fram til spørsmålet om en nærmere kontakt med de sovjetiske myndigheter i sin alminnelighet var avgjort.⁸⁰

3.3 Norsk fiskeridelegasjon til Sovjetunionen

Den 19. april 1956 vedtok det sovjetiske presidiet at en gruppe norske spesialister og forskere skulle bli invitert til Sovjetunionen i mai 1956. Det var fiskeriminister Isjkov som sto bak dette initiativet. Hovedmålet for turen var at den norske fiskeridelegasjonen skulle bli kjent med organisasjonen til den sovjetiske fiskeindustrien, metoder for foredling av fisk og de sovjetiske fiskefeltene. Delegasjonen skulle bestå av 10-12 personer, og skulle være ledet av fiskeriminister Lysø.⁸¹

Den 24. april 1956 kunne ekspedisjonssjef Johannes Sellæg ved Fiskeridepartementet melde om at den norske fiskeridelegasjonen antakelig kom til å reise i begynnelsen av mai. Sellæg henvendte seg til Utenriksdepartementet, og lurte på om det hadde tatt stilling til om delegasjonen skulle forhandle om et norsk-sovjetisk vitenskapelig samarbeid på fiskeriområdet under turen. På grunn av at det var kort tid til avreisen, syntes Frode Nilsen ved 2. politiske kontor i Utenriksdepartementet man skulle «undgå reelle forhandlinger under fiskeridelegasjonen besøk».⁸² Men delegasjonen kunne benytte anledningen til å utforske sovjetrussernes innstilling til et samarbeid uoffisielt. Dersom reaksjonen var gunstig, kunne

---

⁷⁹ SAB, FD, 273.33.1, «Nå skal det samarbeides», *Dagbladet* 22.03.1956.

⁸⁰ SAB, FD, 273.33.1, «Interskandinaviske sildeundersøkelser» 07.04.1956, departementets skriv 23.03.1956, Klaus Sunnanå.

⁸¹ Holtsmarks arkiv, kopier fra det sovjetiske UD, «Presidiets vedtak om å motta norsk fiskeridelegasjon» 19.04.1956.

⁸² RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 B Sovjetunionen. Utveksling av fiskeridelegasjoner, «Fiskeridelegasjonens besøk i Sovjet-Samveldet», notat 24.04.1956, Frode Nilsen.

saken bli tatt opp gjennom den norske ambassaden i Moskva etter at den hadde blitt tilstrekkelig forberedt. Både Nilsen og Sellæg klaget over at de fikk for dårlig tid til å forberede turen, og de følte et uønsket press.⁸³

Den norske fiskeridelegasjonen reiste til Moskva 9.mai 1956. Delegasjonen besto av representanter fra havforskningen, fiskeindustrien og administrasjonen. I Moskva hadde delegasjonen en konferanse i det sovjetiske fiskeriministerium med en del sovjetiske vitenskapsmenn fra fiskeridministrasjonen. Delegasjonen besøkte blant annet byene Astrakhan, Baku, Banka, Stalingrad, Sukhomi, Murmansk, Leningrad og Moskva.⁸⁴ Delegasjonen fikk sett de sovjetiske fiskemetoder, foredling, fiskeindustri og fiskefelter, og den fant dette meget interessant. I byene Stalingrad, Moskva og Leningrad fikk de også tid til å se på severdigheter. Nordmennene ble helt overveldet over den gode mottakelsen de fikk av det sovjetiske folket, og det virket som at det ene stedet prøvde å overgå det andre. På middager i de ulike byene fikk delegasjonen møtt stedets ordførere og fiskeriautoriteter.⁸⁵

Under turen merket fiskeridelegasjonen seg at de observasjonene den hadde gjort på fiskeriforedlings- og produksjonsområdene ikke uten videre kunne overføres til norske forhold, men det fantes enkelte unntak. Totalt sett anså delegasjonen den sovjetiske fiskeindustri og foredlingsapparat teknisk og sosialt som underlegen den norske. Men den var derimot blitt imponert over den sovjetiske havforskningen. Delegasjonen så at sovjetrusserne hadde en langt større bredde i de nordlige havområder, hvor Norge hadde minst like stor fiskerimessig interesse. Norge var langt unna å komme på høyde med den sovjetiske havforskning. Delegasjonen anså det derfor riktig å stille seg imøtekommende til et ønske om et samarbeide på havforskningens område.⁸⁶ Havforsker Finn Devold uttalte også at «Norge hadde alt å vinne, og intet å tape ved et slikt samarbeid».⁸⁷

---

⁸³ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 B, «Fiskeridelegasjonens besøk i Sovjet-Samveldet», notat 24.04.1956, Frode Nilsen.

⁸⁴ I dag heter byen Stalingrad Volgograd, og Leningrad heter St. Petersburg.

⁸⁵ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 B, «Rapport i anledning den norske fiskeridelegasjons besøk i Sovjet-Samveldet 10.-26. mai 1956», 25.07.1956, Nils Lysø.

⁸⁶ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 B, «Rapport i anledning den norske fiskeridelegasjons besøk i Sovjet-Samveldet 10.-26. mai 1956», 25.07.1956, Nils Lysø.

⁸⁷ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 B, «Rapport i anledning den norske fiskeridelegasjons besøk i Sovjet-Samveldet 10.-26. mai 1956», 25.07.1956, Nils Lysø.

Under delegasjonsbesøket tok Isjkov opp med Lysø at det var behov for å få kartlagt om det var nødvendig å treffe tiltak for å beskytte sild- og fiskebestanden i det nordlige farvann hvor Norge og Sovjetunionen hadde felles interesser. Lysø merket seg at Isjkov og en del av hans vitenskapelige rådgivere et par ganger tok opp spørsmålet om en begrensning av småsildfiske i norske fjorder. De mente at sildebestanden som sådan ikke tålte den beskatning som det til dels store småsildfiske medførte. Devold viste da til norsk forskning som imøtegikk denne antakelsen. Men de sovjetiske havforskerne virket ikke overbevist, og sa at de norske vitenskapsmenn også før eller senere ville komme til den samme oppfatning som de sovjetiske vitenskapsmenn hadde. Saken viste at de norske og sovjetiske havforskerne hadde et ulikt syn på forskningsresultatene, og at teorien om en forsvarlig forvaltning av sildestammene var sterkere befestet hos de sovjetiske havforskerne.⁸⁸

Under en samtale mellom Isjkov og Lysø, uttrykket Isjkov et ønske om at sovjetiske fiskere skulle få tillatelse til å omlaste fangst innenfor det norske sjøterritorium ved Jan Mayen. Muligheten for at Norge kunne eksportere frossenfilet til Sovjetunionen, og at Sovjetunionen kunne kjøpe moderne sildesnurpere fra Norge ble også drøftet. Som forventet hadde ikke fiskeriministerne noen myndighet til å vedta sakene som ble diskutert. Isjkov hadde også ønsket å komme til Vestlandet under vintersildfisket i 1957. Derfor fortalte Lysø norske myndigheter at de burde regne med at det ville komme en slik forespørsel.⁸⁹

Et resultat av delegasjonenes besøk i Norge og Sovjetunionen var at det ble oppnådd en god kontakt mellom norske og sovjetiske delegasjonsdeltakere. Spesielt lederen av Stortingets Fiskerikomite og formann i Råfisklaget Jens Steffensen og Isjkov hadde fått en god tone under Sovjetunionens delegasjonsbesøk i Norge. Da den norske delegasjonen hadde kommet hjem fra besøket i Sovjetunionen, sendte Steffensen en beklagelse over at han ikke hadde hatt mulighet til å bli med på denne turen. Steffensen takket også Isjkov for at han hadde hjulpet Lysø og statssekretær Olaf Grønås med å skaffe medisinen hans kone trengte. Steffensen

---

⁸⁸ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 B, «Rapport i anledning den norske fiskeridelegasjons besøk i Sovjet-Samveldet 10.-26. mai 1956», 25.07.1956, Nils Lysø.

⁸⁹ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 B, «Rapport i anledning den norske fiskeridelegasjons besøk i Sovjet-Samveldet 10.-26. mai 1956», 25.07.1956, Nils Lysø.

forsikret også Isjkov om at han ville ta opp arbeidet med å få sendt en delegasjon av representanter av aktive fiskere fra Norge til Sovjetunionen.⁹⁰

En måned etter at den norske fiskeridelegasjonen hadde kommet tilbake til Norge, uttalte Devold seg til Aftenposten. Devold kunne berette at «et samarbeid mellom sovjet-russiske og norske fiskervitenskapsmenn vil nå bli etablert».⁹¹ Devold fortalte at den sovjetiske fiskeriministeren var interessert i å få i gang samarbeidet mellom de norske og sovjetiske havforskerne så snart som mulig. Ved et samarbeid ville havforskerne unngå dobbeltarbeid, men det viktigste var å få kjennskap til hverandres forskningsmetoder og instrumenter. Det første skrittet i samarbeidet skulle være en utveksling av vitenskapsmenn. På den måten kunne sovjetrusserne få anledning til å arbeide ved Havforskningsinstituttet i Bergen, og norske vitenskapsmenn ved instituttet i Murmansk.⁹²

Hvor Devold hadde denne informasjonen fra, er ikke godt å vite. Fiskeridelegasjonen skulle kun utforske innstillingen sovjetrusserne hadde til et samarbeid, og ikke drøfte eventuelle forhandlinger om en avtale. Det er heller ikke andre saksdokumenter som omtaler at landene var kommet til enighet om å etablere et samarbeid under reisen. Selve turen bidro derfor til å gi et innblikk i de sovjetiske fiskeriene og den sovjetiske havforskningen. Norge var det landet som hadde mest å vinne på et samarbeid innenfor havforskningen, så det er underlig at ikke det ble fulgt opp med forhandlinger fra norsk side.

3.4 Betraktninger rundt fiskerisamarbeidet

Ut i fra saksbehandlingen av fiskerisamarbeidet kan man se at enkelte ansatte i Utenriksdepartementet hadde visse betenkeligheter angående etableringen av et norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid. Sigurd Ekeland ved det 2. politiske kontor viste i et notat i februar 1956 at man på møtet i Moskva var blitt enige om å inngå en avtale om kulturelle spørsmål, og ikke en om teknisk-vitenskapelig samarbeid. Ekeland mente at en kulturell avtale ikke kunne sidestilles med en avtale om et vitenskapelig-teknisk samarbeid av mange grunner, og at Norge ikke var pålagt noen forpliktelser i denne forbindelsen. Det ble vektlagt at den

---

⁹⁰ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C, «Vitenskapelig- teknisk samarbeid Norge-Sovjet på fiskerienes område», notat 07.06.1956, Jens Steffensen. Christensen og Hallenstvedt 2005: s.74.

⁹¹ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C, «Russisk-norsk samarbeide om fiskeriforskning», *Aftenposten*, 13.07.1956.

⁹² RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C, «Russisk-norsk samarbeide om fiskeriforskning», *Aftenposten*, 13.07.1956.

sovjetiske fortolkningen av et vitenskapelig-teknisk samarbeid først og fremst var en grein av det økonomiske samarbeidet. I årene etter krigen hadde Sovjetunionen sluttet avtaler om vitenskapelig-teknisk samarbeid med folkedemokratiene. I notatet ble det vist til at mange i Vest mente at Sovjetunionen «bare gikk over fra illegal til legal plyndring av folkedemokratiens patenter og fabrikkasjønshemmeligheter, og at avtalene bare ville virke en vei».⁹³ Ekeland anså det verken som nødvendig eller ønskelig å inngå en avtale som innebar utveksling av patenter og tekniske opplysninger.⁹⁴

Samtidig ville ikke Ekeland avslå forslaget om et fiskerisamarbeid helt og holdent. Norge ønsket å skape et mest mulig normalt forhold og et naturlig samkvem med Sovjetunionen. Derfor hadde Ekeland også argumenter for den andre siden av saken. Det var ønskelig å vise en politisk vilje til samarbeid med Sovjetunionen. Et fiskerisamarbeid kunne derfor bli inngått dersom avtalen ikke ble ensidig belastende for Norge. At ingen andre vest-europeiske land hadde sluttet slike avtaler med Sovjetunionen, var derimot betenkelig. Ekeland konkluderte med at det var nødvendig å kartlegge hva fordelene var ved å ta et initiativ i saken. Dersom Norge tok et initiativ, ville norske statsledere få en sterkere kontroll og et mer fordelaktig innhold i de norsk-sovjetiske kulturelle og vitenskapelige forbindelsene. Ekeland ønsket derfor å komme med et motforslag, og henwise til selve innholdet i avtalen mellom Gerhardsen og Khrusjtsjov. Fra norsk side var det i kulturavtalen ikke vektlagt noen økonomiske aspekter, og derfor var det ikke nødvendig å utvide den. En tom rammeavtale ville i praksis bare ha fått en symbolsk verdi, og den ville da bare ha blitt propagandaverdi for Sovjetunionen. Dette var ikke ønskelig fra Ekelands side.⁹⁵

Direktør og havforsker ved Havforskningsinstituttet Gunnar Rollefsen, sendte et notat med sitt syn på fiskerisamarbeidet til Fiskeridepartementet i april 1956. I notatet understreket han viktigheten av et norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid. Han trakk fram at uten et sovjetisk fiskerisamarbeid var det absolutt umulig å si noe konkret om fiskebestandenes tilstand og

---

⁹³ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C, «Vitenskapelig- teknisk samarbeid Norge- Sovjetunionen på fiskerienes område», notat 23.02.1956, Sigurd Ekeland.

⁹⁴ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C, «Vitenskapelig- teknisk samarbeid Norge- Sovjetunionen på fiskerienes område», notat 23.02.1956, Sigurd Ekeland.

⁹⁵ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 B, «Sovjetisk fiskeridelegasjon til Norge i mars 1956», notat 23.02.1956, Sigurd Ekeland.

produksjonsevne. Det var nødvendig å opprette en fruktbar og stabil kontakt med de sovjetiske fiskeriforskningsinstitutter og deres forskere.⁹⁶ Rollefsen skrev videre:

Den interesse og iver som de russiske myndigheter har gitt tilkjenne for opprettelsen av et russisk-norsk samarbeid på havforskningens område, får de norske fiskeriforskeres fulle tilslutning, og det er viktig at dette samarbeid finner den rette form allerede fra starten av.⁹⁷

Rollefsen påpekte at dersom havforskerne skulle ha et godt fiskerisamarbeid, var det nødvendig med fri utveksling og direkte kontakt innenfor rammen av ICES. På denne måten kunne havforskerne utveksle erfaringer og framsette forslag til felles programmer. De norske og sovjetiske myndigheter måtte også aktiv støtte utførelsen av godkjente fellestiltak. Han viste til at dersom de to lands forskningsfartøyer fikk anledning til å møtes under toktene for en hurtig utveksling av materiale, ville det føre til et mer effektivt arbeid.⁹⁸

I notatet uttrykte Rollefsen også politiske bekymringer. Dersom et fiskerisamarbeid ble etablert, måtte det i første rekke være dannet på et grunnlag som var fritt for politiske motiver. Det fantes helt klart nasjonale og nasjonaløkonomiske interesser bak samarbeidstiltakene, og hvert land kunne fritt utnytte den felles viten til egen fordel. Det var en kjent sak at prinsippet om kyststatenes spesielle rettigheter og sektorprinsippet hadde vært hevdet for å sikre landene preferanse også ved utnyttelsen av havets levende ressurser.⁹⁹ Det sovjetiske sektordekreet fra 1926 hevdet at «alt land og øyer i Arktisk som lå mellom de to meridianene (sektorlinjene) fra landets fastlandsgrenser i henholdsvis Europa og Asia til Nordpolen, var å anse som russiske».¹⁰⁰ Rollefsen mente at det måtte være en forutsetning at det i samtalene og avtalene om et fiskerisamarbeid ble tatt avstand fra alt som hadde farge av blokkdannelse eller noen som helst konsesjon til det sovjetiske sektordekreet. Dersom et fellesprogram eller en

---

⁹⁶ RA, Fisd, S-2790-L0405 Internasjonalt samarbeid, «Russisk-norsk samarbeid på havforskningens område 28.09.1956», 20.04 1956, Gunnar Rollefsen.

⁹⁷ RA, Fisd, S-2790-L0405, «Russisk-norsk samarbeid på havforskningens område 28.09.1956», 20.04 1956, Gunnar Rollefsen.

⁹⁸ RA, Fisd, S-2790-L0405, «Russisk norsk samarbeid på havforskningens område 28.09.1956», 20.04 1956, Gunnar Rollefsen.

⁹⁹ RA, Fisd, S-2790-L0405, «Russisk-norsk samarbeid på havforskningens område 28.09.1956», 20.04 1956, Gunnar Rollefsen.

¹⁰⁰ Rolf Tamnes 1997: Oljealder 1965–1995, s. 292.

fordeling av arbeidsoppgavene skulle bli godkjent, måtte ikke disse kunne bli forvekslet med eller fortolket som en stilltiende anerkjennelse av spesielle rettigheter og sektorprinsippet.¹⁰¹

3.5 Forsøk på forhandlinger

I slutten av august 1956 var den sovjetiske ambassadøren i Norge, Mikhail Gribanov, på besøk hos utenriksminister Lange. Under besøket benyttet Gribanov seg av muligheten til å levere han en påminnelse. I påminnelsen ble det vist til at fiskeriministerne Isjkov og Lysø i Moskva var blitt enige om å føre norsk-sovjetiske forhandlinger vedrørende avslutningen av en avtale om vitenskapelig-teknisk samarbeid. Derfor lurte de sovjetiske myndigheter på når og hvor den norske regjeringen ønsket at nevnte forhandlingene skulle finne sted. Gribanov fortalte at «de sovjetiske myndigheter var rede til å forhandle når som helst og hvor som helst det måtte passe den norske part».¹⁰² Han nevnte at forhandlingene om delelinjen i Varangerfjorden skulle ta til i Oslo i november 1956, og derfor anså han det som hensiktsmessig at forhandlingene om det vitenskapelig-tekniske samarbeidet tok til samtidig. Den norske utenriksministeren svarte at de to sakene dog var forskjellige, men at han skulle undersøke saken med fagmyndighetene. Deretter ville utenriksministeren komme tilbake til saken.¹⁰³

En måned senere fortsatte Gribanov å purre på forhandlingene om inngåelsen av en avtale. En representant for den sovjetiske handel var også innom byråsjef Gustav Heiberg i Utenriksdepartementet og forhørte seg om saken. Heiberg fortalte at det var Fiskeridepartementet som måtte vurderte ut fra saklige grunner hvor langt Norge var interessert i et samarbeid og i en inngåelse av en avtale. Deretter var det opp til Utenriksdepartementet å ta stilling til den politiske siden av saken.¹⁰⁴

---

¹⁰¹ RA, Fisd, S-2790-L0405 Internasjonalt samarbeid, «Russisk- norsk samarbeid på havforskningens område» 28.09.1956, 20.04 1956, Gunnar Rollefsen.

¹⁰² RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C, «Sovjetisk forslag om forhandlinger vedrørende avtale om vitenskapelig-teknisk samarbeid mellom de norske og sovjetiske fiskerimyndigheter», notat 29.08.1956, Sigurd Ekeland.

¹⁰³ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C, «Sovjetisk forslag om forhandlinger vedrørende avtale om vitenskapelig-teknisk samarbeid mellom de norske og sovjetiske fiskerimyndigheter», notat 29.08.1956, Sigurd Ekeland.

¹⁰⁴ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C, notat 18.09.1956, Finn Seyersted. «Norsk-sovjetisk teknisk vitenskapelig samarbeid i fiskerispørsmål», notat 19.10.1956, Gustav Heiberg.

Fiskeridirektør Sunnanå kunne melde til Fiskeridepartementet at direktoratet ønsket et bredere fiskerisamarbeid med Sovjetunionen enn det som allerede fantes i regi av ICES. Han ville likevel vente og se om Sovjetunionen ble medlem i andre internasjonale kommisjoner. Noen av kommisjonene som han håpet på at Sovjetunionen skulle bli medlem i, var samarbeidene om det nordvestlige og nordøstlige Atlanterhav. Sunnanå understreket at direktoratet ville under enhver omstendighet unngå et mer organisert samarbeid med sovjetrusserne alene.¹⁰⁵

Ambassadør Gribanov ble informert muntlig av Utenriksråd Rasmus B. Skylstad om at Norge ikke ønsket et eksklusivt samarbeid med Sovjetunionen den 20.oktober 1956. I avslaget ble det trukket fram at Norge helst så at Sovjetunionen sluttet seg til internasjonale avtaler, enten de allerede var gjeldende eller nye.¹⁰⁶

Hans-Christian Boehlke ved Utenriksdepartementets 2. politiske kontor trakk fram noen av årsakene for hvorfor Norge ikke ønsket å inngå en eksklusiv fiskerivitenskapelig samarbeidsavtale med Sovjetunionen. En særskilt avtale med Sovjetunionen kunne skape vanskeligheter for Norge i forhold til andre land, og da i første rekke Storbritannia. Norge og Storbritannia hadde et godt samarbeid innenfor rammen av Nordsjøkonvensjonen når det gjaldt undersøkelser i nordlige farvann, og særlig vedrørende torsken. Dette ønsket ikke Norge å ødelegge. Et annet forhold som talte i mot en særskilt norsk-sovjetisk avtale, var at Norge hadde til grunn å forvente at sovjetrusserne ønsket en regional fordeling av undersøkelsene, og som i sin virkning kunne innebære en implisitt støtte av det sovjetiske sektordekret. Den siste grunnen som ble trukket fram var at sovjetrusserne og nordmennene hadde ulike interesser innenfor havforskningen. Sovjetrusserne hadde vist en større interesse for utveksling av opplysninger som angikk sild, men de hadde ikke vist den samme interessen når det gjaldt torskefiskeriene. For Norge var torskefiskeriene mye viktigere enn silden.¹⁰⁷

---

¹⁰⁵ RA, Fisd, S-2790-L0405, «Vitenskapelig-teknisk samarbeid mellom de norske og sovjetrussiske fiskerimyndigheter», departementets skriv 21.09.1956, Klaus Sunnanå.

¹⁰⁶ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C, «Samtale med den sovjetiske ambassadør om Kvitsjøkonsesjonen m.m», notat 20.10.1956, R.B. Skylstad.

¹⁰⁷ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C, «Spørsmålet om norsk-sovjetisk vitenskapelig samarbeid på fiskerienes område», notat 20.10.1956, H.C. Boehlke.

Fiskeriminister Lysø sendte et notat til Utenriksdepartementet den 27. oktober, hvor han viste til at Sovjetunionen var sterkt interessert i få etablert et vitenskapelig-teknisk samarbeid mellom norske og sovjetiske fiskerimyndigheter.¹⁰⁸ I den forbindelse skrev han at:

Fiskeridepartementet tillater seg under disse omstendigheter å henstille til det ærede Departement å foranledige at det så snart som mulig blir opptatt uformelle drøftelser mellom norske havforskere og sovjetiske havforskere om nevnte spørsmål uten at det formentlig blir nødvendig å etablere noen formell avtale i saken.¹⁰⁹

Denne henvendelsen tyder på at Lysø syntes at fiskerisamarbeidet i de internasjonale havforskningsrådene og konvensjonene ikke var tilstrekkelig. Om samarbeidet hadde vært nok, hadde det ikke vært behov for ekstra drøftelser. Det som også er underlig, er at Gribanov henviste i sin påminnelse til Lange at Lysø og Isjkov var blitt enige om å føre forhandlinger vedrørende avslutningen av et vitenskapelig-teknisk samarbeid i Moskva. I reiserapporten fra Sovjetunionen skrev Lysø om alt han hadde diskutert med Isjkov under turen, og forhandlinger om en avtale er ikke nevnt noen steder.¹¹⁰

Norge hadde ikke gitt noen formell reaksjon på de sovjetiske framstøtene da Sovjetunionen invaderte Ungarn i november 1956. På grunn av invasjonen, stoppet Norge all behandling i saken om et norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid. En av grunnene til at Sovjetunionen ikke ble oppgitt et offisielt svar, kan være at de norske myndighetene fryktet landets reaksjon på et avslag. En annen mulighet var at Norge ville markere sitt syn på invasjonen. I slutten av desember 1956 purret den sovjetiske ambassaden nok en gang for å få oppgitt tid og sted til å føre forhandlinger vedrørende en avtale om et fiskerisamarbeid. Ut i fra kildene ser det ikke ut til at det kom noe norsk svar.¹¹¹

---

¹⁰⁸ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C, «Vitenskapelig-teknisk samarbeid mellom norske og sovjetrussiske fiskerimyndigheter», notat 27.10.1956, Nils Lysø.

¹⁰⁹ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C, «Vitenskapelig-teknisk samarbeid mellom norske og sovjetrussiske fiskerimyndigheter», notat 27.10.1956, Nils Lysø.

¹¹⁰ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 B, «Rapport i anledning den norske fiskeridelegasjons besøk i Sovjet-Samveldet 10.-26. mai 1956», 25.07.1956, Nils Lysø.

¹¹¹ RA, UD 1950–1959, boks 3410, 51.4.99 C, «Fiskeriteknisk samarbeid med Sovjet-Samveldet. Spørsmålet om en særavtale», notat 23.10.1956, Georg Krane. «Vitenskapelig-teknisk samarbeid mellom norske og sovjetrussiske fiskerimyndigheter», notat 27.10.1956, Nils Lysø. «Notat», 22.12.1956, oversatt av L.S. Eriksen og Pharo 1997: s.220. Eriksen og Pharo 1997: s.201.

3.6 Oppsummering

Etter statsminister Gerhardsens besøk i Moskva i november 1955 var det var opp til Fiskeridepartementet å vurdere hvor langt Norge var interessert i et fiskerisamarbeid og i en inngåelse av en avtale. Deretter skulle Utenriksdepartementet ta stilling til den politiske siden av saken. Sovjetunionen ble medlem i ICES i 1955. Tross dette, så hadde ikke de norske havforskerne fri kontakt og fri utveksling av informasjon med de sovjetiske havforskerne innenfor ICES i de første årene. Da havforsker Eggvin uttalte til avisen Bergens Arbeiderblad i mars 1956 at sildekomiteen i ICES skulle invitere Sovjetunionen med, så reagerte Utenriksdepartementet. Eggvin ble irrettesatt, fordi departementet fant det upassende at det ikke var blitt orientert om disse planene. Havforskerne hadde ikke myndighet til å rette en slik forespørsel, og Utenriksdepartementet anså seg selv som den overordnede myndighet. Etter irttesettelsen henvendte de norske havforskerne seg til Utenriksdepartementet dersom de skulle ha kontakt med sovjetiske havforskere i ICES i starten. Det 2. politiske kontor godkjente at Rollefsen kunne drøfte fiskeriforskningsspørsmål under hånden med sovjetiske havforskere ved et møte på høsten i 1956.

Under delegasjonsbesøkene i 1956 fikk norske og sovjetiske havforskere og ministre et innblikk i nivået og tilstanden til hverandres havforskning og fiskerier. Under norgesbesøket i mars uttrykket fiskeriminister Isjkov et ønske om å utbygge det fiskersamarbeidet som var blitt startet. Den norske fiskeridelegasjonen ble ikke imponert over den sovjetiske fiskeindustrien og foredlingsapparatet under reisen i Sovjetunionen. Men deltakerne så at Sovjetunionen hadde en langt større bredde i havforskningen i de nordlige havområder, hvor Norge hadde minst like stor fiskerimessig interesse. Norge hadde derfor alt å vinne ved å inngå en avtale om et fiskerisamarbeid.

Likevel ble det ikke foretrukket å inngå et bilateralt samarbeid med Sovjetunionen. Det ble ønsket at fiskerisamarbeidet med de sovjetiske havforskerne skulle bli etablert innenfor internasjonale havforskningsråd og konvensjoner. Det virker som at de fleste var enige i denne avgjørelsen, for en rekke aktører som havforsker Rollefsen, fiskeridirektør Sunnanå, fiskeriminister Lysø ga uttrykk for dette. Det kom fram at Utenriksdepartementet ikke hadde bestemt seg for hvor langt Norge skulle strekke seg i et samarbeid på denne tiden. Sunnanå ønsket nemlig i mars 1956 å se tiden litt an før det ble tatt initiativ til noe samarbeid med russerne også innenfor ICES, fram til spørsmålet om en nærmere kontakt med de sovjetiske myndigheter var blitt avgjort i sin alminnelighet. På høsten i 1956 viste Sunnanå en litt mer

skeptisk tone til fiskerisamarbeidet enn Lysø. Da skrev Sunnanå i et notat at han ville under enhver omstendighet unngå et mer organisert samarbeid med russerne alene, mens Lysø ba om å få tatt opp uformelle drøftelser etter at det var blitt kjent at det ville komme et avslag i saken.

Innenfor Utenriksdepartementet var argumentene imot et samarbeid mange. Ekeland ved det 2. politiske kontor viste til at det ikke ønskelig med en avtale som innebar en utveksling av patenter og tekniske opplysninger. Boehlke ved det 2. politiske kontor trakk fram at et fiskerisamarbeid med Sovjetunionen kunne skape vanskeligheter i forhold til andre land, og at Norge og Sovjetunionen hadde kryssende interessefelt innenfor fiskerforskningen. Den største bekymringen i etableringen av fiskerisamarbeidet var nok antakelsen om at en regional inndeling av havundersøkelsene kunne støtte opp under det sovjetiske sektordekretet og et sektorprinsipp. De politiske bekymringene ble også delt av havforsker Rollesen, og han ville at samarbeidet skulle finne den rette formen fra starten av. Men han trakk fram at de norske havforskerne støttet den interessen og iveren som de sovjetiske myndighetene gitt tikjenne i saken.

Siden alle partene på norsk side hadde gitt uttrykk for at et samarbeid med de sovjetiske havforskerne kunne bli tatt innenfor rammene av internasjonale havforskningsråd og konvensjoner, ga utenriksråd Skylstad ambassadør Gribanov muntlig beskjed om et avslag 20.oktober 1956. Den 27.oktober ba Lysø Utenriksdepartementet ta opp uformelle samtaler om et fiskerisamarbeid så snart det var mulig, og det kan tyde på at Lysø ikke var fornøyd med at dialogen mellom landene var blitt borte. Trolig fikk ikke Gribanov offisielt beskjed siden det ble et midlertidig stopp i samtalene om et fiskerisamarbeid på grunn av Ungarn-invasjonen.

Kapittel 4: Midlertidig brudd i forhandlingene

Invasjonen i Ungarn førte til et midlertidig brudd i samtalene om et fiskerisamarbeid mellom Norge og Sovjetunionen. Utenriksråd Rasmus B. Skylstad hadde imidlertid før invasjonen gitt muntlig beskjed til ambassadør Gribanov om at Norge ikke var interessert i et eksklusivt fiskerisamarbeid. Selv om Gribanov var kjent med avslaget, fortsatte han i januar 1957 å purre på saken. Ifølge et notat reagerte han på at Norge var tilbakeholdne i utviklingen av samarbeid, kontakter og forbindelser mellom Norge og Sovjetunionen. Gribanov syntes det var rart at Norge som var et vennligstilt land mot Sovjetunionen, hadde en kraftigere reaksjon på invasjonen i Ungarn, enn land som for eksempel England og Frankrike. Direktøren for fiskeriforskningsinstituttet i Moskva, Vikentij Zaitsev, var overbevist om at det var reaksjonære krefter i Norge som forsøkte å skape splid og uvennskap mellom det norske og sovjetiske folk.¹¹²

Ifølge et referat av en samtale Gribanov hadde med Gerhardsen, ble det ble et brudd i kontaktene fordi invasjonen hadde skapt en skarp reaksjon i Norge. Gerhardsen hadde fortalt Gribanov at den borgerlige pressen hadde sett sitt snitt til å bruke hendelsen i Ungarn i sine indre politiske mål, og at dette hadde forverret noen forhold. Etterpå hadde han påpekt at det ikke var lenge siden Norge selv hadde oppnådd uavhengighet og hadde avsluttet den svensk-norske unionen. Derfor hadde mange i Norge sympati med det ungarske folket som ønsket større selvstendighet. I VG ble det vist til at Sovjetunionen måtte lenge og vel vaske blodet av sine hender etter invasjonen, mens Aftenposten framstilte Sovjetunionen som bødler. Gerhardsen forsikret likevel Gribanov om at det var mange i Norge som ønsket å gjenopprette det gode forholdet med Sovjetunionen. Det var bare nødvendig å vente til ting hadde roet seg litt ned.¹¹³

---

¹¹² UD, RA, boks 3410, 51.4.99 Sovjet-Norge Fiskeriavt. Bd. 1 (--31.12.59), «Samtale med den sovjetiske ambassadør Gribanov», notat 15.01.1957, Ole Ålgård. «Forholdet Norge- Sovjet-Samveldet . Sovjetisk kommentar til spørsmålet om fiskeriteknisk samarbeide», Moskva Radio 23.01.1957, notat 30.01.1957, Georg Krane. Holtmarks arkiv, kopier fra det sovjetiske UD, «Gribanovs samtale med Gerhardsen Moe og Andersen under middag, datert 12.mars 1957, om forholdet Norge-SU, basepolitikken uforandret, Norge og Nato, Ungarn 1956, diverse former for samarbeid, Pasvik, Varangerfjord, militærutbygging i Nord-Norge, Tyskland».

¹¹³ Holtmarks arkiv, kopier fra det sovjetiske UD, «Gribanovs samtale med Gerhardsen Moe og Andersen under middag, datert 12.mars 1957, om forholdet Norge-SU, basepolitikken uforandret, Norge og Nato, Ungarn 1956, diverse former for samarbeid, Pasvik, Varangerfjord, militærutbygging i Nord-Norge, Tyskland». *Aftenposten*, 07.11.1956. VG, 06.11.1956.

4.1 Diplomati på embetsnivå

Etter Ungarn-invasjonen kom all initiativ i saken fra sovjetisk side. Gribanov fortsatte sitt arbeid for å få plass forhandlingene om en avtale av et norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid. Han antok at den norske regjeringen snart ville begynne å innse at den hadde gått for langt inn i saken til å stoppe forhandlingene om dette samarbeidet. Derfor fant han det best å fortsette utviklingen av forbindelsene med representantene for den norske regjering. Selv om lederne etter Gribanovs oppfatning var vare og overforsiktige, så skulle Sovjetunionen uansett handle selv. For Sovjetunionen var det viktig å få gjenopprettet det gode forholdet med Norge som hadde oppstått før Ungarn-invasjonen. Under norgesbesøket i 1956 hadde Isjkov bedt Gribanov om å ta seg av denne saken, og dette var trolig årsaken til hans initiativ. Isjkov mente at sovjetiske havforskere kunne ha mye å lære av i Norge, og derfor ønsket han å få på plass en fiskerisamarbeidsavtale.¹¹⁴

Gribanov brukte helt klart en strategi hvor han spilte på de personlige relasjonene til representanter i regjeringen eller i Stortinget som han følte stilte seg positive til et samarbeid med Sovjetunionen. En av disse var Steffensen. Han hadde tidligere gitt uttrykk for at han var misfornøyd med fiskeripolitikken til fiskeriministeren og fiskeridirektøren. Han hadde vært misfornøyd med det han kalte en «skrivebordsfiskeripolitikk», som hadde liten kontakt med omverden. Da Lysø ble ny fiskeriminister i 1955, hadde han håpet på forandringer. Steffensen hadde også uttrykt en iver og et engasjement for å utvikle fiskeriforbindelsene mellom Norge og Sovjetunionen. Ved en tilstelning i februar 1957 fortalte han Gribanov at «han, og en 4-5 stortingsrepresentanter hadde lyst å besøke Sovjetunionen i juni-juli 1957 for å bli kjent med forholdene for sommerfisket».¹¹⁵ Steffensen hadde selv tatt initiativ i saken for å få en invitasjon, og han hadde sendt et offisielt brev til fiskeriminister Isjkov. Siden Steffensen ikke hadde fått svar i februar, tok Gribanov fatt i saken. Han sendte en forespørsel til presidiet¹¹⁶ om hvorvidt det var greit at ambassaden på vegne av Isjkov kunne invitere en

---

¹¹⁴ Holtmarks arkiv, kopier fra det sovjetiske UD, «Gribanovs samtale med Gerhardsen Moe og Andersen under middag, datert 12.mars 1957, om forholdet Norge-SU, basepolitikken uforandret, Norge og Nato, Ungarn 1956, diverse former for samarbeid, Pasvik, Varangerfjord, militærutbygging i Nord-Norge, Tyskland». RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C Vitenskapelig- teknisk samarbeid Norge- Sovjetunionen på fiskerienes område, «Fiskeri-teknisk samarbeid med Sovjet-Samveldet», notat 27.02.1957, Frithjof Jacobsen.

¹¹⁵ Holtmarks arkiv, kopier fra det sovjetiske UD, «Gribanovs telegram om samtaler om norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid», 15.02.1957. *Aftenposten*, 22.01.1955.

¹¹⁶ Sovjetunionen hadde en nasjonalforsamling som ble kalt Det øverste sovjet, og en regjering som ble kalt Ministerrådet. Det øverste sovjet ble ledet av et presidium, der lederen var landets formelle statsoverhode. Men den virkelige makten lå hos Politibyrået. For kommunistpartiets maktstruktur, se Pål Kolstø 2008: *Russland. Folket, historien, politikken, kulturen*, s.58.

norsk delegasjon under ledelse av Steffensen til Moskva. Dersom Presidiet anså det som hensiktsmessig, ville Gribanov få ordnet dette.¹¹⁷

Steffensen hadde også tatt initiativ til å få utvekslet aktive fiskere mellom Norge og Sovjetunionen. Forespørselen var blitt framsatt i 1956 da situasjonen var en helt annen enn i februar 1957. Ved den samme tilstelningen i februar 1957 ønsket Steffensen å legge fram forslaget igjen, siden han ikke hadde hørt noe mer om saken. Her tok han saken opp med Georg Krane, som var ansatt ved 4. politiske kontor hos Utenriksdepartementet. Krane kunne ikke huske helt hva som hadde skjedd med brevet, men han var betenkt over at det skulle bli framsatt et slikt forslag på grunn av den politiske situasjonen. Steffensen var ikke enig i dette, og mente at hendelsene i Ungarn ikke hadde betydning for saken. Det som Krane kunne huske om brevet, var at Steffensen hadde levert det underhånden til ham selv, eller til hans sekretær Sigurd Ekeland. De to hadde funnet det riktig å gjøre utenriksministeren kjent med innholdet før brevet ble ekspedert videre. Hva som hadde skjedd med brevet kunne ikke Krane gjøre rede for, og innholdet i brevet var ikke kjent for Gribanov. Antakeligvis var nok brevet blitt stoppet opp et eller annet sted hos Utenriksdepartementet.¹¹⁸

Under tilstelningen fant Gribanov det også passende å gjøre et framstøt overfor fiskeriminister Lysø og fylkesmann Peder Holt¹¹⁹ om et eventuelt fiskerisamarbeid. Han henvendte seg til Lysø og Holt fordi han følte seg motarbeidet av det norske Utenriksdepartementet. Etter å ha snakket med dem lot Gribanov norske aviser få utførlig omtale av sitt initiativ. Han tilla dette stor vekt, trolig fordi han håpet på at økt publisitet rundt initiativet kunne presse fram en avtale. Hensikten var også at Gribanov ville gjøre kjent sin utålmodighet med den negative holdning han mente Utenriksdepartementet hadde inntatt i spørsmålet.¹²⁰ Gribanov uttalte til avisene at det «for øyeblikket foreligger et meget stort grunnlag for forhandlinger mellom Norge og Sovjetunionen om en avtale om utveksling av fiskeritekniske erfaringer mellom de

---

¹¹⁷ Holtmarks arkiv, kopier fra det sovjetiske UD, «Gribanovs telegram om samtaler om norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid», 15.02.1957.

¹¹⁸ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 Sovjet- Norge. Fiskeriavt. Bd. 1 (--31.12.59), «Utteksling av «aktive» fisker fra Nord-Norge og Nord-Russland», notat 15.02.1957, Georg Krane.

¹¹⁹ Peder Holt var fiskeriminister for Arbeiderpartiet i perioden 1951–1955. Christensen og Hallenstvedt 2005: s.146.

¹²⁰ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Fiskeriteknisk samarbeide Norge- Sovjet-Samveldet», notat 15.02.1957, Georg Krane. Holtmarks arkiv, kopier fra det sovjetiske UD, «Gribanovs telegram om samtaler om norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid», 15.02.1957.

to land». ¹²¹ Han understreket at fiskeriforholdene i Nord-Norge og det nordligste Sovjetunionen var så like at det vil være av nytte for begge parter om man utvekslet erfaringer. Lysø's kommentar til dette var bare at man ved flere anledninger hadde diskutert spørsmålet om en samarbeidsavtale. ¹²² Holt på sin side, uttalte at «det er behov for et samarbeid mellom Norge og Sovjetunionen i spørsmålet om å fastslå fiskestimenes bevegelser og vaner». ¹²³

Gribanov hadde rett i at enkelte ansatte hos Utenriksdepartementet hadde en negativ holdning til et fiskerisamarbeid på dette tidspunktet. Krane var en av dem som var mest negativ, og han ønsket å avvise forslaget om en særavtale helt. Krane var godt respektert innenfor Utenriksdepartementet, og han hadde store kunnskaper om Sovjetunionen. Han var opprinnelig russer, og det ble derfor ofte han som tolket innholdet i det som ble sagt fra Moskva. Arne Ording ¹²⁴ hadde vært hans sjef, og han var igjen en av Langes nærmeste rådgivere. I saken om et fiskerisamarbeid mente Krane at Gribanov nå utnyttet muligheten ved at Norge ikke hadde uttrykt en offentlig klarhet. Han mente at Sovjetunionen forsøkte å komme ut av isolasjonen etter Ungarn-invasjonen, og at landet ønsket å gjøre en større eller mindre del av Nordishavet til en sovjetisk-norsk sfære. At Gribanov gikk direkte til Lysø og Holt skapte også frustrasjon. Krane ble frustrert fordi han anså Utenriksdepartementet som den overordnede myndighet. Det var denne instansen som hadde kompetansen og som skulle samordne de norsk-sovjetiske kontaktforholdene. ¹²⁵

Jens Bugge ved det 2. politiske kontor var en av de få på denne tiden som viste en litt mer velvillig holdning i Utenriksdepartementet til de sovjetiske initiativ. Siden Norge hadde ønsket å ha et fiskerisamarbeid med Sovjetunionen innenfor internasjonale havforskningsråd og konvensjoner, og at landet ønsket at Sovjetunionen skulle bli medlem i Nordsjø-

---

¹²¹ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Norsk-sovjetisk utveksling av fiskeri-teknisk erfaringer», artikkel 15.02.1957. Avisens navn ikke oppgitt.

¹²² RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Norsk-sovjetisk utveksling av fiskeri-teknisk erfaringer», artikkel 15.02.1957. Avisens navn ikke oppgitt.

¹²³ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Norsk-sovjetisk utveksling av fiskeri-teknisk erfaringer», artikkel 15.02.1957. Avisens navn ikke oppgitt.

¹²⁴ Arne Ording ble gradvis svekket av sykdom fra begynnelsen av 1950-årene, men satt formelt i stillingen som konsulent i moderne politisk historie fram til 1958. Se Eriksen og Pharo 1997: s.20.

¹²⁵ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Fiskeriteknisk samarbeide Norge- Sovjet-Samveldet», notat 15.02.1957, Georg Krane. Morten Jentoft 2012: *Radio Moskva*, s.121–122.

konvensjonen, foreslo Bugge at Norge skulle legge fram saken ovenfor den britiske regjering, siden Storbritannia var konvensjonens depositarmakt.¹²⁶ Tidligere var det blitt henvist til at et fiskerisamarbeid med Sovjetunionen kunne skape problemer i forholdet til andre land, og da var spesielt Storbritannia blitt nevnt. Dette forslaget kan tyde på at Norge ikke hadde undersøkt hva Storbritannia egentlig mente om saken. Bugge trakk fram at etter norsk syn så hadde tiden tidligere vært moden for å ta et slikt initiativ for å få med Sovjetunionen, men at på det daværende tidspunkt var uaktuelt. I notatet tok Bugge utgangspunkt i de reelle forholdene uten å spekulere i Sovjetunionens motiver. Istedenfor viste hans forslag at det var noen som jobbet med å finne alternativer for å få etablert et norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid.¹²⁷

Diplomatiet til Gribanov ga ikke resultater i første omgang. Den 21. mars 1957 ga Lange Gribanov offisielt beskjed om at han ikke anså det som nødvendig å slutte noen formell avtale om et særegent fiskerisamarbeid mellom Norge og Sovjetunionen. I avslaget hadde Lange forslag på saker som det ville utvikle med Sovjetunionen. Lange hadde hentet inn vurderinger fra fiskeridirektør Sunnanå, som hadde trukket fram disse forslagene fordi det ikke skulle virke som om Norge hadde inntatt en helt negativ holdning. Dette syntes Sunnanå var nødvendig, fordi saken hadde fått en del publisitet. Lange trakk derfor fram at det var ønskelig at det ble utvekslet opplysninger av innsamlet data av felles interesse mellom de to lands havforskere. Han foreslo også at havforskerne kunne besøke hverandres havforskningsinstitutter.¹²⁸

Gribanov var ikke misfornøyd med avslaget til Lange, og han framholdt at det fantes et godt grunnlag for et utstrakt samarbeid mellom Norge og Sovjetunionen på det fiskeritekniske området. De norske og sovjetiske forskere ville sikkert ha nytte av å studere det annet lands vitenskapelige institusjoner. Han sa seg enig i at det ikke var noe i veien for å utveksle representanter og informasjon uten noen formell avtale. Lange uttrykte en glede over at man

---

¹²⁶ En depositar er en stat eller mellomstatlig organisasjon som oppbevarer originaldokumentet av en folkerettslig avtale, samt mottar, oppbevarer og informerer om ratifiseringer.

¹²⁷ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Sovjet-Samveldets deltagelse i Nordsjø-konvensjonen», notat 16.01.1957, Jens Bugge.

¹²⁸ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Vitenskapelig-teknisk samarbeid mellom de norske og sovjetiske fiskerimyndigheter», Aide-Mémoire 21.03.1957, Ole Ålgård. «Vitenskaplig-teknisk samarbeid mellom de norske og sovjetrussiske fiskerimyndigheter», notat 01.03.1957, Klaus Sunnanå.

på sovjetisk side hadde den samme praktiske måte å se på denne sak, som man hadde i Norge.¹²⁹

I avslaget ble ikke årsakene til hvorfor Norge ikke ønsket et bilateralt fiskerisamarbeid oppgitt, men en del av disse var tidligere blitt nevnt i det muntlige avslaget av Boehlke i Utenriksdepartementet i 1956. Sovjetunionens motiver ble mistenkeliggjort, og avslaget ble begrunnet med vinninger Sovjetunionen ville få enten økonomisk, strategisk, teknisk, eller politisk. Samtidig viste ønsket om å ta samarbeidet i internasjonale organisasjoner at det fantes en underliggende frykt for et bilateraliserende samarbeid med Sovjetunionen, trolig fordi det ikke var klart hva konsekvensene av en slik avtale kunne bli. Om Sovjetunionen først fikk et grep rundt Norge, ble det antatt at det ville bli vanskelig å komme seg ut igjen. Det var ikke ønskelig fra norsk side med et press fra en stormakt som Sovjetunionen.

4.2 Medlemmer av Stortingets Fiskerikomite på tur til Sovjetunionen

I slutten av mars 1957 ble ambassadesekretær Per Borgen informert av førstesekretæren ved Utenriksministeriet i Sovjetunionen at Steffensen hadde mottatt en innbydelse om å komme på en delegasjonsreise til Sovjetunionen. Med seg på reisen skulle han ha med seg enkeltpersoner fra Stortingets Fiskerikomite. Verken Borgen eller noen på den norske ambassaden hadde hørt noe om innbydelsen tidligere. Førstesekretæren ga et inntrykk om at det var opp til Steffensen selv å bestemme hvor mange av de øvrige medlemmene av Fiskerikomiteen han ønsket å ta med seg.¹³⁰

Det tok likevel litt tid før delegasjonen reiste over til Moskva. Turen ble foretatt i midten av september 1957, og det var Steffensen som var leder for den lille delegasjonen på fire stykker. Målet med turen var å skaffe seg oversikt over Sovjetunionens innenlandsfiskerier og havfisket. Alle utgifter ble dekket av Sovjetunionen. For å spre litt blest om turen, hadde delegasjonen i tillegg tatt med seg redaktøren i «Fiskeribladet», Freder Frederiksen.¹³¹ Frederiksen var også en sentral arbeiderpartipolitiker regionalt, og han var ordfører i Trondenes. Delegasjonen ble tatt godt imot i Moskva, og Steffensen selv fikk en stor suite.

---

¹²⁹ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Den sovjetiske ambassadør, Gribanov, hos Utenriksministeren», notat 23.03.1957, Ole Ålgård.

¹³⁰ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 B Sovjetunionen. Utveksling av fiskeridelegasjoner, «Stortingets fiskerikomité på delegasjonsreise til Sovjetsamveldet?», notat 23.03.1957, Per Borgen.

¹³¹ Freder Frederiksen skrev en rekke artikler om reisen i Moskva i «Fiskeribladet». Dette bladet ble utgitt i Harstad, og det er kun hans artikler som har omhandlet turen i Moskva i kildene.

Delegasjonen besøkte Kreml, Lenin- og Stalinmausoleet og en stor fiskeriutstilling i Moskva. Delegasjonen fikk et litt bedre inntrykk av Sovjetunionens fiskerier enn det delegasjonen i mai 1956 hadde hatt. På fiskeriutstillingen ble de vist både utstyr som ble brukt under fisket, og produkter som ble framstilt av fiskeråstoffer. Delegasjonen kunne konkludere med at Sovjetunionen benyttet råstoffene fra havet bedre enn Norge.¹³²

Det som er spesielt med denne turen, var at Gribanov tok initiativ til å få på plass invitasjonen før Gerhardsen hadde forsikret ham om at Norge ville gjenoppta det gode forholdet med Sovjetunionen etter invasjonen i Ungarn. På dette tidspunktet hadde heller ikke Lange gitt Gribanov det offisielle avslaget om et fiskerisamarbeid. Dette viser at Gribanov brukte personlig diplomati for å påvirke også stortingsrepresentanter. At denne reisen ble foretatt, vitner kanskje mer om at Steffensen ikke var fornøyd med fiskeripolitikken. Han så muligheten for at et økt samarbeid med Sovjetunionen kunne utvikle fiskeriene i en positiv retning, og tok derfor egne initiativ.

4.3 Konkrete utvekslingsforslag

Gribanov fulgte opp forslagene som Lange hadde henvist til i avslaget om en fiskerisamarbeidsavtale. Han fortsatte å presse på med utvekslingsforslag, og han fortsatte å kontakte representanter fra Fiskeridepartementet framfor representanter fra Utenriksdepartementet. 15. mai 1957 fikk statssekretær Johannes Sellæg i Fiskeridepartementet overlevert et notat med utvekslingsforslag fra Gribanov under en konferanse i Fiskeridepartementet. Forslaget gikk ut på at havforskere og forskningsfartøyene skulle besøke hverandres institutter for å utveksle erfaringer og metoder for vitenskapelige havobservasjoner.¹³³ I notatet vektla Sovjetunionen nødvendigheten av:

opprettelse av en mer omfattende personlig kontakt mellom forskere og fiskerispesialister fra begge land, hvilket vil bidra til en mer fullstendig utnyttelse av vitenskapenes og teknikkens landevinninger når det gjelder utvikling av fiskeriene og utnyttelse av fiskeressursene i verdenshavene.¹³⁴

---

¹³² RA, UD, boks 3410, 51.4.99 B, «Norsk fiskeridelegasjon til Sovjet-Samveldet», notat 11.09.1957, Bredo Stabell. 51.4.99 C: «Sovjet nytter råstoffene fra havet bedre enn oss», *Fiskeribladet* (Harstad) 16.10.1957. «Sovjet har oppløst sitt fiskeriministerium», *Fiskeribladet* (Harstad) 17.10.1957. Kristian Steinnes 2003: *Harstads historie 1904–2004*, s.317, 532.

¹³³ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Vitenskapelig-teknisk samarbeide mellom Norge og Sovjet-Samveldet på fiskerienes område», notat 22.05.1957, Ole Ålgård. «Vitenskapelig teknisk samarbeid mellom Norge og Sovjet-Samveldet på fiskerienes område», notat 16.05.1957, J.Sellæg.

¹³⁴ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Vitenskapelig teknisk samarbeid mellom Norge og Sovjet-Samveldet på fiskerienes område», notat 16.05.1957, J.Sellæg.

Det ble foreslått at et sovjetisk skip skulle besøke Norge i perioden januar-februar 1958, og at 2-3 sovjetfagfolk fikk anledning til å besøke Norge i juli 1957 for å studere størjefangsten i praksis. Det ble også ønsket at norske havforskere skulle besøke Sovjetunionen når det passet dem. Sovjetunionen anså det også nødvendig å få organisert og gjennomført felles sammensatte vitenskapelige fangstundersøkelser i Norskehavet og i Grønlandshavet. Disse undersøkelsene skulle være forskning på både torsk, hyse og sild.¹³⁵

Utenriksdepartementet stilte seg ikke negative til forslagene til Gribanov, men Ole Ålgård ved Utenriksdepartementets 4. politiske kontor ble irritert over at saken var framsatt ovenfor Fiskeridepartementet. Han noterte på sakspapiret at «det er snart på tide at russerne igjen får en påminnelse om at de har å henvende seg til UD og ikke direkte til andre fagmyndigheter. Det bør gjøres til Gribanov selv».¹³⁶ Ålgård henvendte seg til Fiskeridepartementet for å klargjøre hvorvidt utvekslingstiltakene var ønskelige. Fiskeridepartementet hentet inn uttalelse fra fiskeridirektøren, som kunne melde om at det ville vært av stor betydning for norske havforskere å få satt seg inn i de sovjetiske havundersøkelser i Barentshavet, og gjensidig få utvekslet erfaringer angående undersøkelsesmetoder. Sunnanå foreslo at et sovjetisk havforskningsskip kunne komme til Norge i mai-juni i 1958, for i januar og februar var norske havforskere opptatt med sild- og torskeundersøkelsene. Det passet heller ikke med besøk av sovjetrussisk havforskere i Bergen i juli, for da var det ferieavvikling. For norske havforskere passet det å besøke Murmansk i november. Men Sunnanå understreket at han anså det som mest hensiktsmessig at et slikt samarbeid burde bli forsøkt å bli innordnet under det samarbeidet som foregikk innenfor rammen av de internasjonale organer som hadde dette til formål, som for eksempel ICES. I den offisielle tilbakemeldingen fra Utenriksdepartementet til Sovjetunionen hadde det tatt med alle betraktningene og forslagene til Sunnanå.¹³⁷

---

¹³⁵ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Vitenskapelig teknisk samarbeid mellom Norge og Sovjet-Samveldet på fiskerienes område», notat 16.05.1957, J.Sellæg.

¹³⁶ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Vitenskapelig teknisk samarbeid mellom Norge og Sovjet-Samveldet på fiskerienes område», notat 16.05.1957, J.Sellæg.

¹³⁷ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Vitenskapelig teknisk samarbeid mellom Norge og Sovjet-Samveldet på fiskerienes område», notat 16.05.1957, J.Sellæg. «Vitenskapelig-teknisk samarbeid mellom Norge og Sovjetsamveldet på fiskerienes område», notat 20.06.1957, Klaus Sunnanå. «Vitenskapelig-teknisk samarbeide mellom Norge og Sovjet-Samveldet på fiskerienes område», notat 22.05.1957, Ole Ålgård. «Aide-memoire» 04.07.1957, Utenriksdepartementet.

Sovjetunionen hadde ingen motsigelser mot tidspunktet i mars 1958 som Norge hadde foreslått for et forskningsbesøk i Barentshavet. Men sovjetrusserne sto fast på at et sovjetisk forskningsskip skulle besøke Norge under vintersildfisket i januar-februar 1958. Denne forespørselen regnet de med ville bli velvillig behandlet. Norge hadde også foreslått at besøket til de to sovjetiske havforskerne kunne skje i februar 1958 i forbindelse med ICES sesjonen som skulle være da. Dette stilte Sovjetunionen seg negative til. Sovjetrusserne ønsket å sende havforskerne til Norge samme måned uten tilknytning til denne sesjonen.¹³⁸

4.4 Et nytt syn på Sovjetunionen?

På sommeren i 1957 sendte statssekretær Dag Bryn i samråd med statsministeren en veiledning for offentlige tjenestemenn som hadde kontakt med den sovjetiske ambassaden eller andre sovjetiske institusjoner til fiskeriminister Lysø. Muligens kom denne veiledningen som et resultat av Gribanovs bruk av personlig diplomati. I veiledningen klargjorde Bryn at det politiske klima nødvendiggjorde en viss overgangsperiode før utvekslingsvirksomheten kunne bli gjenopptatt helt. Men han understreket at «det synes riktig at de forskjellige departementer og statsinstitusjoner som mottar sovjetiske utvekslingsforslag eller som drøfter slike spørsmål med sovjetiske ambassaderepresentanter, inntar en felles holdning».¹³⁹ I veiledningen var det også prinsipielle synspunkter i forbindelse med en eventuell utveksling med Sovjetunionen. I notatet ble Sovjetunionens energiske initiativ den siste tiden satt i sammenheng med ønsket om å komme seg ut av isolasjonen etter Ungarn-invasjonen, og for å gjenvinne utenrikspolitiske initiativ. Man kunne også anta at det var en viss forbindelse mellom presset for økt utveksling og forsøkene på å styrke motstanden i Norge mot NATO-politikken i sin alminnelighet, og innføring av nye våpen i særdeleshet. På denne tiden var det sannsynligvis spørsmålet om en implementering av atomvåpen i Norge som Sovjetunionen ønsket å påvirke.¹⁴⁰ Konkrete forhandlinger og besøk ble brukt i den sovjetiske propagandaen, blant annet i norske sendinger fra Moskva Radio.¹⁴¹

---

¹³⁸ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Vitenskapelig-teknisk samarbeid mellom Norge og Sovjet-Samveldet på fiskerienes område», notat 10.09.1957, Ole Ålgård.

¹³⁹ RA, FISD, S-2790-L0132 Internasjonalt samarbeid. Diverse 1951-1964. I2-A3 NATO: «Utvekslingsvirksomheten med Sovjet-blokken», notat 15.07.1957, Dag Bryn.

¹⁴⁰ I Norge var det i årene 1955–1962 en forsvarspolitisk strid om hvorvidt landet skulle motta taktiske atomvåpen fredstid. USA ville ikke gi fra seg den endelige kontrollen med kjernevåpene, noe som forutsatte at amerikansk militært personell måtte bli stasjonert i Norge. Dette ville skape problemer i forhold til den norske basepolitikken. For mer informasjon, ser Eriksen og Pharo 1997: s.268.

¹⁴¹ RA, FISD, S-2790-L0132: «Utvekslingsvirksomheten med Sovjet-blokken», notat 15.07.1957, Dag Bryn. Eriksen og Pharo 1997: s.268-270.

Ifølge veiledningen ville det være gunstig for Norge og Vesten å ha kontakt med Sovjetunionen for å kunne ha visse muligheter for å påvirke den sovjetiske opinion. En direkte kontakt ville kunne hindre at den sovjetiske opinionen fikk sine inntrykk av utenverdenen utelukkende fra kommunistiske og nøytralistiske kretser.¹⁴² Bryn viste til at:

Det er siden Stalins død utvilsomt skapt en viss grobunn i Sovjet-Samveldet for en utvikling i mere demokratisk retning. Det er av betydning at Vesten gjør det som er mulig for å oppmuntre de nye krefter som gjør seg gjeldende. Det må ikke kunne sies at Vesten for sin del bidrar til å gjenopprette jernteppet.¹⁴³

Av politiske hensyn skulle man derfor i prinsippet stille seg positivt til at gjensidige besøk mellom Sovjetunionen og Norge gradvis ble gjenopptatt med visse begrensninger. Utvekslingsvirksomheten skulle skje i former som tjente best Norges politiske og faglige interesser. Det skulle være korte besøk, kun enkeltpersoner eller mindre grupper, og utvekslingen skulle bli koordinert av en offentlig instans. Bryn framhevet at Utenriksdepartementet ikke skulle være en bremse, men ambassaden og norske interesserte burde skjønne at alle parter i det lange løp ville vært tjent med en koordinering gjennom dette departementet.¹⁴⁴

På høsten i 1957 godtok Norge tilslutt utvekslingsforslaget fra Sovjetunionen, og ga beskjed om dette. Norge ønsket ikke å skape noen konflikter, og ønsket heller ikke å bryte gjensidighetsprinsippet. Havforskningsinstituttet stilte seg meget positive til utvekslingen, og gledet seg til å ta opp tråden igjen.¹⁴⁵ Utenriksdepartementet hadde derimot fortsatt en litt mer passiv holdning til fiskerisamarbeidet. Departementet bemerket for sitt vedkommende at det syntes at «Sovjet-Samveldet er mere interessert i fiskemetoder og fiskeriteknikk enn i egentlig vitenskapelig samarbeid».¹⁴⁶ Men ettersom Norge sa seg enig i utvekslingsforslaget, ble det klart for en ny kontakt mellom norske og sovjetiske havforskere i 1958.

---

¹⁴² RA, Fisd, S-2790-L0132: «Uttekslingsvirksomheten med Sovjet-blokken», notat 15.07.1957, Dag Bryn.

¹⁴³ RA, Fisd, S-2790-L0132: «Uttekslingsvirksomheten med Sovjet-blokken», notat 15.07.1957, Dag Bryn.

¹⁴⁴ RA, Fisd, S-2790-L0132: «Uttekslingsvirksomheten med Sovjet-blokken», notat 15.07.1957, Dag Bryn.

¹⁴⁵ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Vitenskapelig-teknisk samarbeid mellom Norge og Sovjet-Samveldet», notat 15.10.1957, Fiskeridirektøren. «Oversettelse nr. 297/27», 14.11.1957, L.S.

¹⁴⁶ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Vitenskapelig-teknisk samarbeid mellom Norge og Sovjet-Samveldet på fiskerienes område», notat 10.09.1957, Ole Ålgård.

4.5 Oppsummering

Etter Ungarn-invasjonen presset Gribanov på for å få tatt opp forhandlingene om et vitenskapelig-teknisk fiskerisamarbeid med Norge. Han kontaktet og fremmet forslag ovenfor de politikerne som han anså var vennlig innstilt, og han brukte avisene i håp om å få presset fram en avtale. Gribanov fikk ordnet en invitasjon til Stortingets Fiskerikomite til Moskva. Delegasjonen ble ledet av Steffensen, og det var han som valgte reisedeltakerne. Invitasjonen til Steffensen ble sendt før Gerhardsen hadde forsikret Gribanov om at Norge ville gjenoppta det gode forholdet.

Gribanov syntes at Utenriksdepartementet hadde inntatt en negativ holdning i saken om et fiskerisamarbeid. Han hadde helt rett i dette, og Krane var nok en av dem som var mest skeptisk. Krane antok at Sovjetunionen brukte fiskerisamarbeidet som et påskudd for å komme seg ut av isolasjonen etter Ungarn-invasjonen, og at landet ønsket å gjøre en større eller mindre del av Nordishavet til en norsk-sovjetisk sfære. En av de som var mer positivt innstilt, var Bugge. Siden det hadde blitt ønsket at fiskerisamarbeidet skulle bli tatt i regi av internasjonale havforskningsråd og konvensjoner, mente han at man burde ha undersøkt hva Storbritannia syntes om å invitere Sovjetunionen med i Nordsjø-konvensjonen. Boehlke ved 2. politiske kontor hadde tidligere vist til at et fiskerisamarbeid kunne skape vanskeligheter til andre land, og da først og fremst Storbritannia. Ut i fra Bugges notat virker det ikke som om de ansatte i Utenriksdepartementet faktisk hadde undersøkt om dette var tilfelle, og påstanden framstår mer som en antakelse. Hadde Storbritannia stilt seg positiv til å invitere med Sovjetunionen i Nordsjøkonvensjonen, kunne norske og sovjetiske havforskere ha hatt kontakt der. Men Bugge viste til at det ikke lenger var et alternativ på grunn av Ungarn-invasjonen. Likevel undergraver notatet troverdighetene til argumentene som ble brukt imot et fiskerisamarbeid, og argumentene virket mer som spekulasjoner.

Lange ga Gribanov offisielt beskjed om at Norge ikke ønsket en særegen avtale med Sovjetunionen i mars 1957. For å ikke vise en helt negativ holdning, foreslo Lange at det var ønskelig å utveksle opplysninger og data av felles interesse, og besøke hverandres havforskningsinstitutter uten en formell avtale. I mai 1957 framsatte Gribanov konkrete utvekslingsforslag framfor den norske statssekretæren i Fiskeridepartementet i henhold til Langes forslag.

På sommeren i 1957 sendte statssekretær Bryn en veiledning til fiskeriminister Lysø. I veiledningen presiserte han at det var viktig at de som mottok sovjetiske utvekslingsforslag og drøftet slike spørsmål med sovjetiske ambassaderepresentanter inntok en felles holdning. Det ble vist til at Utenriksdepartementet fant det passende å vise en positiv innstilling til et fiskerisamarbeid med Sovjetunionen, og at departementet ikke skulle være en bremse. Men det var ønskelig å vente litt før kontakten ble gjenopptatt. Sovjetunionen hadde vist tendenser til å utvikle seg i en demokratisk retning, og de nye lederne skulle bli støttet. Det skulle ikke være Norge og Vesten som sørget for at jernteppet ble holdt oppe. Norge stilte seg derfor positivt innstilt til å få gjennomført Gribanovs utvekslingsforslag for 1958.

Kapittel 5: Normalisering av fiskerisamarbeidet

Norge hadde i sitt avslag om et fiskerisamarbeid henvist til enkelte saker som det kunne bli utvekslet informasjon om. I henhold til ønskene hadde Gribanov lagt fram konkrete utvekslingsforslag på disse områdene for året 1958. Hans forslag om å besøke hverandres havforskningsinstitutter for å utveksle erfaringer og metoder var blitt godkjent. Av politiske hensyn skulle Norge stille seg positiv til en utvekslingsvirksomhet med visse begrensninger. Utenriksdepartementet skulle ikke være en bremse i samarbeidet, og det håpet at ambassaden og norske interesserte skulle forstå at alle parter i det lange løp ville være tjent med en koordinering gjennom Utenriksdepartementet. Fordelen med en kontakt var at Norge fikk visse muligheter til å påvirke det sovjetiske folk, slik at de ikke fikk sine inntrykk av utenverden fra kun kommunistiske og nøytralistiske kretser.

5.1 Sovjetiske havforskere til Bergen

I samsvar med utvekslingsforslaget som Gribanov hadde framstilt, kom åtte sovjetiske havforskere til Bergen i februar 1958. Ifølge saksplanen var det hovedsakelig en forsvarlig forvaltning av sildestammen og torskestammen som skulle diskuteres. Havforskerne hadde ikke tilstrekkelig kunnskap om de yngre stadiene av sild i det åpne hav, og dette hadde ført til at det ble stilt spørsmål om forvaltningen. Til tross for at de tekniske hjelpemidlene som fartøy og fiskeredskaper var blitt forbedret, hadde ikke sildefangsten økt. Både de norske og sovjetiske havforskere så behovet for å utvide innsamlingen av materialet fra disse sildestadiene, men de ønsket ikke å etablere en særskilt norsk-sovjetisk forskning. Etter at Sovjetunionen hadde blitt medlem i ICES, hadde landet også blitt medlem i undergruppen som tok for seg en forskning på silden. Denne undergruppen besto av Danmark, Island, Norge og Sovjetunionen. De sovjetiske og norske havforskerne fant derfor ut at de felles oseanografiske undersøkelser i Norskehavet av sildebestandens fordeling kunne bli gjennomført i samsvar med det program som var blitt fastlagt i regi av ICES.¹⁴⁷

Blant de norske og sovjetrussiske havforskere var det delte meninger om hvordan småsilda skulle bli forvaltet. I Norge fisket man opp småsild for å bruke det til koking til mel og olje. De norske havforskerne hadde blitt tidlig advart imot denne praksisen av sovjetrusserne, blant annet på delegasjonsturen i Sovjetunionen i 1956. De sovjetiske havforskerne mente at sildestammen ikke tålte denne påkjenningen. Uenighetene om forvaltningen førte til en diskusjon om hvilke metoder, analyser og betraktninger som var korrekte blant de norske og

---

¹⁴⁷ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Sovjetisk-norsk fiskeriforskningsmøte», notat 25.3.1958, Fiskeridirektøren.

sovjetiske havforskerne. På midten av 1950-tallet hadde ideen om naturens begrensede ressurser fått et gjennomslag ved torskeavdelingen på Havforskningsinstituttet, men den hadde ikke slått igjennom ved sildeavdelingen. På Havforskningsinstituttet var det Finn Devold som hadde ansvaret for sildeundersøkelsene. Han hadde en stor interesse for sildas vandringsmønstre, og han ønsket å hjelpe fiskerne i å lokalisere gode felt for sildefisket. Devold var en respektert havforsker, og det var nok ikke mange som turte å motsi ham eller stille spørsmål ved hans forskning. På denne tiden fantes det også klare avdelings skiller på instituttet. Det var en underforstått enighet om at havforskerne ikke skulle trække i hverandres fagfelt. Til tross for at fangsten av sild hadde gått ned med nesten 2/3 fra 1956 til 1958, var Devold fast bestemt på at nedgangen i sildebestanden skyldtes endringer i dens vandringsmønstre.¹⁴⁸ Han mente at kun «en liten del av silda som vokste opp, ble fanget i fjordene. Det som fantes i fjordene skulle bare være småplukk mot den silda som levde i havet».¹⁴⁹

Angående torskestammene, uttrykte de norske havforskerne en bekymring for den sovjetiske fangsten av de yngre stammene i Barentshavet. De mente at den sovjetiske fangsten representerte en trussel mot en forsvarlig forvaltning av torskestammen, og derfor ønsket de å øke maskevidden til de sovjetiske trålerne. De sovjetiske havforskerne uttrykte på sin side en bekymring for den uregulerte fangsten av gytende torsk rundt Lofoten.¹⁵⁰ Av dette kan vi se at havforskerne fra begge land stilte spørsmål om hverandres fiske og havforskning. De mente at det andre lands fiske kunne utgjøre en trussel mot en forsvarlig forvaltning, men de stilte ikke spørsmål ved sitt eget lands fangstopptak.

Resultatet av møtet i Bergen var at havforskerne ble overbevist om verdien av å utveksle ideer og resultater med hverandre. Møtet i Bergen «signaliserte et brudd i veggen av stillhet som hadde separert de sovjetiske og norske havforskere som studerte stammene til felles utnyttede fiskearter, og var et viktig startpunkt for det framtidige samarbeidet».¹⁵¹ Selv om havforskerne ikke var helt enige, så hadde de et mål om å finne fram til den rette forskningsmetoden.

---

¹⁴⁸ Jakobsen og Ozhigin 2011: s. 24. Christensen og Hallenstvedt 2005: s.227–228. Schwach 2000: s.290–291, 293–295.

¹⁴⁹ Schwach 2000: s.294.

¹⁵⁰ Jakobsen og Ozhigin 2011: s. 22–24.

¹⁵¹ Jakobsen og Ozhigin 2011: s. 23.

Havforskerne fikk ordnet en avtale hvor de fikk publisert resultater som var til interesse for hverandre i det annet lands tidsskrifter. De uttrykte også et ønske om at forskere og fiskerispesialister skulle kunne få anledning til å tilbringe en lengre tid ved det annet lands havforskningsinstitusjon.¹⁵²

5.2 Norske havforskere på gjensitt til Murmansk

Som en del av utvekslingsforslaget som Gribanov hadde lagt fram, skulle de norske havforskerne på gjensitt til Murmansk. Havforskerne dro dit i august 1958 med havforskningsskipet «Johan Hjort». Fiskeridirektør Sunnanå understreket at besøket var et ledd i det internasjonale samarbeidet på fiskeriforskningens område, og han unngikk trolig å nevne at dette var en utveksling mellom kun Norge og Sovjetunionen.¹⁵³ I notatet skrev han:

Det er over 30 år siden et norsk havforskningsfartøy sist besøkte Sovjet-Samveldet. Det er sannsynlig at et norsk havforskningsfartøys besøk vil nå bli møtt med stor publisitet i Sovjet-Samveldet. Hensett hertil og da besøket er et ledd i det internasjonale samarbeid på fiskeriforskningens område, antar en at det vil være nødvendig med en del representasjon under oppholdet i Murmansk.¹⁵⁴

Da de norske og sovjetiske havforskerne var samlet igjen i Murmansk, uttrykte de en tilfredshet med at samarbeidet var kommet i gang. Begge parter var fornøyde med at programmet som hadde blitt trukket opp for sildeundersøkelser i Bergen var blitt gjennomført, og de var enige om hva de skulle forske videre på. Havforskerne fikk forskjellige arbeidsoppgaver. Oppgaven til de norske havforskerne besto i å utvide sine undersøkelser av årsakene til de naturlige vekslingene i årsklassenes størrelse hos torsk og hyse. De sovjetiske havforskerne skulle utvide sitt arbeid med tellingene av torsk- og hyseyngel i den sydlige del av Barentshavet og i området ved Bjørnøya. Begge lands havforskere fant også behov for å bearbeide og vurdere det vitenskapelige materiale som allerede forelå fra de siste års undersøkelser for å kunne regulere fisket av den arktiske torsken. Dersom havforskerne skulle drøfte spørsmål vedrørende fisket i den nordøstlige sektor av Barentshavet, var det ønskelig at begge land skulle delta i diskusjonen. Selv om havforskerne ikke var enige i alt, så hadde de interesse for hverandres arbeid og vektla hverandres synspunkter. De ønsket fortsatt å

---

¹⁵² RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Sovjetisk-norsk fiskeriforskningsmøte», notat 25.3.1958, Fiskeridirektøren. Jakobsen og Ozhigin 2011: s. 23.

¹⁵³ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Norsk havforskningsfartøys besøk i Murmansk i tiden 5.–10. august 1958», notat 31.05.1958, Klaus Sunnanå.

¹⁵⁴ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Norsk havforskningsfartøys besøk i Murmansk i tiden 5.–10. august 1958», notat 31.05.1958, Klaus Sunnanå.

utveksle data, og de skulle fortsette med å publisere sin forskning i det andre lands tidsskrifter. Alt det som havforskerne diskuterte og ble enig i under møtet i Murmansk, ble rapportert videre til ICES. Trolig så havforskerne på ICES som et overordnet råd som de prioriterte først. Men forskningen som ble gjennomført og diskutert i ICES var nok ikke tilstrekkelig for de norske og sovjetiske havforskerne. Derfor ønsket de å videreutvikle og utvide en del av den forskningen som var startet på i ICES.¹⁵⁵

I ettertid har møtene mellom de norske og sovjetiske havforskerne i Bergen og i Murmansk blitt ansett som bemerkelsesverdige med tanke på de fastfrosne frontene under den kalde krigen. En av de sovjetiske havforskerne som var med på begge møtene, Arkadij P. Alekseev, har uttalt at et av de viktigste resultatene som ble oppnådd under disse to møtene, var «etableringen av en vennskapelig og personlig kontakt mellom russiske og norske havforskere. Dette spilte en veldig viktig rolle i organiseringen av fellesarbeidet i de tidlige årene».¹⁵⁶ Møtene bidro til at havforskerne forsto hverandre bedre. Alekseev har fortalt at de forsøkte å gjøre det beste ut av forholdene for de norske havforskerne når de kom til Murmansk, selv om det ikke var lett på denne tiden. De sovjetiske havforskerne ønsket å gjengjelde den varme velkomsten de hadde fått i Bergen. Besøket i Bergen hadde ikke bare bestått av offisielle tilstelninger, de sovjetiske havforskerne hadde også blitt invitert hjem til noen av de norske havforskerne. Alekseev, for eksempel, hadde vært hjemme på besøk hos Eggvin og hans kone.¹⁵⁷ Han har også vist til at disse to visittene av havforskningsfartøyene med direktørene for havforsknings- og polarinstituttet ble «nøkkelen til mer eller mindre regelmessige besøk til hverandres institutt».¹⁵⁸

Etter at besøket i Murmansk var gjennomført i 1958, ble det også stille fra ambassadør Griбанov. Lange hadde erkjent at atomstandpunktet til Gerhardsen var et godt trekk det samme året, og Griбанov mistet dermed muligheten til å spille på det vage motsetningsforholdet mellom Gerhardsen og Lange. Etter dette var det ikke lenger behov for å

---

¹⁵⁵ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 C, «Havforskningsfartøyet "Johan Hjort"’s besøk i Murmansk», notat 06.09.1958, Klaus Sunnanå.

¹⁵⁶ Alekseev: «K istorii rossijsko-norvezhskikh svjazej v oblasti rybokhoziastvennykh issledovanij na morjakh jevropetskogo severa», manus til *The Barents sea – Ecosystem, resources, management (2011)*.

¹⁵⁷ Alekseev: «K istorii rossijsko-norvezhskikh svjazej v oblasti rybokhoziastvennykh issledovanij na morjakh jevropetskogo severa», manus til *The Barents sea – Ecosystem, resources, management (2011)*.

¹⁵⁸ Alekseev: «K istorii rossijsko-norvezhskikh svjazej v oblasti rybokhoziastvennykh issledovanij na morjakh jevropetskogo severa», manus til *The Barents sea – Ecosystem, resources, management (2011)*.

spille på enkeltpersoner i regjeringsapparatet, og det ble normalt at de ansvarlige myndighetene ble kontaktet. De ansatte i Utenriksdepartementet var fornøyd med dette, siden de hadde følt at de hadde blitt satt på sidelinjen i det norsk-sovjetiske kontaktforholdet. Gribanov hadde nok brukt motsetningsforholdet mellom Gerhardsens kontor og Utenriksdepartementet til sin fordel. Når dette uromomentet borte, ble det en større sikkerhet og ro rundt politikken som Norge førte mot Sovjetunionen.¹⁵⁹

5.3 En kjøligere periode under den kalde krigen

En sak som forverret forholdet mellom Norge og Sovjetunionen var U-2 skandalen i 1960. Den våpentekniske utviklingen til Sovjetunionen hadde ført til et behov for å utvikle den vestlige militære etterretningen. Som et resultat av dette hadde USA og Storbritannia begynt å gjennomføre etterretningstokt mot Sovjetunionen fra 1958. Toktene ble brukt for å skaffe informasjon om anlegg og militær virksomhet, samtidig som den sovjetiske beredskapen i grenseområdene ble testet ut. Da et rekognoseringsfly av typen U-2 ble skutt ned ved Sverdlovsk¹⁶⁰ i mai 1960, ble det fort gjort klart at flyet egentlig skulle gå på marsjrute fra Peshawar i Pakistan til Bodø. Norge hadde latt de amerikanske og britiske pilotene på etterretningstokt få bruke norske flyplasser på betingelse av at sovjetisk territorium ikke skulle bli krenket. Dette hadde ikke pilotene overholdt, og saken stilte Norge i dårlig lys. Khrutsjov avlyste det avtalte toppmøtet i Paris samme måned, og den internasjonale spenningen ble forsterket. Norske politikere stilte seg uforstående til saken. Håndteringen av U-2-operasjonene ble på denne tiden tatt hånd om av lederen for etterretningstjenesten Wilhelm Evang og Luftforsvaret.¹⁶¹

De norske myndighetene opplevde at Sovjetunionen ga dem en kald skulder etter avsløringen, og dette skapte bekymring. Sovjetunionen sendte en skarp protestnote som styrket forestillingen om at landet fortsatt var farlig og uberegnelig. Trusselen satte den norske lavprofilen i fare, og U-2 skandalen svekket tilliten de sovjetiske myndigheter hadde til Norge. Dersom de norske myndighetene hadde visst om krenkelsene av sovjetisk luftrom, så var Norge medansvarlig for uvennlige og folkerettslige handlinger. Om overflyvningene over Sovjetunionen hadde funnet sted uten at de norske myndighetene var kjent med saken, ville

---

¹⁵⁹ Eriksen og Pharo 1997: s.200, 249–250. Tjelmeland 2009: s.23.

¹⁶⁰ I dag heter byen Jekaterinburg.

¹⁶¹ Eriksen og Pharo 1997: s.210–213.

det si at de allierte ikke tok hensyn til den norske avskjermingspolitikken og alliansereservasjonene. Begge alternativene stilte Norge i et dårlig lys.¹⁶²

I perioden fra 1958 og fram til høsten 1961 vitner kildene om lite kontakt mellom norske og sovjetrussiske havforskere. Dette er litt uforventet, siden Norge hadde stilt seg positive til en uformell kontakt med sovjetiske havforskere og til å utveksle informasjon. Gribanov hadde vært en av de store pådriverne, og det hadde ikke virket som om han var blitt påvirket av Norges avslag. Han hadde fulgt opp Langes forslag i første omgang, men han hadde ikke tatt nye initiativ etter at disse var gjennomført i 1958. Selv om bruken av personlig diplomati hadde tatt slutt, hadde fortsatt Gribanov muligheten til å fremme utvekslingsforslag framfor de rette instanser. Kanskje var havforskerne fornøyde med å ta samarbeid, utvekslinger og faglige diskusjoner gjennom ICES, eller var kanskje Gribanov opptatt med andre saker siden forholdet internasjonalt var blitt anspent.

En annen sak som også kan ha påvirket de norsk-sovjetiske relasjonene på denne tiden var flyplass-saken på Svalbard fra 1958, hvor de sovjetiske myndighetene mente at saken var et brudd på demilitariseringsprinsippet i Svalbardtraktaten.¹⁶³ Flyplass-saken må også igjen ses i forbindelse med U-2 skandalen, siden etterretningsflyene da ville kunne ha brukt Svalbard som base. De sovjetiske lederne var godt informert om etterretningstoktene allerede fra 1958. I 1959 avlyste Khrusjtsjov sitt planlagte besøk i Norden, og det var tegn allerede da til noe kjøligere forhold mellom Norge og Sovjetunionen. Om man skal se på det kjøligere forholdet i et litt større bilde, påvirket også blant annet Berlin-krisen 1958–1961 forbindelsene mellom Øst og Vest.¹⁶⁴

Det som jeg derimot finner i kildene i fra denne perioden, er et notat fra slutten av november 1959. I notatet kommer det fram at det var planlagt at en gruppe norske fiskerieksperterte skulle reise en tur til Murmansk i mars-april 1960. Kildene sier ikke noe om turen ble gjennomført,

---

¹⁶² Eriksen og Pharo 1997: s. 217–218.

¹⁶³ I forbindelse med etableringen av en flyplass på Svalbard viste det seg at selskapet Norsk Polarnavigasjon A/S som hadde drevet grunnundersøkelsene var blitt delfinansiert av Artic Institute of North America, som igjen hadde forbindelser med militære myndigheter i USA. Dette mente Sovjetunionen var et brudd på artikkel 9 i Svalbardtraktaten. Se Thor B. Arlov 1996: *Svalbards Historie 1596–1996*, s.409–412.

¹⁶⁴ Eriksen og Pharo 1997: 201, 210–211. Berlin-krisen 1958–1961 ble utløst av at Khrusjtsjov truet med å overlate kontrollen med innfartsveiene til Berlin til den tyske demokratiske republikk (DDR). De vestlige lederne oppfattet dette som et forsøk på å framtvinge en allmenn anerkjennelse av den østtyske staten.

og sovjetiske aviser rapporterte heller ikke noe om den. Trolig ble turen avlyst, og dette kan ha en sammenheng med U-2 skandalen. Like etter U-2 skandalen var det sovjetiske havforskningsfartøyet Perseus II i Bergen i forbindelse med en forskningsundersøkelse i regi av ICES. Denne undersøkelsen skjedde i perioden 30.mai til 18. juni 1960. Til tross for at det i denne perioden var turbulent, var Sovjetunionen opptatt med å oppfylle sine forpliktelser innenfor ICES.¹⁶⁵

I en rekke artikler fra 1960 og utover som Fiskeridepartementet hadde samlet inn, ble Sovjetunionens initiativ for å etablere et fiskerisamarbeid med andre land satt i forbindelse med nødvendigheten av å sikre seg et større opptak av fisk. Det ble vist til at VNIRO hadde utarbeidet en langtidsplan i 1960 som tok sikte på å kartlegge hvilke ressurser som fantes i de store verdenshav, og hvordan man kunne oppnå en optimal utnyttelse av disse. I de siste årene hadde fangsten gått ned, og det var nødvendig å finne nye felter. Et eksempel som ble trukket fram var Sovjetunionens initiativ for å få etablert et samarbeid med Polen-Øst-Tyskland. Dette ble initiert fra Sovjetunionen, fordi de antok at Polen og Øst-Tyskland hadde større erfaringer når det angikk fiske i Nord-Atlanteren og Nordsjøen.¹⁶⁶

5.4 Oppsummering

I 1958 møttes de norske og sovjetiske havforskerne både i Bergen og Murmansk, og de fant møtene fruktbare. De siste årene hadde det vært antydninger til overfiske, og havforskerne hadde ikke nok kunnskap om fiskestammene. Blant de norske og sovjetiske havforskerne var en diskusjon om hvorvidt det faktisk var et overfiske. Havforskerne hadde ulike undersøkelsesmetoder og teorier, og derfor tolket de analysene av resultatene forskjellig. Til tross for uenighetene bidro møtene i 1958 til at havforskerne fikk en god personlig kontakt, og at de forsto hverandre bedre. De fikk mulighet til å utveksle og diskutere forskningsdata, og de verdsatte hverandres synspunkter. Havforskerne ønsket ikke å utføre en særskilt norsk-sovjetisk forskning, og lot utvidete havundersøkelser bli gjennomført i samsvar med det program som var fastsatt i regi av ICES. Kontakten signaliserte likevel et brudd i veggen som hadde separert de norske og sovjetiske havforskerne, og det ble nøkkelen til mer eller mindre

---

¹⁶⁵ RA, UD, boks 3410, 51.4.99 B, notat fra den sovjetiske ambassade 21.11.1959, L.S. Alekseev: «K istorii rossijsko-norvezhsikh svjazej v oblasti rybokhoziastvennykh issledovanij na morjakh jevrolejskogo severa», manus til *The Barents sea – Ecosystem, resources, management (2011)*.

¹⁶⁶ RA, FISD, S-2790-L314, «Fiskerinæringen i de nordvestlige deler av Sovjet-Samveldet», notat 30.06.1960, G.C.Gundersen. RA, FISD, S-2790-L315 Utenlandske Fiskerier Sovjet II 1961–1964, «Sovjetsamveldets fiskerinæring», utredning tilsendt Fiskeridirektøren 13.04.1964, utarbeidet av Anton Haugland ved Norsk Utenrikspolitisk institutt.

regelmessige besøk til hverandres institutt. Fiskeridirektør Sunnanå understreket at samarbeidet var et ledd i det internasjonale samarbeidet på fiskeriforskningsområdet.

Politisk sett var perioden 1958–1960 en kjølig periode. Blant annet påvirket U-2 skandalen og Berlin-spørsmålet situasjonen negativt mellom Øst og Vest. Norge fikk erfare at det fortsatt var et skarpt motsetningsforhold mellom Norge som NATO-land og Sovjetunionen.

Sovjetunionen fikk bekreftet at Norge ikke hadde så mye det skulle ha sagt dersom de allierte tok en beslutning. Kontakten som hadde vært mellom den norske statsministerens kontor og den sovjetiske ambassaden tok slutt. Gribanov mistet i 1958 muligheten til å spille på det vage motsetningsforholdet mellom Gerhardsen og Lange, og det var ikke lenger behov for å spille på enkeltpersoner i regjeringsapparatet. Det ble slutt på den utstrakte bruken av personlig diplomati, og det førte til en større ro om politikken som Norge førte mot Sovjetunionen. I perioden 1958–1960 er det ingen eksempler på at Utenriksdepartementet trakk fram vikarierende motiv for Sovjetunionens hensikter med et fiskerisamarbeid.

Det kjølige forholdet og mangelen på kontakt førte til at dette ble en tung periode for et særskilt norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid.

Kapittel 6: Fra en kjølig til en varmere periode

Den kjølige holdningen Norge fikk fra Sovjetunionen førte til at Utenriksdepartementet endret sin politikk i forhold til Sovjetunionen. Høsten 1961 sendte Utenriksdepartementet ut et rundskriv. I rundskrivet ba de om at de ulike departementene skulle melde inn deres ønsker under rammen av kulturavtalen mellom Norge og Sovjetunionen. Dette var første gang Utenriksdepartementet tok initiativ selv for å utvikle fiskerisamarbeidet med Sovjetunionen. Initiativet må sees på som et tegn på at departementet ønsket å få på plass en dialog igjen. Fiskeridepartementet hentet inn en uttalelse fra fiskeridirektøren. I tillegg til det samarbeidet som allerede fant sted på grunnlag av internasjonale fiskeriattaler, trakk han fram utvekslingsbesøkene som var blitt gjennomført i 1958. På møtene hadde havforskerne fått utvekslet resultater av undersøkelser av felles interesse, og drøftet faglige spørsmål og erfaringer.¹⁶⁷ I notatet viste fiskeridirektøren videre til at:

Fra norsk side kan det være av interesse å gjenta slike besøk. Da begge parter forutsettes å nytte egne fartøyer, skulle det ikke påløpe noen vesentlige utgifter i forbindelse med utvekslingen. Det vil imidlertid være påkrevd med et beløp til representasjon.

Dersom gjensidige besøk av norske og sovjetiske havforskningsfartøyer også er av interesse fra sovjetisk side, tør en foreslå at dette blir arrangert etter nærmere avtale i perioden 1962/63.¹⁶⁸

Da spørsmålet om et fiskerisamarbeid hadde kommet på midten av 1950-tallet var et samarbeid med Sovjetunionen noe nytt. Kanskje visste ikke Utenriksdepartementet hvordan de skulle håndtere det, og kanskje hadde de ikke vært vant til å ta innspill fra andre parter. At Utenriksdepartementet hentet inn ønsker for å utvikle fiskerisamarbeidet høsten 1961 markerte likevel et skille. Dette ga departementet en grunn til å kontakte Sovjetunionen, og det viste at ønsket om en dialog var bevisst til stede. Denne saken viser likhetstrekk med Gribanovs forsøk på å få på plass forhandlinger om et fiskerisamarbeid i 1956–1957 etter invasjonen i Ungarn. Begge parter brukte fiskerisamarbeidet for å få gjenopprettet en dialog etter at den internasjonale situasjonen hadde blitt tilspisset. Utenriksdepartementet uttrykket

---

¹⁶⁷ RA, Fisd, S-2790-L0132 Internasjonalt samarbeid: I2-A1 Diverse 1951–1964, «Samarbeid under kulturavtalen mellom Norge og Sovjet-samveldet» 24.08.1961, T. AAS. «Samarbeid under kulturavtalen mellom Norge og Sovjet-samveldet» 28.09.1961, J.H. Bertnes.

¹⁶⁸ RA, Fisd, S-2790-L0132, «Samarbeid under kulturavtalen mellom Norge og Sovjet-samveldet» 24.08.1961, for direktøren T. AAS.

med dette også en mer positiv holdning til fiskerisamarbeidet, og viste at departementet var åpne for innspill.

6.1 Fiskerioverenskomst mellom Sovjetunionen og Norge

På begynnelsen av 1960-tallet hadde deltakelsen i det internasjonale havfisket i Norskehavet og Barentshavet hatt en sterk vekst. Økt fiske og forbedret utstyr hadde ført til et press på fiskestammene. Viktige fiskefelt for kystfiskerne hadde blitt sårbare, fordi de lå utenfor firemilsgrensen. Det ble nødvendig å få på plass tiltak og reguleringer for å verne fiskestammene. På de beste fiskefeltene var det i tillegg oppstått en strid mellom trålerne og kystfiskerne om de beste feltene. Kampen om fiskefeltene førte ofte til redskapskollisjoner. Fiskerne som fikk ødelagt utstyret sitt måtte selv dekke tapene, og dette førte til store utgiftsposter for dem. Norge innførte en fiskerigrense på 12 nautiske mil i september 1961 for å ivareta kystfisket. Fiskerigrensen førte til en rekke begrensninger for fisket innenfor disse 12 milene. Det var hovedsakelig nordmenn og mindre trålere som skulle få lov til å fiske innenfor dette området. 12 milssonen førte derfor til en misnøye hos andre land som hadde drevet fiske på disse feltene. For å stilne misnøyen ble det nødvendig å få på plass særordninger i en overgangsperiode på 10 år for de landene som tradisjonelt hadde fisket i disse områdene.¹⁶⁹

I forbindelse med Norges innføring av 12 mils fiskerigrense hadde Sovjetunionen allerede på våren i 1961 anmodet om å få tatt opp forhandlinger om å få en særordning. Sovjetunionen ønsket at deres fartøyer skulle få drive fiske i norsk farvann mellom 6 og 12 mil i en overgangsperiode på 10 år. Sovjetunionen ønsket i tillegg tillatelse for å utføre laste- og losseoperasjoner i området rundt Jan Mayen i en avstand på 4 mil fra grunnlinjene. Norge stilte krav om å følge gjensidighetsprinsippet, og det ble satt i gang forhandlinger.¹⁷⁰

I henhold til gjensidighetsprinsippet ønsket Norge at norske fiskere skulle få lov til å fiske i sovjetisk farvann mellom 6 og 12 mil fra Kolahalvøya til Novaja Zemplja, men det norske kravet ble raskt avvist av Sovjetunionen.¹⁷¹ Etter Sovjetunionens syn var det en prinsipiell forskjell mellom de to lands grenser. Det ble vist til at «Den norske 12-milsgrensen ble

---

¹⁶⁹ Eriksen og Pharo 1997: s.361–365.

¹⁷⁰ UD, 51.4.99 Sovjetunionen-Norge. Fiskeri og fangst bd 2, 1960–69, St. prp. Nr. 121 (1961–62).

¹⁷¹ Holtmarks arkiv, kopier fra det sovjetiske UD, «Gromyko og Ishkov til TsK om fiskeriforhandlinger med Norge», 21.12.1961.

betraktet som en fiskerigrense, mens den sovjetiske var en territorialgrense».¹⁷² Sovjetunionen hadde i praksis både en territorialgrense og en fiskerigrense, og på denne måten forsøkte landet å skape et skille mellom de to grensene. Tankegangen bak dette var at Sovjetunionen ønsket at Norge skulle anerkjenne den sovjetiske territorialgrensen på 12 nautiske mil. Denne grensen var viktigere å få anerkjent, fordi en fiskerigrense innebar kun en jurisdiksjon over fiskeriene. Under forhandlingene henviste Sovjetunionen til at landet bare ville bli behandlet som alle andre i Norges fiskerisone. For Norges del hastet det å få anerkjent en 12 mils fiskerigrense. En rekke land som for eksempel Polen, hadde truet med å stevne Norge inn for den Internasjonale Domstolen i Haag dersom dette ble innført.¹⁷³

I forhandlingene lot Norge Sovjetunionen få igjennom en rekke av sine krav. Av gode grunner kunne man anta at Sovjetunionen ikke ville slippe norske fiskefartøyer nær den sovjetiske grensen på grunn av den militærpolitiske utviklingen i nordområdene. Norge kunne heller ikke diskriminere Sovjetunionen siden landet hadde gitt britiske og tyske fartøyer rettigheter langs norskekysten. Det ble også hevdet at fisket til både Norge og Sovjetunionen var beskjedent i det annet lands felter. Det måtte en rekke forhandlinger til før Norge og Sovjetunionen kom til enighet i 1962.¹⁷⁴

I avtalen fra 1962 ble det klarlagt regler for utøvelsen av fisket, oppsynet med fiskeriene, og registrering og identifisering av fiskefartøyene i sonen mellom 6 og 12 mil. Sovjetunionen fikk gjennom alle sine krav, mens Norge måtte nøye seg med å få lov til å fiske i 6- og 12-milssonen på sovjetisk side av Varangerfjorden. På mange måter var det en dårlig avtale for Norge, men fra norsk side var det nødvendig å vise smidighet overfor Sovjetunionen. I notisen til sentralkomiteen¹⁷⁵ viste utenriksminister Andrej Gromyko også til at avtalen var gunstig for Sovjetunionen. Avtalen var gunstig fordi de sovjetiske feltene nesten ikke ble brukt av de sovjetiske fiskerne, og at de hadde et større utbytte i de norske områdene. Fordi forholdet mellom Norge og Sovjetunionen hadde blitt kjølig, håpet Norge at forholdet skulle bli bedre

---

¹⁷² Monica Fiorello 1995: «De norsk-sovjetiske forhandlingene om sjø- og fiskerigrenser i Varangerfjorden 1947 – 1962», s.98.

¹⁷³ Fiorello 1995: s.98, 102, 120–121.

¹⁷⁴ Fiorello 1995: s.98, 100, 115.

¹⁷⁵ Sentralkomiteen besto av cirka 250 medlemmer, og den møttes normalt to ganger i året i plenumssesjoner. Disse sesjonene varte kun et par dager, så komiteen hadde ikke hadde noen reelle saksbehandlinger. For mer informasjon, se Kolstø 2008: s.58

dersom det ga Sovjetunionen fordeler. For de norske myndigheter var det nødvendig å føre en politikk som opprettholdt stabilitet, og de ønsket ikke å komplisere forholdet ytterligere. Myndighetene ønsket også å få på plass en god tone fordi de håpet at dette ville føre til at Sovjetunionen ble litt mer samarbeidsvillig i diskusjonen om reguleringstiltak av fisket i Barentshavet.¹⁷⁶

6.2 Stortingets Sjøfarts- og fiskerikomite på tur til Murmansk

I juli 1963 var det planlagt at Stortingets Sjøfarts- og fiskerikomite skulle reise til Murmansk. Komiteen ønsket å ha med seg en norsk tolk, og derfor ble det rettet en forespørsel til konsulent Per Mohr ved Forsvarsstaben som var russiskkyndig. Mohr hadde ingen innsigelse mot dette oppdraget. Utenriksdepartementet ønsket også at en av deres representanter skulle ledsage komiteen på turen til Murmansk. På grunn av at det hadde vært en betydelig økonomisk og befolkningsmessig utvikling i det sovjetiske nordområdet, ønsket Norge å få nærmere opplysninger om denne utviklingen. Slike opplysninger var relevante fordi det forelå planer om å utvide samkvemmet mellom Norge og Sovjetunionen på Nordkalotten. Sommeren 1961 hadde Gerhardsen uttrykt et ønske om å få Sovjetunionen med i Nordkalottensamarbeidet. Dette samarbeidet tok sikte på økt kontakt og mer handel mellom landene i nord, og på sikt ønsket Gerhardsen at grensene til Sovjetunionen skulle åpnes. I forbindelse med turen til Stortingets Sjøfarts- og fiskerikomite hadde den norske ambassaden i Moskva sendt søknader om å få tillatelse til å få sendt opp en representant til Murmansk, men dette var blitt avslått av de sovjetiske myndighetene uten begrunnelse.¹⁷⁷ Siden søknadene var blitt avslått, skulle Utenriksdepartementet bistå ved forberedelsene av besøket i Murmansk. Det ble utarbeidet forskjellig bakgrunnsstoff til orientering for medlemmene i komiteen. Det som var særlig relevant å finne ut av var næringsgrunnlaget, befolknings situasjonen, fiskerinæringen, kommunikasjonene og havnene.¹⁷⁸

Etter at delegasjonen var kommet tilbake ga deltakerne en grundig rapport til Utenriksdepartementet om forholdene i Murmansk. Under oppholdet hadde delegasjonen

---

¹⁷⁶ Holtmarks arkiv, kopier fra det sovjetiske UD, «Gromyko og Ishkov til TsK om fiskeriforhandlinger med Norge», 21.12.1961. UD, 51.4.99, St. prp. Nr. 121 (1961–62). Fiorello 1995: s.112–114, 116–117, 120.

¹⁷⁷ I 1959 fikk vestlige diplomater i Sovjetunionen reiseforbud til alle deler av landet utenom Moskva og Leningrad. Årsaken ble ikke oppgitt, men det ble spekulert i hvorvidt en militærøvelse eller Berlin-krisen var årsaken til forbudet. For mer informasjon, se *Aftenposten*, 02.04.1959.

¹⁷⁸ UD, 51.4.99 B Sovjet-Samveldet. Utveksling av fiskeridelegasjoner (bd.2, 1960–69), «Besøk i Murmansk av Stortingets sjøfarts- og fiskerikomité», 14.06.1963. «Besøk i Murmansk av Stortingets sjøfarts- og fiskerikomité», 21.06.1963. Bones 2007: s.200, 205. Eriksen og Pharo 1997: s.208–209.

besøkt fiskehavnen, fiskekombinatet, sjømannsskolen, havforskningsinstituttet PINRO, et fabrikkskip og en hekktråler. Delegasjonen hadde også blitt vist fylkesadministrasjonen, en pelsdyrfarm, et nytt boligstrøk og et nytt sykehus, i tillegg til andre severdigheter. Dette ga et godt grunnlag for delegasjonen til å skrive rapport om de sakene som Utenriksdepartementet tidligere hadde forespurt om. Denne turen til Murmansk gir et bilde om hvordan forholdet mellom Norge og Sovjetunionen var på denne tiden. Utenriksdepartementet måtte altså bruke anledningen ved at Stortingets Sjøfarts- og fiskerikomite skulle til Murmansk til å skaffe seg opplysninger om den økonomiske og befolkningsmessige utviklingen i området.¹⁷⁹

Etterhvert fikk man utover på 1960-tallet en internasjonal avspenning, og forholdet mellom Øst og Vest ble bedre. Dette førte til at de sikkerhetspolitiske argumentene hos Utenriksdepartementet ikke veide like tungt lenger. Det politiske klimaet etter byggingen av Berlinmuren i 1961 og etter Cuba-krisen i 1962¹⁸⁰, førte til at USA og Sovjetunionen inngikk en prøvestansavtale i 1963. Prøvestansavtalen var nok et resultat av at Sovjetunionen innså at en utpressingspolitikk hadde vært mislykket i Berlin-problemet og Cuba-krisen, og at det var behov for å endre politikk ovenfor vestmaktene. På samme tid anerkjente USA for alvor Sovjetunionen som en tilnærmet likestilt aktør i stormaktspolitikken. Det ble etablert en direkte telefonlinje mellom Det hvite hus og Kreml, som skulle brukes i kriser hvor tidsaspektet var av stor betydning. Samtidig mens forbindelsene ble bedre mellom Øst og Vest, ble spenningen forflyttet over til forholdet mellom Sovjetunionen og Kina. Kina hadde tidligere uttrykt misnøye med avstaliniseringen i Sovjetunionen, og prøvestansavtalen førte til en splittelse mellom landene.¹⁸¹

---

¹⁷⁹ UD, 51.4.99 B, «Dagboks referat fra den reise stortingets sjøfarts- og fiskerikomite foretok til Murmansk i tiden 5 – 9. juli 1963», «Stortingets fiskeri- og sjøfartskomitès besøk i Murmansk», notat 19.07.1963, Per G. Schøyen. Norge hadde også på starten av 1950-tallet forsøkt å forhindre sovjetrusserne i å spionere i Norge. Under den annen verdenskrig døde mange tusen sovjetiske krigsfanger i Norge, og mange ble begravd i nærheten av militære installasjoner. For å forhindre spionasje ble gravene samlokalisert og flyttet til Tjøtta i Nordland. For mer informasjon, se Eriksen og Pharo 1997: s.63.

¹⁸⁰ Cubakrisen var en konfrontasjon som oppstod mellom USA og Sovjetunionen i 1962. Sovjetunionen hadde trappet opp sitt militære engasjement i Cuba, som brakte de to supermaktene til randen av atomkrig. Cuba-krisen må nok sees i sammenheng med Berlin-spørsmålet. En mulighet er at dette trolig var en taktikk fra sovjetisk side for å få internasjonal aksept for delingen av Tyskland og en løsning av Berlin-problemet. For mer informasjon, se Tjelmeland 2006: s.85–88.

¹⁸¹ Eriksen og Pharo 1997: s.218, 236. Geir Lundestad 2007: *Øst, Vest, Nord, Sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk etter 1945*, s.79, 86–87. Tjelmeland 2006: s.81, 86–89.

6.3 Påvirkningsmuligheter

I denne perioden var det flere eksempler på at avspenningen og ønsket om en kritisk dialog førte til en endring i arbeidsrutinene til Utenriksdepartementet. I fra begynnelsen av 1963 begynte Utenriksdepartementet å hente inn et økt antall innspill fra Fiskeridepartementet og Fiskeridirektoratet. Kommunikasjonen mellom de ulike departementene og direktoratet ble bedre, og andre instanser fikk mer å si i saker som angikk et samarbeid. Dette førte til at de norske havforskerne fikk bedre forhold for å påvirke utviklingen av det norsk-sovjetiske fiskerisamarbeidet.¹⁸²

6.4.1 Fiskeridepartementet- Gromykos norgesbesøk 1963

Et eksempel på at Utenriksdepartementet hentet inn forslag og opplysninger fra Fiskeridepartementet, er fra da den sovjetiske utenriksministeren Andrej Gromyko skulle på norgesbesøk i februar 1963. Ekspedisjonssjef Johannes Sellæg ved Fiskeridepartementet kunne opplyse at det eksisterte «et praktisk samarbeid mellom Norge og Sovjetunionen på havforskningens område, så vel for fiske som for selfangst. Videre er det i gang et praktisk samarbeid om redskapskollisjoner».¹⁸³ Det Fiskeridepartementet ønsket i tillegg til dette, var et samarbeid om den industrielle og teknologiske fiskeriforskningen. Til tross for interessen for et praktisk samarbeid på dette området, hadde ikke departementet selv noen konkrete forslag om tiltak for å få etablert dette.¹⁸⁴ Trolig ble det ikke gjort noe med forslaget i denne saken, siden det ikke ble foreslått noen løsninger på hvordan samarbeidet skulle komme på plass. I kildene finnes det ingen dokumenter som omhandler forslaget.

6.4.2 Fiskeridirektoratet- Khrusjtsjovs norgesbesøk 1964

Da statslederen Nikita Khrusjtsjov skulle komme til Norge i 1964, hentet Utenriksdepartementet informasjon og innspill fra Fiskeridirektoratet. I mine kilder var dette det første eksemplet på at Utenriksdepartementet henvendte seg direkte til Fiskeridirektoratet om utviklingen av det norsk-sovjetiske fiskerisamarbeidet. Tidligere hadde Utenriksdepartementet hentet inn en uttalelse fra Fiskeridepartementet, som så igjen hadde fått kartlagt Fiskeridirektoratets ønsker og bakgrunnsinformasjon. At det nå ble hentet inn uttalelser fra de ulike forskningsavdelingene var heller ikke blitt gjort tidligere. Om det

---

¹⁸² UD, 51.4.99 C, Vitenskapelig teknisk samarbeid. Norge-Sovjet på fiskerienes område bd.3 1960–69.

¹⁸³ UD, 51.4.99 C, «Utenriksminister Gromykos besøk i Norge 27.februar 1963», notat 06.02.1963, J. Sellæg.

¹⁸⁴ UD, 51.4.99 C, «Utenriksminister Gromykos besøk i Norge 27.februar 1963», notat 06.02.1963, J. Sellæg.

generelle fiskerisamarbeidet kunne havforsker Steinar Olsen ved Fiskeridirektoratet melde om at:

I øyeblikket skjer samarbeidet på dette felt gjennom ICES, men det finns også en begrenset personlig kontakt gjennom korrespondanse forskerne imellom. Våre havforskningsfartøyer har dessuten enkelte ganger anløpt Murmansk, og det har da vært holdt uformelle drøftelser med de russiske kollegaer ved PINRO.¹⁸⁵

Olsen ønsket derfor en nærmere og bedre organisert kontakt med de sovjetiske havforskerne. Et forslag som ble trukket fram var et ønske om flere jevnlig anløp til Murmansk for gjensidig å utveksle opplysninger. Det ble antatt at flere jevnlig anløp ville føre til en naturlig utvikling av fiskerisamarbeidet med de sovjetiske havforskerne kom på plass. Da kunne de norske og sovjetiske havforskerne til en viss grad samordne tokt og spesielle undersøkelser blant annet angående de hydrografiske forhold, utbredelse av fiskeforekomstene og loddeundersøkelsene. Olsen fortalte at slike samordnete undersøkelser var blitt organisert i Norskehavet med silden, og at dette var ønskelig for de andre fiskestammene også. Men han understreket at fellesundersøkelsene formelt burde bli organisert gjennom ICES.¹⁸⁶

Finn Devold, som var leder for sildeundersøkelsene, oppdaterte departementet om det norsk-sovjetiske sildesamarbeidet. Sovjetunionen hadde blitt medlem i sildekomiteen i ICES i november 1956, og samarbeidet var derfor kommet på plass i denne komiteen. Devold fortalte at gruppen møttes hvert år i juni på Island, og da kartla ett havforskningsskip fra Norge, ett fra Island og ofte to fra Sovjetunionen de hydrografiske forholdene i området fra Norskekysten til Bjørnøya, Island og Færøyene. Havforskerne registrerte sildeforekomstene og planktonforekomstene inn på kartet. Når de var ferdige med arbeidet, møttes de i en av havnene på Island for å samordne kartene og diskutere resultatene. Rapportene fra disse møtene ble utarbeidet i fellesskap.¹⁸⁷

---

¹⁸⁵ UD, 51.4.99 C, «Norsk- russisk samarbeide angående undersøkelsene i Barentshavet», notat 10.06.1964, Steinar Olsen.

¹⁸⁶ UD, 51.4.99 C, «Norsk- russisk samarbeide angående undersøkelsene i Barentshavet», notat 10.06.1964, Steinar Olsen. Schwach 2000: s.248. Olsen var en torskespesialist.

¹⁸⁷ RA, Fisd, S-2790-L0405, «Vitenskapelig-teknisk samarbeid mellom de norske og norske sovjetrussiske fiskerimyndigheter», notat 08.03.1957, Nils Lysø. UD, 51.4.99 C, «Norsk Russisk samarbeide angående sild», notat 10.06.1964, Finn Devold.

I tillegg til samordningen av sildeundersøkelsene kunne Devold fortelle at de norske og sovjetiske havforskerne møttes under møter i regi av ICES. Innenfor sildekomiteen i ICES var det blitt etablert en egen gruppe av sildeforskere som tok seg for den sildestammen som spesielt interesserte Sovjetunionen og Norge, den atlanto-skandiske sildestammen. Devold trakk også fram at sildeforskerne denne våren var «blitt enige om å foreslå for de norske og sovjetiske myndigheter å utvide samarbeidet med sildeundersøkelsene i Barentshavet og i Spitsbergen-området».¹⁸⁸ Det ble ønsket at undersøkelsene skulle bli koordinert, og det ble ansett som en fordel at det norske havforskningsfartøyet fikk tillatelse til å gå inn til havn i Murmansk for å få diskutert resultatene etter at arbeidet var utført.¹⁸⁹

Lederen for torsk- og loddeundersøkelsen, Gunnar Rollefsen, opplyste Utenriksdepartementet om det norsk-sovjetiske samarbeidet på dette området. I et notat fortalte Rollefsen at samarbeidet i hovedsak ble tatt igjennom ICES, men at de norske havforskerne hadde likevel hatt uformelle drøftelser med sovjetiske forskere når de hadde anløpt Murmansk. Rollefsen nevnte også at flere sovjetiske havforskningsfartøy allerede tidligere på året i 1964 hadde besøkt Bergen, blant annet fartøyet «Akademik Knipovitsj». I forbindelse med besøket til det sovjetiske fartøyet hadde det blitt arrangert et møte på Havforskningsinstituttet mellom de sovjetiske og norske havforskerne. Her hadde de fått drøftet undersøkelser og erfaringer med hverandre på en rekke områder.¹⁹⁰ Videre skrev Rollefsen at:

Fra norsk side er en interessert i et utvidet og mere fast organisert samarbeid når det gjelder fiskeriundersøkelsene i Barentshavet. Eventuelle fellesundersøkelser med samordning av tokter bør i tilfelle organiseres formelt gjennom ICES.¹⁹¹

6.4.3 Fiskeridepartementet- Isjkovs norgesbesøk 1965

Ved fiskeriminister Isjkovs besøk i Norge i 1965, hentet Fiskeridepartementet inn forslag fra Fiskeridirektoratet om hvordan fiskerisamarbeidet burde bli utviklet, og sendte disse videre til Utenriksdepartementet. Fiskeridirektør Sunnanå kom derfor med noen konkrete forslag. Han ønsket å få på plass et vern av fiskebestandene, regler for fisket i internasjonalt farvann, og få sikret en forsvarlig utøvelse av fisket med forskjellige fiskeredskaper. Sunnanå framhevet

---

¹⁸⁸ UD, 51.4.99 C, «Norsk Russisk samarbeide angående sild», notat 10.06.1964, Finn Devold.

¹⁸⁹ UD, 51.4.99 C, «Norsk Russisk samarbeide angående sild», notat 10.06.1964, Finn Devold.

¹⁹⁰ UD, 51.4.99 C, «Samarbeid mellom norske og sovjetiske fiskerimyndigheter og forskere», notat 20.06.1964, Gunnar Rollefsen.

¹⁹¹ UD, 51.4.99 C, «Samarbeid mellom norske og sovjetiske fiskerimyndigheter og forskere», notat 20.06.1964, Gunnar Rollefsen.

spesielt at det var ønskelig å få på plass ordensregler som gjaldt norske og sovjetiske fiskere under vintersildfisket ved norskekysten. I tillegg ønsket han å få en gjensidig orientering om utviklingen av fiskemetodene og de nye tekniske hjelpemidlene.¹⁹²

Isjkovs norgesbesøk resulterte i at statslederne kom til enighet om at fiskebestanden i Nordøst-Atlanteren måtte vernes. Isjkov inviterte den nye fiskeriministeren Magnus Andersen og representanter for norsk fiskeridministrasjon og fiskerinæring på gjensidig. Fra begge sider framhevet man «betydningen av å fortsette regelmessige møter mellom norske og sovjetiske forskere og av gjensidige besøk av havforskningsfartøyer med henblikk på en effektivisering av samarbeidet innen fiskeriforskningen i det nordøstlige Atlanterhav».¹⁹³ Det ble konstatert at det i de senere år hadde funnet sted en sterk overbeskatning av arktisk torsk og hysebestanden i det nord-østlige Atlanterhavet. Derfor var det påkrevd med en nærmere avtale for tiltak som skulle verne fiskebestanden og utnytte den på en rasjonell måte. Disse spørsmålene skulle tas opp seinere i kommisjonen for fisket i det nord-østlige Atlanterhav (NEAFC) for å finne en snarlig løsning. Det ble også besluttet å styrke og utvide forskningssamarbeidet som var blitt etablert om den atlanto-skandiske sildestammen. Begge land stilte seg positive til å utarbeide ordensregler for fiskefeltene i åpent farvann. Av dette kan vi se at forslagene til de norske og sovjetiske havforskerne ble tatt hensyn til. Fiskeriministerne så nytten av samarbeidet mellom de norske og sovjetiske havforskere, og de ble enige om å få tatt de større avgjørelsene igjennom de internasjonale havforskningsrådene og kommisjonene.¹⁹⁴

6.4.4 Sovjetiske havforskere

I kildene kommer det ikke helt klart fram hvilke muligheter de sovjetiske havforskerne hadde til å påvirke sine statsledere. Sovjetunionen hadde tradisjoner for en sterk sentralisering, men Khrusjtsjov hadde startet en desentraliseringsprosess da han kom til makten. Det vi kan se, er at Sovjetunionen hadde et fokus på havforskningen. Befolkningen trengte mat, og derfor var det et økt behov for fisk. Havforskerne hjalp fiskerne til å finne de beste fiskefeltene, og bevilgningene til havforskningen var store. Sovjetunionen fisket på alle verdens hav, og de sovjetiske statslederne ønsket en forsvarlig forvaltning. De sovjetiske havforskerne må ha

---

¹⁹² UD, 51.4.99 B, «Innbydelse av den russiske fiskeriminister til Norge», notat 12.08.1964, J.Sellæg.

¹⁹³ UD, 51.4.99 B, «Det russiske fiskeribesøket avsluttet: Enighet om at fiskebestanden i Nordøst-Atlanteren må vernes», *Lofotposten* 20.03.1965.

¹⁹⁴ UD, 51.4.99 B, «Det russiske fiskeribesøket avsluttet: Enighet om at fiskebestanden i Nordøst-Atlanteren må vernes», *Lofotposten* 20.03.1965.

påvirket statslederne, siden også statslederne hevdet at fiskeressursene ikke var uendelige. Fiskeriminister Isjkov sa direkte til fiskeriminister Lysø under delegasjonsturen i 1956 at sildestammen ikke tålte den norske beskatningen av småsild. At statslederne anså at fiskeressursene kunne bli overbeskattet, kan man også se ut fra alle fiskerisamarbeidsavtalene som ble etablert i denne perioden, i tillegg til at Sovjetunionen deltok i samarbeidet i de internasjonale havorganisasjonene og kommisjonene. I årene 1959 til 1963 etablerte Sovjetunionen fiskerisamarbeidsavtaler med blant annet Japan, Bulgaria-Romania, Finland og Polen- Øst-Tyskland.¹⁹⁵ Under sitt norgesbesøk i 1964 tok statsleder Krusjtsjov selv til ordet for et fiskerisamarbeid som ville tjene både det norske og sovjetiske folket.¹⁹⁶ Khrusjtsjov sa:

La oss sammen tenke over hvordan vi kan best utnytte havets rikdommer, og ikke bare ta alt som det den gir, men også være omtensksomme herrer som med felles styrker bidrar til en rasjonell bruk av dens rikdommer.¹⁹⁷

Både de sovjetiske og norske havforskernes synspunkter må derfor ha fått et visst gehør hos de øverste statslederne siden fiskeriene fikk en sentral plass på dagsplanen under Khrusjtsjovs besøk i Norge. Fra sovjetisk side ble det vist til at man i en rekke år hadde støttet fordelaktige kontakter mellom fiskerierorganisasjoner i begge land. Under besøket til Khrusjtsjov ble statslederne enige om å styrke disse kontaktene, og å forsøke å få til et samarbeid med andre land for å implementere effektive tiltak for å bevare fiskeressursene. Det var et felles ønske fra begge sider om en forsvarlig utnyttelse. Norge og Sovjetunionen hadde dype kontakter innenfor kultur, vitenskap og teknologi, noe som betydde mye for å forsterke forbindelsene mellom de to land. Derfor ble statslederne enige å fortsette å utvide dette samarbeidet. Havforskning var nok et av de feltene som begge land følte det rimelig uproblematisk å inngå samarbeid.¹⁹⁸

---

¹⁹⁵ RA, FISD, S-2790-L0315 Utenlandske fiskerier Sovjet II, «Sovjets fiskere på alle hav», artikkel i Fagtidsskrift for Norges Fiskarlag udatert, av Leif Wold-Karlsen. RA, FISD, S-2790-L0469 Overenskomst om fisket i det nordøstlige Atlanterhav- NEAFC, «Samarbeidsavtale mellom Polen, Øst-Tyskland og Sovjetsamveldet om havfiske», notat 08.08.1962, Erik Knutstad. «Trekantavtale om Svartehavsfisket», notat 29.04.1960, Sigurd Ekeland. «Finsk-sovjetisk fiskeavtale undertegnet», notat 23.02.1959, K.Lykke. «Fiskeriforhandlinger Japan-Sovjet-Samveldet, notat 23.05.1962, Eigil Nygaard. Egge 1993: s.225.

¹⁹⁶ *Izvestija*, 02.07.1964.

¹⁹⁷ *Izvestija*, 02.07.1964.

¹⁹⁸ Eriksen og Pharo 1997: s.202. *Pravda* 04.07.1964.

6.5 Samarbeid om havforskningen

Mange av de norske og sovjetiske havforskerne jobbet med ett mål for øye. De ønsket et høyest mulig opptak av fisk, samtidig som at fiskestammene ble forsvarlig forvaltet. Stian Bones skrev i artikkelen «Vitenskapelig samarbeid mellom Norge og Sovjetunionen under den kalde krigen» at norsk fiskeriforskning var sterkt bundet opp til visse samfunnsinteresser og ideologi. Bones trekker spesielt fram Devolds nære forbindelser til fiskerinæringen. Devold mente at hovedoppgaven til havforskningen var å vise fiskerne nye fiskefelt og bedre og mer moderne fiskemetoder. I Sovjetunionen var det ikke annerledes. Der ble også havforskningen bevisst brukt for å kunne peke ut de gode fiskefeltene, og havforskningsfartøyene var med ut for å lokalisere fisken. Om fiskerne hadde et dårlig fiske og ikke klarte å fylle opp 5-årsplanen, så kunne de skylde på at det var havforskerne som hadde gjort en dårlig jobb.¹⁹⁹

Fiskerisamarbeidet ga havforskerne mulighet til å bli kjent med hverandres metoder og utstyr. Utvekslingen av data forhindret at det ble gjort dobbeltarbeid. Norske og sovjetiske havforskerne poengterte likevel at rammene ikke alltid var optimale, og at fiskerisamarbeidet ikke ble utviklet uten problemer. Havforskerne har trukket fram at «de har vært uenige i mange saker i flere år før de kom til en felles forståelse av problemet».²⁰⁰ Uenighetene ble likevel behandlet på en profesjonell måte, og det ble utviklet en kultur for at saker kunne diskuteres. Under utviklingen av samarbeidet måtte havforskerne overkomme kommunikasjonsproblemer og språkbarrierer. Havforskerne hadde muligheter til å nå hverandre blant annet på møtene i ICES, men det fantes også en begrenset personlig kontakt mellom havforskerne i denne perioden. I 1960-årene fikk man etablert telefon og fjernskriver, noe som gjorde at det ble lettere for havforskerne å holde kontakten.²⁰¹

I ettertid har havforskerne fra begge land har trukket fram at samarbeidet har vært positivt. Et av de resultatene som havforskerne har ment var viktig i perioden, var etableringen av de

---

¹⁹⁹ RA, Fisd, S-2790-L0314: «Sovjetiske fiskeri-interesser i Nord-Atlanteren», sending på Radio Moskva 05.01.1958 (Notat 14.01.1958, J. Sellæg). «Fiskerinæringen i de nordvestlige deler av Sovjet-Samveldet», notat 30.06.1960, G.C Gundersen. «Sovjetiske fiskerier i nordlige farvann», avskrift fra avisen «Polarnaya Pravda» 27.05.1958 (notat 20.06.1958 Erik Braadland). Bones 2010: s.9.

²⁰⁰ Jakobsen og Ozhigin 2011: s.28.

²⁰¹ Alekseev: «K istorii rossijsko-norvezhskikh svjazej v oblasti rybokhoziastvennykh issledovanij na morjakh jevropetskogo severa», manus til *The Barents sea – Ecosystem, resources, management (2011)*. Jakobsen og Ozhigin 2011: s.22–24, 28.

regulære undersøkelser av 0-gruppefisk ²⁰² i 1965. Da de første undersøkelser ble utført i september 1965 var det første gang at kun norske og sovjetiske havforskere hadde felles undersøkelser. Året etter kom også britene med. Disse dataene ga et viktig grunnlag for å forutsi utviklingen av fiskeriene. En analyse av alderssammensetningen ble en indikator på hvorvidt det foregikk en overbeskatning. Dersom en bestand hadde en overvekt av yngre årsklasser, var det et klart faresignal.²⁰³

Mye av det samarbeidet som har vært mellom norske og sovjetiske havforskere i denne perioden er blitt utført i regi av internasjonale organisasjoner. Både de norske og sovjetiske havforskerne fant de årlige møtene i ICES meget nyttige og fruktbare. I en artikkel i tidsskriftet *Vodnyj transport* i 1962 uttalte den sovjetiske havforskeren G.V. Nikolskij at særlig de felles vitenskapelige ekspedisjonene i ICES var viktig. Nikolskij trakk fram at «en rasjonell utnyttelse av fiskeforekomstene kan bare sikres ved et internasjonalt vitenskapelig samarbeid. I så henseende hviler en vesentlig oppgave på Det Internasjonale Råd for Utforskning av Havet».²⁰⁴ På samme måte har de norske havforskerne gitt ICES et stort ansvar. Ved at havforskerne stilte seg bak den linjen som ble ført fra sentralt hold og ikke ønsket et formelt bilateralt samarbeid, ble mye av ansvaret overført til ICES.²⁰⁵

6.6 Oppsummering

I starten av denne perioden var forholdet mellom Norge og Sovjetunionen fortsatt relativt kjølig. Dette bidro til at Utenriksdepartementet endret holdning fra høsten 1961. Da tok departementet for første gang initiativ selv for å få utviklet fiskerisamarbeidet.

Utenriksdepartementet henvendte seg til Fiskeridepartementet, og ba om departementets ønsker for samarbeid innenfor rammen til kulturavtalen mellom Norge og Sovjetunionen. Fiskeridepartementet hentet deretter inn synspunktene til fiskeridirektøren, og la disse fram for Utenriksdepartementet. I dette forslaget ble det ikke nevnt noe om at fiskerisamarbeidet burde i regi av internasjonale organisasjoner. Forslaget ga Utenriksdepartementet en grunn til

---

²⁰² 0-gruppefisk er årets yngel.

²⁰³ Alekseev: «K istorii rossijsko-norvezhskikh svjazej v oblasti rybokhoziastvennykh issledovanij na morjakh jevropejskogo severa», manus til *The Barents sea – Ecosystem, resources, management (2011)*. Jakobsen og Ozhigin 2011: s.557–558. Schwach 2000: s.287.

²⁰⁴ RA, Fisd, S-2790-L0539 Internasjonalt råd, «A storehouse of nature» (*Vodnyj Transport*, 29.11.1962), notat 31.12.1962, J. Sellæg.

²⁰⁵ RA, Fisd, S-2790-L0539, «A storehouse of nature» (*Vodnyj Transport*, 29.11.1962), notat 31.12.1962, J. Sellæg.

å kontakte Sovjetunionen, og viste at departementet bevisst ønsket å få på plass en dialog. På samme måte hadde Gribanov brukt fiskerisamarbeidet i et forsøk på å få på plass en dialog mellom Norge og Sovjetunionen etter Ungarn-invasjonen. Departementet viste med dette også en mer positiv holdning til fiskerisamarbeidet, og at de antakelig så flere fordeler ved å ha en kritisk dialog på plass.

Norge innførte 12-mils fiskerigrense i 1961, og land som hadde hatt tradisjoner for å fiske i dette området fikk en særordning i en 10 års-periode. I 1962 underskrev Norge og Sovjetunionen en slik særordningsavtale. Norge hadde hastverk med å få anerkjent sin fiskerisone, for en rekke land hadde truet med å stevne landet inn for den Internasjonale Domstolen i Haag dersom fiskerigrensen ble utvidet. Sovjetunionen på sin side, ønsket å utnytte presset Norge lå under og forsøkte å få Norge til å anerkjenne dets territorialgrense på 12 nautiske mil. Sovjetunionen fikk flest fordeler i avtalen, fordi det var fra norsk side nødvendig å vise smidighet overfor Sovjetunionen. Norge ønsket at forholdet til Sovjetunionen skulle bli bedre, og landet ville føre en politikk som opprettholdt stabilitet. Landet håpet på at Sovjetunionen skulle bli litt mer samarbeidsvillig i diskusjonen om reguleringstiltak av fisket i Barentshavet.

I perioden 1961–1965 var det en gradvis økt politisk kontakt mellom Norge og Sovjetunionen. Etter Cuba-krisen i 1962, og etter prøvestansavtalen mellom USA og Sovjetunionen i 1963, kom en avspenningsperiode. Til tross for dette, brukte Utenriksdepartementet Stortingets Sjøfarts- og fiskerikomites reise til Murmansk til å skaffe seg informasjon om den økonomiske og befolkningsmessige utviklingen i det sovjetiske nordområdet i 1963. Avspenningen førte likevel til at forholdet mellom Norge og Sovjetunionen ble bedre. Norge fikk besøk av den sovjetiske utenriksministeren Gromyko i 1963, statslederen Khrusjtsjov i 1964 og fiskeriministeren Isjkov i 1965. Under disse besøkene ble ønsket om å utvikle fiskerisamarbeidet mellom Norge og Sovjetunionen trukket fram.

Utover 1960-tallet førte avspenningen i tillegg til ønsket om en kritisk dialog til at Fiskeridirektoratet og de norske havforskerne fikk større muligheter til å påvirke fiskeripolitikken mot Sovjetunionen. Utenriksdepartementet ble mer aktive, og det var et markant økt antall eksempler på at departementet hentet inn opplysninger og forslag fra Fiskeridepartementet og Fiskeridirektoratet for å få utviklet fiskerisamarbeidet. I forbindelse med Khrusjtsjovs norgesbesøk i 1964 henvendte også Utenriksdepartementet seg for første

gang direkte til Fiskeridirektoratet for å få samarbeidsforslag. Da fikk de også detaljerte opplysninger fra hver enkel forskningsavdeling om hvordan samarbeidet med de sovjetiske havforskerne foregikk. Det som skiller seg ut, er at det var havforskerne som var påpasselig med at samarbeidet burde bli foretatt i regi av ICES, fordi de kanskje fortsatt fryktet at eventuelle fellesundersøkelser skulle føre til en implisitt støtte til sektorprinsippet og til Sovjetunionens sektordekret som tidligere i 1956. Kanskje følte de et spesielt ansvar siden det var deres arbeid som kunne påvirke de internasjonale havrettslover og regler? En annen forklaring kan være at det var lettere å ta et samarbeid i internasjonale organisasjoner, hvor rutiner og regler allerede var etablert.

At forslagene til havforskerne ble brukt, vises spesielt under besøket til den sovjetiske fiskeriministeren i 1965. Da understreket begge land viktigheten av å ha regelmessige møter mellom de norske og sovjetiske havforskere og av gjensidige besøk av havforskningsfartøyer for å effektivisere samarbeidet innen fiskeriforskningen. Det var dette ønsket som var blitt trukket fram gjentatte ganger fra havforskerne da Utenriksdepartementet hentet inn forslag for hvordan fiskerisamarbeidet burde bli utviklet. Devold, som var leder for de norske sildeundersøkelsene, nevnte for Utenriksdepartementet at de norske og sovjetiske havforskere var kommet til enighet om at de skulle påvirke sine ledere om å få utvidet samarbeidet innenfor sildeundersøkelsene. Derfor kan det antas at også de sovjetiske havforskerne hadde muligheter for å påvirke fiskeripolitikken i sitt land.

Kapittel 7: Oppsummering

Målet med denne oppgaven har vært å belyse startfasen til det norsk-sovjetiske fiskerisamarbeidet. I perioden 1955–1965 har jeg sett på hvilken politikk som ble ført, og problematikken bak etableringen av et fiskerisamarbeid. Jeg har belyst nivået fiskerisamarbeidet lå på, hvordan fiskerisamarbeidet ble spilt inn ovenfor myndighetene, og havforskernes muligheter til å påvirke utviklingen av dette samarbeidet. Jeg har også sett på hvilke muligheter for kontakt de norske og sovjetiske havforskerne hadde, og hvilke muligheter de hadde for å påvirke sine statsledere. I dette kapitlet vil jeg forsøke å plassere mitt materiale i lys av begrepet til Stian Bones om «kritisk dialog». Jeg oppsummerer først hovedtrekkene for denne perioden, og til slutt kommer jeg med en kort konklusjon.

7.1 I kjølvannet av Gerhardsens besøk i Moskva: 1955–1956

Etter Stalins død i 1953, la Sovjetunionen om mye av sin utenrikspolitikk. Den nye retorikken ovenfor omverden åpnet for økt kontakt med andre land. Den første vestlige lederen Sovjetunionen inviterte på besøk, var statsminister Einar Gerhardsen. Invitasjonen sier noe om prioriteringen fra den sovjetiske siden, og det var tydelig at de sovjetiske lederne ønsket å etablere et bedre forhold mellom landene. I Norge hadde Stalins død ført til en kursendring i politikken ovenfor Sovjetunionen, og det var ønskelig å utvide samkvemmet og få på plass en dialog. Under Gerhardsens besøk i Moskva i november 1955, ble den norske og den sovjetiske statslederen enige om å inngå en kulturavtale. Innenfor rammene av avtalen var det et vitenskapelig-teknisk samarbeid innenfor fiskeriene. Selv om det var et behov for økt kunnskap om fiskestammene på denne tiden, var ønsket om kontakt mellom landene hovedmotivet for å få etablert et fiskerisamarbeid.

Den nye utenrikspolitikken til Sovjetunionen tillot landet å bli medlem i ICES i november 1955. Dette var en mulig samarbeidsarena for de norske og sovjetiske havforskerne, og derfor ville fiskeridirektør Klaus Sunnanå at fiskerisamarbeidet skulle bli tatt innenfor dette havforskningsrådet. Kontakten mellom de norske og sovjetiske havforskerne viste seg imidlertid å bli litt begrenset i starten. Utenriksdepartementet anså seg selv som den overordnede instansen som skulle avgjøre hva de norske havforskerne kunne drøfte, og hva de kunne utveksle informasjon om med de sovjetiske havforskerne. Dette godtok de norske havforskerne, og de fikk klarert slike saker på forhånd av det 2. politiske kontoret hos Utenriksdepartementet før de skulle delta på møter i ICES.

Den norske regjeringen fulgte opp samarbeidsforslagene som Gerhardsen hadde med seg fra Moskva. En sovjetisk fiskeridelegasjon ble invitert til Norge i mars 1956. Under besøket trakk den sovjetiske fiskeriministeren Aleksandr Isjkov fram nødvendigheten av å få utviklet en mer effektivisert internasjonal kontroll i Barentshavet for å forvalte fiskestammene forsvarlig. Selv om teorien om en overbeskatning var sterkere befestet hos de sovjetiske statslederne, mente Isjkov at Sovjetunionen hadde mye å lære av Norge. Et fiskerisamarbeid burde bli etablert snarest mulig, og Isjkov ba den sovjetiske ambassadøren Mikhail Gribanov om å ta seg av saken. Isjkov forsikret de norske statslederne om at de norske fiskerne ikke behøvde å frykte at de skulle bli presset ut fra de felles fiskefeltene ved et fiskerisamarbeid. En utveksling av data ville nemlig føre til landene ga hverandre informasjon om hvor de beste fiskefeltene lå. Dette kunne føre til et økt fiskepress på disse områdene.

En norsk fiskeridelegasjon ble invitert på gjensitt til Sovjetunionen i mai 1956. Under besøket ble ikke delegasjonen imponert over den sovjetiske fiskeindustrien og foredlingsapparatet. Den ble derimot imponert over havforskningen, som hadde en langt større bredde i de nordlige havområder, hvor Norge hadde minst like stor fiskerimessig interesse. Basert på forholdene til havforskningen, ville Norge ha hatt mest å vinne på å inngå en fiskerisamarbeidsavtale.

De norske havforskerne stilte seg meget positive til et fiskerisamarbeid med Sovjetunionen. Direktør og havforsker Gunnar Rollefsen ved Havforskningsinstituttet påpekte at det var nødvendig å ha fri utveksling og direkte kontakt innenfor rammen av ICES for å få på plass et godt samarbeid med Sovjetunionen. Han viste til at uten et sovjetisk fiskerisamarbeid var det absolutt umulig å si noe konkret om fiskebestandenes tilstand og produksjonsevne. Rollefsen var også klar over at et fiskerisamarbeid kunne bli brukt til andre mål. Han understreket derfor at samarbeidet måtte være fritt for politiske motiver og farger av blokkdannelse. Rollefsen mente at det var viktig at et eventuelt fellesprogram eller en fordeling av arbeidsoppgavene ikke måtte bli forvekslet med eller fortolket som en stilltiende anerkjennelse av spesielle rettigheter, sektorprinsippet eller sektordekretet. Det var viktig at fiskerisamarbeidet fant den rette formen fra starten av. At Rollefsen trakk inn politiske aspekter i samarbeidet er litt spesielt, siden dette var Utenriksdepartementets jobb. På den andre siden blandet også Utenriksdepartementet seg inn i fiskerisamarbeidet i ICES, som er et internasjonalt havforskningsråd. Dette kan tyde på at skillelinjene ikke var så klare for hvilke områder som tilhørte hvert enkelt departement.

Gjennom året 1956 mistenkeligjorde ansatte i Utenriksdepartementet Sovjetunionens motiver, og stilte spørsmål ved landets egentlige hensikter med et fiskerisamarbeid. Sigurd Ekeland ved det 2. politiske kontor viste til at den sovjetiske fortolkningen av et vitenskapelig-teknisk samarbeid innebar et økonomisk samarbeid, og at Norge ikke hadde gitt noen forpliktelser i en slik forbindelse. Han anså det som verken nødvendig eller ønskelig å inngå en avtale som innebar utveksling av patenter og tekniske opplysninger, fordi en slik avtale bare ville kunne virke en vei. Samtidig ønsket Ekeland å vise en politisk vilje til et samarbeid, så lenge avtalen ikke ble ensidig belastende for Norge. Han syntes det var betenkelig at ingen andre vesteuropeiske land hadde sluttet slike avtaler med Sovjetunionen. Derfor var det best at Norge holdt seg til sin oppfatning av kulturavtalen, og å ikke utvide den med andre aspekter.

Innenfor Fiskeridepartementet og Fiskeridirektoratet ble det konkludert med at et norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid burde bli etablert innenfor internasjonale havforskningsråd og konvensjoner. De som støttet opp om denne avgjørelsen, var blant annet sentrale personer som direktør på Havforskningsinstituttet Rollefsen, fiskeridirektør Sunnanå og fiskeriminister Nils Lysø. Spesielt Sunnanå viste en avventende holdning til et samarbeid med de sovjetiske havforskerne. Etter at den sovjetiske delegasjonen hadde vært på norgesbesøk, ville han først se tiden litt an før det ble tatt initiativ til noe samarbeid med russerne også innenfor ICES. Årsaken til at han ville vente, var at Utenriksdepartementet enda ikke hadde avgjort i sin alminnelighet hvor mye kontakt det var ønskelig med de sovjetiske myndigheter. Holdningen til Sunnanå varte utover høsten 1956 også. Selv om han ønsket et bredere fiskerisamarbeid med Sovjetunionen, ville han fortsatt ha samarbeidet innenfor internasjonale konvensjoner. På alle måter ville han unngå et mer organisert samarbeid med sovjetrusserne alene.

At aktørene innenfor fiskeriene ville ha samarbeidet innenfor internasjonale råd og konvensjoner, gjorde det nok lettere for Utenriksdepartementet å fatte et avslag i saken. På høsten 1956 hadde byråsjef Gustav Heiberg i Utenriksdepartementet trukket fram at det var opp til Fiskeridepartementet å vurdere hvor langt Norge var interessert i et samarbeid og i en inngåelse av en avtale. Deretter var det opp til Utenriksdepartementet å ta stilling til den politiske siden av saken. Samtidig hadde nok ikke Utenriksdepartementet enda bestemt seg for hvor langt Norge skulle strekke seg i et samarbeid, så da ble nok avgjørelsene til Rollefsen, Sunnanå og Lysø enda mer avgjørende i saken. Hans-Christian Boehlke ved

Utenriksdepartementets 2. politiske kontor trakk likevel fram noen argumenter som ble brukt imot et norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid. Han viste til at fiskerisamarbeidet med Storbritannia kunne bli skadet dersom Norge inngikk en fiskerisamarbeidsavtale med Sovjetunionen. Andre argumenter som han trakk fram, var at Norge og Sovjetunionen hadde forskjellige interesser innenfor havforskningen, og at Norge hadde til grunn til å forvente at sovjetrusserne ønsket en regional fordeling av havundersøkelsene. I sin virkning kunne dette innebære en implisitt støtte til sektorprinsippet og det sovjetiske sektordekretet. Siden Gribanov hadde purret en rekke ganger på forhandlingene, kunne utenriksråd Rasmus B. Skylstad gi ham muntlig beskjed om at Norge ikke ønsket et eksklusivt samarbeid med Sovjetunionen den 20. oktober 1956.

Til tross for at Lysø tidligere hadde gitt uttrykk for at for at et fiskersamarbeid burde bli tatt igjennom internasjonale organisasjoner, ba han om at det ble tatt opp uformelle drøftelser snarest mulig den 27. oktober 1956. Denne henvendelsen tyder på at han hadde et litt splittet syn på hvordan man skulle få etablert et norsk-sovjetisk fiskerisamarbeidet. Hadde et samarbeid i de internasjonale organisasjonene vært tilstrekkelig, så hadde det ikke vært et behov for ekstra drøftelser. Fra den sovjetiske siden fortsatte Gribanov å purre på forhandlinger, selv om han var blitt informert om at det ville komme et avslag. På grunn av Ungarn-invasjonen ble det et midlertidig brudd i forbindelsene mellom Norge og Sovjetunionen, og det var trolig årsaken til at Gribanov ikke fikk et offisielt avslag med det samme.

7.2 Midlertidig brudd i forhandlingene: 1957

Etter at det ble et brudd i samtalene om et fiskerisamarbeid etter Ungarn-invasjonen, brukte Gribanov personlig diplomati på de representantene i regjeringen eller på Stortinget som han følte stilte seg positive til et fiskerisamarbeid i et forsøk på å få på plass forhandlinger. Han brukte også avisene som et ledd i sin arbeidsmetode, fordi han håpet at økt publisitet rundt initiativet kunne presse fram en avtale. Gribanov var misfornøyd med Norges nye passive holdning til Sovjetunionen, og han mislikte at noen av de ansatte i Utenriksdepartementet hadde inntatt en negativ holdning til et fiskerisamarbeid.

Selv om den negative holdningen ikke var offentlig kjent, hadde Gribanov rett i sin antakelse. Georg Krane ved det 4. politiske kontor var blant dem som ønsket å avvise forslaget om en særavtale helt, og han var frustrert over framgangsmåten til den sovjetiske ambassadøren. Han begrunnet Gribanovs initiativ med at Sovjetunionen forsøkte å komme ut av isolasjonen etter

Ungarn-invasjonen, og at landet prøvde å gjøre en større eller mindre del av Nordishavet til en sovjetisk-norsk sfære. Krane trakk også fram at Gribanov utnyttet situasjonen ved at Norge ikke hadde uttrykt en offentlig klarhet i saken.

Et eksempel på at ikke alle ansatte i Utenriksdepartementet hadde samme holdning, var et notat fra Jens Bugge ved 2. politiske kontor. I notatet forsøkte Bugge å finne alternativer for å få et norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid på plass. Tidligere hadde Boehlke ved 2. politiske kontor trukket fram at et samarbeid med Sovjetunionen kunne skape vanskeligheter i forhold til andre land, og da først og fremst Storbritannia. I Bugges notat kom det fram at de ansatte hos Utenriksdepartementet ikke hadde undersøkt om dette var faktisk tilfelle. En tidligere potensiell samarbeidsarena for de norske og sovjetiske havforskerne kunne derfor ha vært Nordsjø-konvensjonen, dersom Storbritannia hadde stilt seg positive til det. Bugge viste til at det ikke lenger var et alternativ på grunn av Ungarn-invasjonen, men saken undergraver troverdigheten til de vikarierende motivene Utenriksdepartementet brukte imot fiskerisamarbeidet. Var de andre motivene også bare antakelser, eller var det noe de hadde faktisk visste? I stedet for å spekulere i vikarierende motiver til Sovjetunionen, tok Bugge utgangspunkt i de faktiske forhold.

At muligheten for å få utviklet et samarbeid med Sovjetunionen var litt personavhengig, viste seg i saken om å utveksle aktive fiskere mellom Norge og Sovjetunionen. Lederen av Stortingets fiskerikomité og formann i styret til Råfisklaget, Jens Steffensen, hadde foreslått denne utvekslingen i 1956. Steffensen hadde levert forslaget underhånden til Krane, eller til hans sekretær Sigurd Ekeland. Steffensen var trolig kjent med at visse kretser var nølende til kontakt med Sovjetunionen, og at det var årsaken til at prosedyrene ikke ble fulgt. Krane eller Ekeland hadde funnet innholdet i brevet sensitivt, og hadde gjort utenriksministeren kjent med forslaget før brevet ble ekspedert videre. Trolig stoppet brevet opp et sted i Utenriksdepartementet siden Krane ikke kunne redegjøre ovenfor Steffensen om hva som hadde skjedd med det, og forslaget var ukjent for Gribanov.

I perioden da Norge hadde stoppet samtalene om et fiskerisamarbeid etter Ungarn-invasjonen i 1956, forsøkte Gribanov å spille på den velviljen Steffensen hadde vist i forholdet til Sovjetunionen. Før Gerhardsen hadde forsikret ham om at Norge ville gjenopprette det gode forholdet til Sovjetunionen, fikk Gribanov ordnet Steffensen en invitasjon til Moskva. Det var opp til Steffensen å velge hvilke personer han ville ha med seg fra Stortingets Fiskerikomité,

og reisen ble dekket av Sovjetunionen. Bruken av personlig diplomati var nok et forsøk på å påvirke stortingsrepresentantene i en positiv retning. Stortinget er en viktig arena for politisk debatt, og trolig så Steffensen at det ville være gunstig for utviklingen av fiskeriene å innlede et samarbeid med Sovjetunionen.

Den 21. mars 1957 ga utenriksminister Halvard Lange et offisielt avslag til Gribanov. I avslaget viste Lange til at Norge ikke anså det som nødvendig å slutte noen formell avtale om et særegent fiskerisamarbeid med Sovjetunionen. Gribanovs bruk av aviser for å presse fram en avtale hadde likevel delvis lyktes. For at det ikke skulle virke som om Norge hadde inntatt en helt negativ holdning på grunn av sakens publisitet, ble det foreslått at landene kunne utveksle opplysninger om innsamlet data av felles interesse. Da Gribanov fikk avslaget fra Lange, kan det virke som at de ble enige om at utvekslingen kunne bli utført uten noen formell avtale, og at det var rom for å gå utenfor offisielle kanaler.

Gribanov fulgte opp forslagene Lange hadde vist til i sitt avslag. Samtidig fortsatte han å presse på for å få etablert et fiskerisamarbeid, og kontaktet personer innenfor Fiskeridepartementet framfor Utenriksdepartementet. 15. mai 1957 overleverte han statssekretær Johannes Sellæg i Fiskeridepartementet et utvekslingsforslag for 1958 mellom Norge og Sovjetunionen. Forslaget gikk ut på at havforskere og forskningsfartøyene skulle besøke hverandres institutter for å utveksle erfaringer og metoder for vitenskapelige havobservasjoner.

Utenriksdepartementet stilte seg ikke negative til forslagene til Gribanov, men Ole Ålgård ved Utenriksdepartementets 4. politiske kontor ble irritert over at Gribanov fortsatt la forslag fram ovenfor Fiskeridepartementet. Utenriksdepartementet henvendte seg til Fiskeridepartementet for å klargjøre om hvorvidt utvekslingstiltakene var ønskelig. Fiskeridirektør Sunnanå ga beskjed om at de norske havforskere hadde stor interesse for å få satt seg inn i de sovjetrussiske havundersøkelser i Barentshavet, og gjensidig få utvekslet erfaringer angående undersøkelsesmetoder. Sunnanå vegret seg fortsatt for å inngå et særskilt samarbeid med sovjetrusserne, og han påpekte derfor at det var mest hensiktsmessig å innordne et slikt samarbeid innenfor rammen av de internasjonale organer som hadde dette til formål, som for eksempel ICES.

I løpet av sommeren i 1957 ble det bestemt at utvekslingsvirksomheten med Sovjetunionen skulle bli opptatt igjen. I en veiledning fra statssekretær Dag Bryn i Utenriksdepartementet, ble det vist til at det var nødvendig med en viss overgangsperiode før dette skjedde, men at departementet ikke skulle være en bremse for fiskerisamarbeidet. Det var likevel nødvendig at de ulike departementene og statsinstitusjonene som skulle motta eller drøfte sovjetiske utvekslingsforslag med sovjetiske ambassaderepresentanter, inntok en felles holdning. En koordinering gjennom Utenriksdepartementet var det beste for alle parter. Årsaken til at Utenriksdepartementet snudde i saken, var at det ønsket å oppmuntre de nye kreftene i Sovjetunionen som etter Stalins død hadde skapt grobunn for en økt kontakt med omverdenen. Utenriksdepartementet konstaterte derfor seinere enn statsministerens kontor at det var ønskelig med økt samkvem med Sovjetunionen.

På høsten i 1957 godtok Norge Sovjetunionens utvekslingsforslag. Havforskningsinstituttet stilte seg meget positive til utvekslingen, og gledet seg til å ta opp tråden igjen.

Utenriksdepartementet viste fortsatt en litt mer passiv holdning til fiskerisamarbeidet. Departementet bemerket at det virket som om Sovjetunionen var mer interessert i fiskemetoder og fiskeriteknikk framfor vitenskapelig samarbeid. Til tross for veiledningen til Bryn, var fortsatt Utenriksdepartementet skeptisk. Men en holdningsendring skjer ikke over natten, og tar gjerne litt tid.

7.3 Normalisering av fiskerisamarbeidet: 1958–1960

Fiskerisamarbeidet mellom Norge og Sovjetunionen ble gjenopptatt i 1958. I dette året møttes de norske og sovjetrussiske havforskerne både i Bergen og Murmansk. Da det norske havforskningsskipet «Johan Hjort» skulle dra over til Murmansk, var fiskeridirektør Sunnanå fortsatt forsiktig med å bruke betegnelsen et norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid. I et notat viste han derfor til at besøket var et ledd i det internasjonale samarbeidet på fiskeriforskningens område, selv om det var en særskilt utveksling mellom Norge og Sovjetunionen.

Under møtene i Bergen og Murmansk ble havforskerne fra begge land overbevist om nytten av å utveksle ideer og resultater med hverandre. De siste årene hadde det oppstått en diskusjon om hvorvidt det var et overfiske, og havforskerne hadde ikke nok kunnskap om fiskestammene i Barentshavet. Blant de norske og sovjetiske havforskerne var det uenigheter om det faktisk var et overfiske. De sovjetiske havforskerne var bekymret for forvaltningen av både sildestammen og torskestammen, mens de norske havforskerne var mest bekymret for torskestammen. Den norske havforskeren Finn Devold betraktet nedgangen i sildestammen på

en annen måte enn de sovjetiske havforskerne. Selv om havforskerne tolket de analysene av resultatene forskjellig, så ønsket de å finne fram til den rette forskningsmetoden. Et resultat av møtene var at havforskerne fikk ordnet en avtale hvor de fikk publisert resultater som interesserte hverandre i det annet lands tidsskrifter.

Fra møtene i 1958 kan man se at havforskerne hadde mange spørsmål å svare på, og at møtene ga de en ekstra mulighet til å drøfte sakene. Havforskerne tok også ansvar for at de undersøkelsesprogrammene som var planlagt i ICES ble gjennomført. I fordelingen av arbeidsoppgavene planla havforskerne også å forske på ulike felt. På denne måten unngikk de dobbeltarbeid, og havforskningen ble mer effektiv. Samtidig unngikk de ved denne fordelingen å ta stilling til at felles undersøkelser kunne føre til en implisitt støtte av spesielle havrettigheter. Trolig så havforskerne på ICES som et overordnet råd som de først prioriterte. Det kan tyde på at den forskningen som ble gjennomført og diskutert i ICES ikke tilstrekkelig, siden de ønsket å ha ekstra drøftelser i tillegg til de som var planlagt i ICES.

På slutten av 1950-tallet og begynnelsen av 1960-tallet, kom en politisk sett kjøligere periode. Berlin-spørsmålet og U-2 krisen satte preg på relasjonene mellom Øst og Vest. Norge fikk erfare at det fortsatt var et skarpt motsetningsforhold mellom Norge som NATO-land og Sovjetunionen. I 1958 innså Lange at Gerhardsens atomstandpunkt var til det beste for Norge, og Gribanov mistet muligheten til å spille på det vage motsetningsforholdet mellom Lange og Gerhardsen. Kontakten som hadde vært mellom den norske statsministerens kontor og den russiske ambassaden opphørte, det var ikke lenger nødvendig å spille på enkeltpersoner i regjeringsapparatet. Dette bidro til en større ro om politikken som Norge førte mot Sovjetunionen, men mangelen på kontakt førte til at det ble en tung periode for fiskerisamarbeidsetableringen. At Khrusjtsjov avlyste sitt besøk i Norden i 1959, var også et tegn til noe kjøligere forhold mellom Norge og Sovjetunionen. I perioden 1958–1960 er det ingen eksempler på at Utenriksdepartementet trakk fram vikarierende motiv for Sovjetunionens hensikter med et fiskerisamarbeid.

7.4 Fra en kjølig til en varmere periode: 1961–1965

Norge og Sovjetunionen hadde fortsatt et kjølig forhold i starten av denne perioden. For å forbedre relasjonene mellom landene la Utenriksdepartementet om sin politikk. De ansatte i Utenriksdepartementet begynte å ta i større grad utgangspunkt i Sovjetunionens egne forutsetninger og ikke i vikarierende motiver. Fra 1961 ble det synlig at departementet ikke ville la den internasjonale situasjonen påvirke forholdet mellom Norge og Sovjetunionen. I

dette året tok Utenriksdepartementet for første gang initiativ selv for å få på plass et samarbeid i rammen av kulturavtalen. Initiativet bidro til at andre departementer fikk komme med sine ønsker, og Utenriksdepartementet fikk en grunn til å kontakte Sovjetunionen. Dette ga grunnlag for en kritisk dialog, og departementet viste en mer positiv holdning til en kontakt med Sovjetunionen. På samme måte hadde Gribanov tatt initiativ for å få på plass forhandlinger om et fiskerisamarbeid etter Ungarn-invasjonen i 1956. Dette var også et forsøk på å få etablert en dialog mellom landene igjen.

Norge innførte en 12 mils fiskerigrense i 1961, og en rekke land som hadde hatt tradisjoner for å fiske innenfor denne sonen fikk særordninger i en tiårsperiode. Sovjetunionen var blant disse, og en norsk-sovjetisk avtale ble underskrevet i 1962. For Norge hastet det å få anerkjent fiskerisonen. En rekke land hadde truet med å stevne Norge inn for den Internasjonale Domstolen i Haag, dersom landet utvidet fiskerigrensen. Sovjetunionen fikk en gunstig avtale, fordi Norge ønsket å få gjenopprettet et godt forhold etter at U-2 skandalen og Berlinspørsmålet. Norge håpet også på at de sovjetiske lederne skulle bli mer samarbeidsvillige i debatten om reguleringstiltak i Barentshavet.

Utover 1960-tallet kom en avspenningsperiode etter Cuba-krisen i 1962 og etter prøvestansavtalen mellom USA og Sovjetunionen i 1963. I tillegg til ønsket om kritisk dialog, førte avspenningen til at det sikkerhetspolitiske aspektet ikke veide like tungt lenger hos Utenriksdepartementet. Dette resulterte i at departementet ble mer aktiv for å få utviklet samarbeidet med Sovjetunionen. Forholdet mellom Norge og Sovjetunionen ble gradvis bedre, noe som gjenspeilte seg i en økt politisk kontakt. Norge fikk besøk av den sovjetiske utenriksministeren Gromyko i 1963, statslederen Khrusjtsjov i 1964 og fiskeriministeren Isjkov i 1965. Under disse besøkene ble ønsket om å utvikle fiskerisamarbeidet mellom Norge og Sovjetunionen trukket fram. Til tross for det synlig bedre forholdet mellom landene, benyttet Utenriksdepartementet anledningen ved at Stortingets Sjøfarts- og fiskerikomites skulle til Murmansk for å skaffe seg informasjon om den økonomiske og befolkningsmessige utviklingen i det sovjetiske nordområdet i 1963.

Den økte politiske kontakten førte til at Utenriksdepartementet hentet inn oftere opplysninger og forslag fra Fiskeridepartementet og Fiskeridirektoratet. Dette bidro til at Fiskeridirektoratet og de norske havforskerne fikk bedre muligheter til å påvirke fiskeripolitikken mot Sovjetunionen, og deres syn kom klarere fram. Hver gang en sovjetisk statsleder skulle på

norgesbesøk, henvendte Utenriksdepartementet seg til enten Fiskeridepartementet eller Fiskeridirektoratet for en uttalelse.

Det som også skiller seg ut i denne perioden, er at Utenriksdepartementet henvendte seg for første gang direkte til Fiskeridirektoratet for samarbeidsforslag i forbindelse med Khrusjtsjovs norgesbesøk i 1964. Årsaken til at de gjorde dette, kan være at Fiskeridepartementet stort sett bare hadde videreformidlet fiskeridirektør Sunnanås ønsker og uttalelser for et norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid. Fiskeriminister Lysø og Fiskeridepartementet hadde generelt vært anonyme i prosessen. Sist gang Lysø uttalte seg om fiskerisamarbeidet, var den 27. oktober 1956. Da var det blitt kjent at det ville komme et avslag i saken, og han ba derfor om at det ble tatt opp uformelle samtaler om et fiskerisamarbeid uten at det formentlig ble etablert noen formell avtale.

Da departementet henvendte seg direkte til Fiskeridirektoratet i 1964, fikk det detaljerte opplysninger fra noen av forskningsavdelingene på Havforskningsinstituttet. Det kom fram at avdelingene ønsket en mer intim og bedre organisert kontakt med de sovjetiske havforskerne. Det som skilte seg ut, var at havforsker Steinar Olsen og Rollefsen ved torskeavdelingen, fortsatt vegret seg for en samarbeidsavtale hvor det kunne bli lagt opp til fellesundersøkelser med sovjetiske havforskere. Derfor presiserte begge to at eventuelle fellesundersøkelser formelt burde bli organisert i regi av ICES. Dette momentet har vært gjennomgående for hele perioden for avhandlingen. Allerede i 1956 hadde Rollefsen understreket at et norsk-sovjetisk fiskerisamarbeid måtte finne den riktige formen fra starten av. I dette året hadde han eksplisitt uttalt at han fryktet at et fellesprogram eller enn fordeling av arbeidsoppgavene kunne bli forvekslet med eller fortolket som en stilltiende anerkjennelse av spesielle rettigheter og sektorprinsippet. Kanskje følte havforskerne et spesielt ansvar siden det var deres arbeid som kunne påvirke de internasjonale havrettslover og regler? En annen mulighet til vegringen er at det var enklere å ta havundersøkelser i et internasjonalt råd hvor rutiner og regler allerede var på plass, og som trolig også sparte Norge for en del utgifter i forbindelse med forskningsarbeidet.

Den forbedrete kommunikasjon mellom Utenriksdepartementet, Fiskeridepartementet og Fiskeridirektoratet viste at påvirkningsmulighetene til havforskerne i tidligere perioder hadde vært litt begrenset. At Utenriksdepartementet faktisk brukte deres forslag, kommer spesielt fram under norgesbesøket til den sovjetiske fiskeriministeren i 1965. Da understreket begge

land viktigheten av at havforskerne hadde kontakt. Det ble trukket fram at regelmessige møter mellom de norske og sovjetiske havforskere og gjensidige besøk av havforskningsfartøyer ville effektivisere samarbeidet innen fiskeriforskningen. Akkurat dette ønsket var blitt trukket fram gjentatte ganger fra havforskerne da Utenriksdepartementet hentet inn forslag for hvordan fiskerisamarbeidet burde bli utviklet.

Alt tyder på at de sovjetiske havforskerne også hadde muligheter for å påvirke sine statsledere. I Sovjetunionen var det et stort fokus på havforskningen, og det ble ført en aktiv fiskeripolitikk. Havforskerne hadde gode arbeidsforhold, og dette hadde nok ikke vært tilfelle dersom deres forskning ikke var ønsket. Teorien om en overbeskatning var bedre utviklet, og Sovjetunionen inngikk fiskerisamarbeidsavtaler med en rekke land for å få på plass en forsvarlig utnyttelse av fiskestammene. Devold nevnte også for Utenriksdepartementet i 1964 at de norske og sovjetiske havforskere var kommet til enighet om at de skulle påvirke sine ledere om å få utvidet samarbeidet innenfor sildeundersøkelsene. Derfor vil det være naturlig å anta at også de sovjetiske havforskerne hadde mulighet til utøve innflytelse på statslederne.

I ettertid har de norske og sovjetiske havforskerne selv ment at fiskerisamarbeidet har vært positivt. Rammene rundt samarbeidet har ikke alltid vært optimale, og fiskerisamarbeidet ble ikke utviklet uten problemer. Noen av hindringene var kommunikasjonsproblemer og språkbarrierer. Innenfor de faglige diskusjonene ble uenigheter behandlet på en profesjonell måte, og det ble utviklet en kultur for at saker kunne diskuteres. Havforskerne hadde muligheter til å nå hverandre blant annet på møtene i ICES, men det fantes også en begrenset personlig kontakt mellom havforskerne i denne perioden. I notatet fra Rollefsen i forbindelse med Khrusjtsjovs norgesbesøk, kom det også fram at det hadde vært mer kontakt mellom de norske og sovjetiske havforskerne, enn det som er omtalt i kildene fra Utenriksdepartementet og Fiskeridepartementet. I første rekke prioriterte havforskerne ICES, og samarbeidet ble koordinert i samsvar det programmet som var lagt opp der. Likevel hadde de norske og sovjetiske havforskere mulighet til å starte opp egne forskningsgrupper innenfor ICES, og undergruppen som kun studerte den atlanto-skandiske sildestammen var et resultat av dette. Siden havforskerne stilte seg bak den linjen som ble ført fra sentralt hold og ikke ønsket et formelt fiskerisamarbeid, overførte de mye av ansvaret til havforskningen til ICES.

7.5 Sammenfattende analyse

Gjennom perioden 1955–1965 kan man se gjentatte ønsker om å utvikle et bredere fiskerisamarbeid mellom Norge og Sovjetunionen, men likevel ble det ikke inngått en formell

avtale. I startfasen var det innenfor Utenriksdepartementet en klar uenighet om hvor langt Norge skulle strekke seg i et samarbeid med Sovjetunionen. I kildene viste skepsisen seg fram til høsten 1957. Lange var litt nølende til et samarbeid, trolig fordi han fryktet at en offisiell avtale kunne føre til et uønsket press fra en stormakt som Sovjetunionen. Han var derimot positiv til at fiskerisamarbeidet kunne bli tatt uformelt.

I Utenriksdepartementet virket det som om Krane var den som var mest negativ. Lange fryktet kun en offisiell avtale, men Krane stilte spørsmålsteget med Sovjetunionens hensikter. Dette tyder på at det var Kranes skepsis som kommer fram i kildene fra Utenriksdepartementet i startfasen, og ikke Langes. Spørsmålet om hvem som påvirket hvem, står fortsatt ubesvart. Fram til høsten i 1957 var det Krane, Ålgård, Boehlke og Ekeland som trakk fram vikarierende motiv til Sovjetunionen i forbindelse med et samarbeid. Disse jobbet på enten det 2. politiske eller 4. politiske kontor. Den eneste forbindelsen jeg finner mellom kontorene, er at Ekeland var eller hadde vært Kranes sekretær. Derfor kunne Krane, som var godt ansett, ha påvirket Ekeland. En annen mulighet er at skillelinjene mellom kontorene ikke var skarpe, og at de ansatte konsulterte seg med hverandre i saker som angikk Sovjetunionen. En av de ansatte som viste en mer velvillig holdning på dette tidspunktet i Utenriksdepartementet, var Jens Bugge ved 2. politiske kontor. Av dette kan vi se at relasjonene mellom aktørene i embetsverket og Utenriksdepartementet hadde betydning for utviklingen av fiskerisamarbeidet. At det var en overvekt at personer som hadde en avventende holdning i startfasen, bidro nok til at departementet vaklet i avgjørelsen for hvor langt Norge skulle strekke seg i et samarbeid fram til sommeren 1957.

Fiskeridepartementet og Fiskeridirektoratet har i perioden 1955–1965 uttrykket et ønske om bedre kontakt og økt samarbeid med sovjetiske havforskere. Gjennom hele perioden har Fiskeridirektør Klaus Sunnanå vært en av dem som har uttalt seg mest om hvordan fiskerisamarbeidet burde bli utviklet. Siden Havforskningsinstituttet var underlagt Fiskeridirektoratet, så er det naturlig at han kan ha forhørt seg med havforskerne om deres ønsker. Det var først opp til Fiskeridepartement å avgjøre hvor langt Norge var interessert i et samarbeid, før Utenriksdepartementet eventuelt skulle vurdere den politiske siden av saken. Siden Fiskeridepartementet ofte hentet sine opplysninger fra Sunnanå, kan det ha ført til at utviklingen av fiskerisamarbeidet ble aktøravhengig også på dette nivået. Rollefsen og Sunnanå kan ha hindret at det kom en formell fiskerisamarbeidsavtale i perioden 1955–1965, fordi de var fornøyde med å ta samarbeidet innenfor de internasjonale råd og konvensjoner.

At det offisielle norsk-sovjetiske fiskerisamarbeidet ble etablert bare noen år etter at Sunnanå og Rollefsen hadde gått av, støtter også opp om dette.²⁰⁶

Den anspente politiske situasjonen mellom Norge og Sovjetunionen på slutten av 1950-tallet og starten av 1960-tallet førte til at Utenriksdepartementet endret politikk. Departementet så verdien av å ha en kritisk dialog med Sovjetunionen, og fiskerisamarbeidet ble brukt i denne hensikt. I 1961 ble samarbeidet tatt fram og brukt bevisst for å skape en bedre tone fra norsk side etter at landene hadde fått et kjøligere forhold. Et samarbeid innenfor havforskningen var nok et av de feltene som begge land følte det rimelig uproblematisk å inngå samarbeid i. Ved å etablere et vitenskapelig samarbeid kunne man oppnå et bedre forhold mellom Norge og Sovjetunionen generelt. I tillegg til et oppriktig ønske om å forbedre fiskeriforholdene, var det nok en strategi for å få en mulighet til å fremme generelle synspunkter, og for å få en klarere forståelse av hverandres problemer. Dette ville føre til at lederne fikk større tillit til hverandre og skape en større forutsigbarhet i politikken. En kritisk dialog ble derfor et moment i en ny sikkerhetspolitikk. Fiskerisamarbeidet viste seg å bli en gjensidig fordel for begge land. Gerhardsen fikk rett i sin uttalelse i Moskva i 1955, da han uttalte at «Det som fører landene tettere sammen, ville alltid vinne over det som kan skille dem».

Etter det første forsøket på en kritisk dialog ovenfor Sovjetunionen i 1961, avtok spenningen internasjonalt etter Cuba-krisen i 1962 og etter prøvestansavtalen i 1963. USA hadde på dette tidspunktet anerkjent Sovjetunionen som supermakt for alvor, og relasjonene i det internasjonale samfunnet var blitt forandret. I det forholdet mellom Øst og Vest ble forbedret, ble mye av spenningen mellom Øst og Vest forflyttet til forholdet mellom Sovjetunionen og Kina. Sovjetunionen måtte forbedre forholdet til vestmaktene, for å unngå muligheten av en konfrontasjon med dem og Kina samtidig. En annen faktor var at Sovjetunionens politikk blant annet i Cuba-krisen, viste at landet ikke oppnådde noe ved å drive utpressing ovenfor vestmaktene. Det endrete trusselbilde gjorde det derfor mulig å få til en lengre avspenningsperiode mellom Øst og Vest, noe som igjen førte til økt dialog og samkvem

---

²⁰⁶ Rollefsen gikk av med pensjon i 1969. Sunnanå hadde stillingen som fiskeridirektør fram til han gikk av med pensjon i 1973. På samme tid gikk også havforskere som Devold og Eggvin av med pensjon, og det kom et generasjonsskifte på Havforskningsinstituttet. I desember 1974 ble Norge og Sovjetunionen enige om å etablere en «blandet fiskerikommisjon». Samarbeidet innenfor fiskerinæringen ble formalisert i 1975, mens avtalen fra 1976 formaliserte et gjensidig fiskerisamarbeid mellom landene.

mellom Norge og Sovjetunionen. Derfor kan man se at forholdet mellom Norge og Sovjetunionen ble avhengig av hvilken politisk kultur som gjorde seg gjeldende i de ulike periodene.

Det finnes en rekke eksempler på at fiskerisamarbeidet bidro til å gjøre jernteppet mer porøst. Med fiskerisamarbeidet ble det mulig for fiskeridelegasjoner, havforskere og annet personell å reise inn og ut av Sovjetunionen. I tillegg ble det utvekslet vitenskapelige data og diskutert resultater som ga havforskerne et større grunnlag å basere sin forskning på. Møtene i 1958 representerte et brudd i stillheten som hadde separert havforskerne, og ble etter hvert nøkkelen til mer regelmessige besøk til hverandres havforskningsinstitutter. Fram til i dag har fiskerisamarbeidet spesielt blitt trukket fram som et eksempel for vise til det gode forholdet mellom det norske og sovjetiske folket i alle sammenhenger. I rapportene fra havforskernes møte med hverandre, ble det framhevet at det ble utviklet et vennskapelig bånd mellom dem. Når havforskerne møttes, hadde de også uformelle saker på agendaen som gjorde at de fikk en personlig kontakt med hverandre. Fiskerisamarbeidet i denne fasen bidro nok til at det ble skapt en forståelse mellom landene for hvordan samarbeidet skulle utvikles videre. Både statslederne og havforskerne så nødvendigheten av å ha et fiskerisamarbeid, og de fikk etablert rutiner og regler for hvordan dette skulle løses. Dette la nok mye av grunnlaget for det offisielle fiskerisamarbeidet mellom Norge og Sovjetunionen som ble opprettet i 1976. Selv om den internasjonale situasjonen ble tilspisset i løpet av 1970-tallet så var de gode relasjonene etablert, og landene visste hvor man hadde hverandre.

Kilder

Arkiver og samlinger

Riksarkivet, Oslo

- Fiskeridepartementet, Avdeling for fiske og fangst.

- Internasjonalt samarbeid. Diverse 1951–1964. I2-A1 Diverse 1951–1964.
- Internasjonalt samarbeid. Diverse 1951–1964. I2-A3 NATO.
- Utenlandske fiskerier-Sovjet 1946–1964.
- Utenlandske fiskerier Sovjet II 1961–1964.
- Internasjonalt samarbeid.
- Sovjetisk deltakelse i div. komiteer.
- Overenskomst om fisket i det nordøstlige Atlanterhav-NEAFC.
- Internasjonalt råd. (S-2790-L0538).
- Internasjonalt råd. (S-2790-L0539).

- Utenriksdepartementet, Dossier 51.4. Jakt og Fiske. Norges avtaler.

- Dossier 51.4.99 Sovjet-Norge. Fiskeriavt. Bd. 1 (--31.12.59).
- Dossier 51.4.99 B Sovjetunionen. Utveksling av fiskeridelegasjoner.
- Dossier 51.4.99 C Vitenskapelig- teknisk samarbeid Norge- Sovjetunionen på fiskerienes område.

Statsarkivet, Bergen

- Fiskeridirektoratet- 2 Havforskningsinstituttet SAB/A-2011.

- Forskningsarkiv; Jens Eggvins Arkiv 1912–1970. Lccc 273.33.1 Diverse internasjonale konferanser 1949–1969: Møte i København 16-17/2 1956.

Utenriksdepartementets arkiv

- Dossier 51.4.99 Sovjetunionen- Norge. Fiskeri og fangst (bd 2, 1960–1969).
- Dossier 51.4.99 B Sovjet-Samveldet. Utveksling av fiskeridelegasjoner (bd 2,1960–1969).
- Dossier 51.4.99 C Vitenskapelig teknisk samarbeid. Norge-Sovjet på fiskerienes område (bd 3, 1960–1969).

Private Arkiver

-Sven Holtsmarks arkiv.

Aviser

-EastView database for russiske aviser

Avisene Pravda og Izvestija. Utvalg fra perioden etter søkeord:

«сотрудничеств* норвег* рыболовств*», «норвежск* делегац*», «рыболовств*», «ПИНРО», «Грибанов and Норвег*», «Аркадьев* и Норвег*», «Луньков* и Норвег*» «Ишков*Люсе», «Ишков*Норвег*», «морск* исследовательск* институт*».

-Atekst database for norske aviser

Utvalg fra perioden etter søkeord: Sovjetunionen, Sovjet, Sovjet-Samveldet.

-Aftenposten digitale arkiv

Utvalg fra perioden etter søkeord: Sovjetunionen, Sovjet, Sovjet-Samveldet.

Litteratur

Arlov Thor B.: *Svalbards historie*. H.Aschehoug & Co. (W.Nygaard), Oslo 1996.

Bastiansen Henrik G. og Dahl Hans Fredrik: *Norsk Mediehistorie*. Universitetsforlaget, Oslo 2008.

Bones Stian: «I oppdemningspolitikken grenseland. Nord-Norge i den kalde krigen 1947–70». Avhandling levert for graden Doctor artium, Universitetet i Tromsø, Det samfunnsvitenskapelige fakultetet, Instutt for historie, Februar 2007.

Bones Stian: «Finland i den nordiske balansen under den kalde krigen. Mellom maktbalanse og regional avspenning». *Norsk-finske relasjoner. Rapport fra det 34. nordnorske historieseminar, Skibotn 25.–27. september 2009*. Speculum Boreale, Skriftserie fra Institutt for historie og religionsvitenskap, Universitetet i Tromsø Nr.13 2010.

Christensen Pål og Hallenstvedt Abraham: *I kamp om havets verdier. Norges Fiskarlags historie*, Norges Fiskarlag, Trondheim 2005.

Egge Åsmund: *Fra Aleksander II til Boris Jeltsin: Russlands og Sovjetunionens moderne historie*. Universitetsforlaget, Oslo 1993.

Eriksen Knut Einar og Helge Øystein Pharo 1997: Kald krig og internasjonalisering 1949–1965. *Norsk utenrikspolitikk historie*, bind 5. Universitetsforlaget AS, Oslo 1997.

Fiorello Monica: «De norsk-sovjetiske forhandlingene om sjø- og fiskerigrenser i Varangerfjorden 1947–1962». Hovedoppgave i historie- Universitetet i Oslo 1995.

Evangelista Matthew: *Unarmed Forces. The Transnational Movement to End the Cold War*. Cornell University Press, Ithaca og London 1999.

Grusjko Viktor og Rogde Isak: *Mitt liv i KGB*. Gyldendal norsk forlag, Oslo 1995.

Hønneland Geir: *Russia and the West. Environmental co-operation and conflict*. Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York 2003.

Hønneland Geir og Jørgensen Jørgen Holten: *Moderne russisk politikk. En innføring i Russlands politiske system*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen 2006.

Hønneland Geir: *Kvotekamp og kystsolidaritet: norsk-russisk fiskeriforvaltning gjennom 30 år*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen 2007.

Hønneland Geir 2008: «Utlendingen i russisk politisk tenkning», i *Minerva* 13.02.08.
<http://www.minervanett.no/utlendingen-i-russisk-politisk-tenkning/> Besøkt 07.10.2012.

Jakobsen Tore og Ozhigin Vladimir: *The Barents Sea. Ecosystem, resources, management. Half a century of Russian-Norwegian cooperation*. Tapir Academic Press, Trondheim 2011.

Kaldal Ingar: *Historisk forskning, forståing og forteljing*. Det Norske Samlaget, Oslo 2003.

Kjeldstadli Knut: «Nytten av å sammenlikne», *Tidsskrift for samfunnsforskning* 5/1988, 435–448.

Kjeldstadli Knut: *Fortida er ikke hva en gang var. En innføring i historiefaget*. Universitetsforlaget, Oslo 1999.

Kolstø Pål: *Russland. Folket, historien, politikken, kulturen*. Aschehoug & Co, Oslo 2008.

Lundestad Geir: *Øst, Vest, Nord, Sør. Hovedlinjer i internasjonal politikk etter 1945*. Universitetsforlaget, Oslo 2007.

Schwach Vera: *Havet, fisken og vitenskapen. Fra fiskeriundersøkelser til havforskningsinstitutt 1860–2000*. Havforskningsinstituttet, Bergen 2000.

Steinnes Kristian: *Harstads historie 1904–2004*. Harstad kommune 2003

Stenevik Erling Kåre: «Norskehavet. Ressurser i åpne vannmasser».
<http://www.imr.no/filarkiv/2012/03/nvg-sild.pdf/nb-no> Besøkt sist 08.10.12

Store norske leksikon: www.snl.no

Tammes Rolf: *Oljealder 1965–1995, Norsk utenrikspolitikk historie*, bind 6. Universitetsforlaget AS 1997, Oslo.

Tjelmeland Hallvard: *Den kalde krigen*. Det Norske Samlaget, Oslo 2006.

Tjelmeland Hallvard: ««En utenrikspolitisk amatør?» Einar Gerhardsen som statsmann 1955–58», *Arbeiderhistorie. Årbok for arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek*. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek 2009.

Tjelmeland Hallvard: «Border as barrier and bridge: the Norwegian-Soviet/Russian border as a political and cultural construction», *Imagined, Negotiated, Remembered. Constructing European Borders and Borderlands*, Zürich 2012.

Upublisert litteratur:

Arkadij P. Alekseev: «K istorii rossijsko-norvezhskikh svjazej v oblasti rybokhoziastvennykh issledovanij na morjakh jevropejskogo severa», manus til *The Barents sea – Ecosystem, resources, management (2011)*.

Bones Stian: «Vitenskapelig samarbeid mellom Norge og Sovjetunionen under den kalde krigen», upublisert manus 25.11.2010 til bind II i *Asymmetrisk naboskap*.

Bones Stian: Science in-between: Norway, The European Arctic and the USSR, *Science, Geopolitics and Culture in the Polar Region – Norden Beyond Borders*. Ashgate 2013, London (in print).